

حکومەتی هەرێمی کوردستان. عێراق

وێزارەتی پەرۆمەردە

بەرپێوەبەرایی گشتی پرۆگرام و چاپەمەنیەکان

زمان و ئەدەبی کوردی

پۆلی دوازدەهەمی ئامادەیی

سەرپەرشتى زانستى چاپ: سادق ئەحمەد روستاىى

سەرپەرشتى ھونەرى چاپ : عوسمان پىرداود كواز

ئارى محسن احمد

نەخشەسازى بەرگ و ناومرۆك و جىبەجىكرەنى بىزارى ھونەرى: ئارى محسن احمد

تايپ : ئالان كریم مولود

پیشہ کی

وہزارہتی پہرہ و ردہ کی حکومتی ہریمی کوردستان لیژنہ کی ہاوبہشی پیکھینا بۆ پیدچوونہ و وہ پہرہ پیدانی بہشہکانی پیزمان و ئەدەب و پەوانبیزتی لە پەرتووکی زمان و ئەدەبی کوردی پۆلی دوانزەھەمی ئامادەیی، لیژنەکەمان دلسۆزانە کارەکانی خۆی دەست پیکردو لە ماوەی دیاریکراودا کوتایی پێھیناو ئەو ئەرکە ی پێی سپێردرا بوو جێبەجێ کرد.

ئەم پەرتووکی لەبەر دەستدایە بەری ئەو پەنجەییە، بۆیە داواکارین لە مامۆستا بەرپزەکانی بابەتی زمان و ئەدەبی کوردی پۆلی دوانزەھەمی ئامادەیی کە بە وردی و بەپێی پلانیکێ داریژراو پەرتووکی کە بلینەوہو قوتابییان و خوێندکارانیش لە بەھرەکانی خۆیان بۆ بەش نەکەن و لەو شوێنانە ی کە پێویستییان بە پاقەکردن و پوونکردنەوہی زیاتر ھەیە دریغی نەکەن و ئەسپی خۆیان لەم مەیدانەدا تاویدەن.

ھەر وہا ئەو شەمان پێخۆشە بلین کە لە بەشی ئەدەب و نمونە ی ئەدەبدا ئەو برہی لەبەر دەکریت دەستنیشانکراوہو دەبی ھەموو لایەک پابەند بن پێی بۆ ئەوہی لە سەرتاسەری قوتابخانەکانی ھەریمدا لەبەرکردنە کە وەکو یەک بیت.

لە دوایشدا داوا لە مامۆستایانی پسپۆر و شارەزا لەبواری زمان و ئەدەبی کوردی دەکەین کە بەچاوی پەخنەگریکی بنیاتنەر و سەیری ناوہرۆکی پەرتووکی بکەن و لە ھەر کوێیە کدا کەم و کورپیەکیان بەرچاوکەوت، بەھۆی پەروەردەکانیان و ئاگاداری بەپێوەبەرایەتی گشتی پرۆگرام و چاپەمەنیەکان لە وەزارەتی پەروەردە بکەن بۆ ئەوہی لە چاپەکانی داھاتوودا راوبۆچوونەکانیان بەھەند ھەلبگیرین.

خوای گەورە پشتیوانی ھەمووان بیت.

لیژنە

۲۰۱۰/۱۲/۲۶

بهشی ریزمان

لیژنه‌ی پیداپوونه‌وه‌ی زانستی

د. فهره‌یدوون عه‌بدول به‌رزنجی	د. مصطفی محمد زنگه‌نه
عبدالرحمن رشید أحمد	عطا حمه‌صالح امین
أحمد محمود محمد	عبدالستار فتاح
محمد احمد محمد	ناظم حسن أحمد
سابق ئه‌حمه‌د پوستایی	محسن احمد کریم
فاروق نورالدین ئاغۆک	هوشیار درویش نامق
طه یاسین طه	سامان نوری عزیز
تافگه فاتح کریم	

ژماره لاپهړه	ناوهرؤکی بابتهکانی بهشی ریزمان	ژ
۷	(کار به پی ی ناوهرؤک چوار شیوازی مهیه) ۱- شیوازی ریژهی راگه یانندن	۱
۱۳	۲- شیوازی ریژهی دانانی	۲
۱۸	ریژهی کار	۳
۲۶	۳- شیوازی ریژهی داخوازی	۴
۳۰	۴- شیوازی مهرجی (رستهی ئاویتتهی مهرج)	۵
۳۶	کاری چاوگی (بوون)	۶
۴۳	نهرکی (ه) له ریزمانی کوریدیا	۷
۴۷	نهرکی جیناوه کهسییه لکاوهکان یه کهم: وهکو بکه ر	۸
۵۳	نوه م: وهکو بهرکار	۹
۵۹	سیتی م: وهکو تهواوکه ری به یاریده	۱۰
۶۶	هاوه لئاو له پووی بنچینهی وشهکانیه وه (رؤنان) هوه	۱۱
۷۴	جورهکانی هاوه لکار له پووی پیکهاتنیانه وه (رؤنان) هوه	۱۲
۷۹	راده	۱۳
۸۴	دیارخه رکانی ناو: یه کهم: نهرکی ناو له رسته دا وهکو دیارخه ری ناو	۱۴
۹۰	نوه م: نهرکی هاوه لئاو له رسته دا وهکو دیارخه ری ناو	۱۵
۹۷	سیتی م: نهرکی جیناوی کهسی سه ره خق له رسته دا وهکو دیارخه ری ناو	۱۶
۱۰۱	چوار م: نهرکی جیناوی کهسی لکاو له رسته دا وهکو دیارخه ری ناو	۱۷
۱۰۶	سه رچاوه کان	۱۸

کار به پیی ناوەرۆک چوار شیوازی^(۱) ههیه

۱- شیوازی ریژهی راگه یاندن

- ۱- کاره که ی تۆمان دواخست.
- ۲- هاوکار قه له مه که ی به خشیوه.
- ۳- هه موو بۆ بینینی پیشانگا که هاتبوون.
- ۴- که ئه وان هاتن بۆ مالی ئیمه، برا که م ده رگا که ی بۆیه ده کرد.
- ۵- دۆخی ئافره تی کورد خاسیه ته کانی گه لی کورد ده نوینیت.
- ۶- خانووه که تان نه فروشرا.
- ۷- پاسپارده که به ئه وان جیبه جی ناکریت.

له م پستانه ی سه ره وه دا (دواخست، به خشیوه، هاتبوو، هات، بۆیه ده کرد، ده نوینیت، نه فروشرا، جیبه جی ناکریت) هه موویان و اتا کانیان هه والیک راده گه یینن ده رده خه ن له ده میکدا، له هه موو ئه م پێژانه دا له وه به گومان نین، که واتای کاره که گه یشتوو ته ئه نجام، و اتا پروویان داوه یان پوو ده دن یان پووناده ن، ئه م جوړه پێژانه که بۆ چه مکی گه یاندنی هه والیک به کار ده هیئرین، شیوازی ریژه ی راگه یاندنی کارن.

ئهو پێژانه ی (کار) که له شیوازی راگه یاندندا به کار ده هیئرین ئه مانه ن:

یه که م: پێژه ی پابردوی نزیک ی راگه یاندن:

ئه م پێژه یه له چاوگه کان، به لابردنی (ن) نوونی چاوگ له چاوگه که دروست ده کریت، وه ک کاری (دواخست)، که له پسته ی یه که مدا نیشاندراوه .

---

(۱) شیوازی / اسلوب

دووه م: پيژهي پابردووي تهواوي راگه ياندن:

پيژهي پابردووي نزيكي راگه ياندن له گهل نيشانه ي پابردووي تهواوي راگه ياندن (وه، ووه)^(۱) دروست دهكريت، وهك كاري (بهخشيوه) كه له پرستهي دووه مدا نيشاندراره.

سييه م: پيژهي پابردووي دووري راگه ياندن:

پيژهي پابردووي نزيكي راگه ياندن له گهل نيشانه ي پابردووي دووري راگه ياندن (بوو) دروست دهكريت. وهك كاري (هاتبوو)، كه له پرستهي سييه مدا نيشاندراره.

چواره م: پيژهي پابردووي بهرده وامي راگه ياندن:

پيژهي پابردووي نزيكي راگه ياندن، نيشانه ي (ده) ي دهخريته بهرده مي بو دروستكردني پيژهي كه نه گهر كاره كه ساده بوو، به لام له كاري داپژاو و ليكدراو نيشانه ي (ده) دهخريته دواي بهشي يه كه م، وهك كاري (بويه ده كرد)، كه له پرستهي چواره مدا نيشاندراره.

---

(۱) له پيژهي پابردووي تهواوي راگه ياندندا (ووه) بو ټه و كارانه به كار ديت كه قهده كانيان كوټايي به پيتي (د، ت) هاتووه، نيشانه ي (وه) بو قهدي ټه و كارانه به كار ديت كه كوټايان ديت به بزوينه كانی (ا، ی، وو).

پینجهم: پیژە ی رانه بردووی راگە یاندن:

په گی کار، نیشانه ی پیژە ی رانه بردووی راگە یاندن (ده) ^(۱) دهخریته بهرده می
په گی کاره که نه گەر ساده بیته به لام نه گەر داپیژا و بوو یان لیكدرا و
نیشانه ی (ده) دهخریته دوا ی بهشی یه که می کار ئینجا جیناوه که سییه
لکاوه کان ده نووسرین، که نه مانه ن:

(م ، ین ، یت ، ن ، (ات ، یت) ، ن).

ده + په گی کار + جیناوی که سیی لکاوه ک کاری (ده نوینیت) که له
پسته ی پینجه مدا نیشاندراوه .

ههروه ها ده بیته ئاماژه به وه بکریته که له شیوازی پیژە ی راگە یاندن:

۱- کاری بکه ر نادیار به کار ده هیئریته .

۲- له پیژە ی کاری رابردووی ته وای راگە یاندن، نه گەر کاری نزیک
راگە یاندن کو تایی به پاشگری (هوه) هاتبوو، نه و ناوبه ندی (ت) دهخریته
نیوان نیشانه ی رابردووی ته وای و پاشگره که وه:

خوینده وه ← خویند + وه + ت + وه

دۆزییه وه ← دۆزیه + وه + ت + وه

۳- پیژەکانی شیوازی راگە یاندن له شیوه ی (نه ری) وه ده کرین به نه ری:

ئ- هه موو پیژەکانی رابردووی راگە یاندن به کاری بکه ر دیار و بکه ر

نادیاره وه به ئامرازی (نه) نه ری ده کریته، وه ک: بوو ← نه بوو

فرۆشرا ← نه فرۆشرا

وه رگرت ← وه رنه گرت

---

(۱) له هه ندیک دیالیکتی کوردی له جیاتی نیشانه ی (ده) نیشانه ی (نه) به کار دیته .

ب- پېژنې رانه بر دووی راگه یانندن به کاری بکهر دیار و نادیاره وه به ئامرازی

(نا) نه ری ده کریت، له شوینی نیشانه ی (ده) داده نریت وهك:

ده بیت ← نابیت

ئاوه دان ده که نه وه ← ئاوه دان نا که نه وه

ده نووسری ← نانووسری

به کورتی:

هه ندی پېژنې کار بو خه به ردان راسته وخو له کار و حالې که سیك یان شتیك

به کار ده هیئریت و گومان له وه دانیه، که کاره که گه یشته وه ته نه نجام یان

نه گه یشته وه، به م پېژانه ی کار ده گوتریت (شیوازی راگه یانندن).

پاهینان (۱)

له م پستانه ی خواره وه دا کاره کان دهر بهینه. بزانه سهر به چ پیژده یه کن له

شیوازی راگه یاندندا؟

۱- باخه وانه که باخه که باش خزمه ت ده کات.

۲- ته ناما من خواند بوو.

۳- ئه وان گه یشتنه هه ولیر.

۴- دیوانه کانی چاپکردووه.

۵- کوردستان ئاوه دان کراوه ته وه.

۶- باخچه که یان ئاو ده دا.

۷- له سهیرانه که به جیما.

پاهینان (۲)

له م چاوگانه (پامالین، خولانه وه، نازادکردن)

پیژده ی پابردووی ته واو، پیژده ی پابردووی به رده وامی راگه یاندن دروست بکه:

پاهینان (۳)

ئه م کارانه به شیوه ی نه ری له پسته دا به کار بهینه:

(خواست، دهر باز کردووه، جولایه وه، نووسیوو، داده خات).

پاهینان (۴)

ئەم پستانە شیبکەوہ:

- ۱- شقان ل بن کە پریؑ نقستیہ.
- ۲- شاناز پایەخەکە ی چنی.
- ۳- پاسپاردە کە یان بۆ ئەوان ناردبوو.
- ۴- گوندەکان ئاوەدان دەکرینەوہ.

پاهینان (۵)

لە پستە ی (هۆنراوەکانیان لەبەرکرد، ئینجا چوون بۆ قوتابخانە)

- ۱- هەردوو کار لە چ ریژە یە کدان؟
- ۲- لە کاری (لەبەرکرد) ریژە ی رابردووی تەواوی راگە یانندن دروست بکە و لە پستە ی تر بە کاری بهینە.
- ۳- لە هەردوو کار ریژە ی رابردووی بەردەوامی راگە یانندن دروست بکە و پستە کە بنووسەوہ.
- ۴- لە هەردوو کار، ریژە ی رانەبردووی راگە یانندن دروست بکە و پستە کە بنووسەوہ.
- ۵- وشە ی (هۆنراوەکان) شی بکەوہ.

(۱) لە شیوازی کرمانجی ژووڕودا لە جیات ی نیشانە ی (وہ) نیشانە ی (یە) لە پابردووی تەواوی

پاگە یانندن بە کار دیت، وەك: **هیناوه** ← **هینایە** **چاندووه** ← **چاندییە**

* هەروەها لە هەندێ ناوچە ی کرمانجی ژووڕوو بەم شیوە یە ش دروست دەکریت:

(یا + پابردووی نزیک ی پاگە یانندن + ی) وەك: یا هینا + ی = **یاهینای**

(یی + پابردووی نزیک ی پاگە یانندن + ی) وەك: یی + چاند + ی = **یی چاندی**

۲- شىۋازى پىژەى دانانى

۱-

- ۱- برىا بۆ ئاھەنگەكە چووبان.
- ۲- پەنگە لە ژوورەكەدا خەوتىيىتن.
- ۳- كاشكى چوو بوو بام و گلەيىم نەھىنابايە سەرخۆم.

۲-

- ۱- برىا نانەكەت خواردبا.
- ۲- لەوانەيە خانووەكەيان كرىيىت
- ۳- دەبوو بارەكەتان ئامادەكردبا پاشان چووبان بۆ ھەولير.
- ۴- خۆزگە كەپرەكەى دروستكردبويا.
- ۵- خۆزى من خانييەك ئاڧا كريا.

۳-

- ۱- دەبىت مندالەكانمان جوان پەرورەدە بكەين.
  - ۲- دەمەويىت لە تاقىكردنەوكاندا سەرىكەويت.
- ئەگەر بپوانينە ئەو كارانەى كە لەو پستانەى سەرەوودا ھەن دەبينين،
پىژەى ئەم كارانە وەك پىژەكانى كارى راگەيانندن پاستەوخۆ ئەنجامى
ھەوالىك كە دەدرىتە پال كەسيك يان شتيك نادەن بە دەستەو، بەلكو
لەشىۋەى (گومان، مەبەست، ئارەزوو، ئاوات....) ە.

لەگەل پىژەكانى شىۋازى دانانيدا ھەندىك كارى يارىدەدەر و ھەندىك وشە
بەكاردين: (دەبىت، دەبوو، دەبووايە، برىا، خۆزگە، پەنگە...) كە ھەوالەكە

ده‌دهن به‌دهسته‌وه، گومان له به نه‌نجام گه‌ياندنې كار هه‌كه هه‌يه. له‌كاتي
گۆرپيني پرسته‌ي داناني (ئينشائي) بۆ شيوازي راگه‌ياندن (ئيبخاري) يان
داخوازي ئه‌م كار و وشانه لاده‌برين و پيچه‌وانه‌ش پاسته.

۱- نه‌گه‌ر كاري پرسته‌كاني به‌شي (ئ) وه‌ريگرين، كه نه‌مانه‌ن (چووبان،
خه‌وتبيتن، چووبوبام) هه‌موويان تينه‌په‌رن، له‌به‌ر ئه‌وه جيناوه
لكاوه‌كاني بكه‌ر چوونه‌ته كۆتايي كار هه‌كه.

۲- نه‌گه‌ر كاري پرسته‌كاني به‌شي (ب) وه‌ريگرين، كه نه‌مانه‌ن (خواردبا،
كريبيت، ئاماده كردبا، دروستكردبووبا، ئاڤاكربا) هه‌موويان تينه‌په‌رن،
له‌به‌ر ئه‌وه جيناوي لكاوي بكه‌ر ده‌كه‌ويته دواي (به‌ركار) له كرمانجي
ژوووه نه‌بيت كه جيناوي لكاو به‌كارنايه‌ت ته‌نيا هه‌ر جيناوي كه‌سي
سه‌ربه‌خۆ به‌كار ده‌هينين وه‌كو له نمونه‌ي (ه) ي لقي (ب) دا.

۳- نه‌گه‌ر كار هه‌كاني به‌شي (پ) وه‌ريگرين، كه نه‌مانه‌ن (په‌روه‌رده بكه‌ين،
سه‌ربه‌كه‌ويت) كه بۆ ده‌مي پانه‌بردوو به‌كارهاتوون، له‌به‌ر ئه‌وه جيناوه
لكاوه‌كاني بكه‌ر چوونه‌ته كۆتايي كار هه‌كه.

دروستکردنی ریژه‌کانی شیوازی دانانی به م شیوانه‌ی لای خواره‌وه ده‌بیټ:

ا- ریژه‌ی رابردووی نژیکی دانانی:

ریژه‌ی رابردووی نژیکی راگه‌یاندن^(۱) + با

که‌وتبا   هینابا   وەرگرتبا   ئاماده‌کردبا

ب- ریژه‌ی رابردووی ته‌واوی دانانی:

ریژه‌ی رابردووی نژیکی راگه‌یاندن + بیټ.

که‌وت + بیټ = که‌وتبیټ.

هینا + بیټ = هینابیټ.

هه‌لبرارد + بیټ = هه‌لبراردبیټ.

یارمه‌تی دا + بیټ = یارمه‌تی دابیټ.

پ- ریژه‌ی رابردووی دووری دانانی:

ریژه‌ی رابردووی دووری راگه‌یاندن + با

هینابووبا . که‌وتبووبا- وەرگرتبووبا - ئاماده‌کردبووبا...

ت- ریژه‌ی رانه‌بردووی دانانی:

ب + په‌گی کار + جیناوی که‌سی لکاو

بنووسم - بچیټ - بخوین - په‌روه‌ده بکه‌ین - سه‌ربکه‌ویت^(۲).

لیږه‌دا ئاماژه به‌وه ده‌که‌ین که (با، بیټ، بووبا، ب) نیشانه‌ن له شیوازی

دانانیدا، هه‌روه‌ها هه‌موو ریژه‌کانی شیوازی دانانی به ئامرازی (نه) نه‌ری

ده‌کریټ ته‌گه‌ر کاره‌که له ده‌می رابردوو بوو، ده‌که‌ویټه پیش کاره‌که.

---

(۱) ریژه‌ی رابردووی نژیکی راگه‌یاندن = قه‌دی چاووگ

(۲) ته‌گه‌ر کاره‌که داریژراو بوو یان لیکدراو بوو نیشانه‌ی (ب) ده‌چیټه دواي به‌شی

یه‌که‌می کاره‌که. هه‌روه‌ها ده‌گونجیټ ده‌رنه‌که‌ویټ.

به لām نه گهر له ده می پانه بردوی دانانی بوو، نامرازی (نه) شوینی نیشانه ی
(ب) ده گریته وه. وه کو:

هاتبا	_____	نه هاتبا
هینابیت	_____	نه هینابیت
هینابووبا	_____	نه هینابووبا
بنووسم	_____	نه نووسم

به کورتی:

نه و ریژه یه کاره که راسته وخو نه نجامی نه وه وه والهی که دهیداته پال که سیک
یان شتیک نایدات به دهسته وه، به لکو نه شیوهی گومان، نارزوو، ناوات، یان
مه به ستدا. واتاکه ی دهرده که ویت.

* له کاره تیپه ره کان، شیوازی ریژه ی دانانی، کاره کان نه شیوهی (کاری بکهری
نادیار) یش دروست ده بیت، بو نمونه:

خوزگه نامه که نو سراپا.

رهنگه نامه که بنوسریت.

پَاهِيَّان (۱)

پِيژَه و شيوازي کاره کاني ئەم پستانه دياربخه؟

۱- سا خوايه هه لېکه ي کزه ي شه مائي

هه راي زهنگي غه م له دل بمالي.

۲- کاشکي ديتبام و کتپيه که م لي وه رگرتبا.

۳- ئەگەر چووبايين، پييان ده زاني.

۴- پهنگه زوو هاتبيتن و زوو رويشتبيتن.

۵- ئەگەر بچيته سهر سيروان وشکي ده کات.

۶- بریا کوردستان زياتر پيشکه وتبا.

پَاهِيَّان (۲)

له پسته ي (ده بيت ژينگه بپاري زين).

۱- (ده بيت) چ جوړه کاريکه؟ چي ده گه يه نيته؟

۲- (بپاري زين) له چ جوړه ريژه يه کدايه؟ چون دروستکراوه؟

۳- له کاري (بپاري زين) ريژه ي رابردووي نزیکي داناني دروستبکه؟

۴- کاري (بپاري زين) بده پال جيناوه لکاوه کاني دووه مي تاک و سي يه مي کو.

۵- شيوازي پسته که بگوړه بو شيوازي راگه ياندين.

پَاهِيَّان (۳)

ئەم کارانه سهر به چ ريژه يه کن له شيوازي دانانيدا:

(نه پاراستبا، هاتبا، گه يان دبوو يا، ئاگادار کرد بيته وه، بخوازيته).

پَاهِيَّان (۴)

ئەم پستانه ي خواره وه شيبکه وه:

۱- خوژگه باران باريبا.

۲- ده بيت کورد پيش بکه ويته.

رېښه‌ی کار

۱-د

که وټبووم	ده که وټم	که وټوومه	که وټم
که وټبووین	ده که وټین	که وټووینه	که وټین
که وټبوویت	ده که وټیت	که وټوویته	که وټیت
که وټبوون	ده که وټن	که وټوونه	که وټن
که وټبوو	ده که وټ	که وټووه	که وټ
که وټبوون	ده که وټن	که وټوونه ^(۱)	که وټن

۲-د

(۴)	(۳)	(۲)	(۱)
خویندبووم	ده م خویند	خویندوومه	خویندم
خویندبوومان	ده مان خویند	خویندوومانه	خویندمان
خویندبووت	ده ت خویند	خویندووته	خویندت
خویندبووتان	ده تان خویند	خویندووتانه	خویندتان
خویندبووی	ده ی خویند	خویندوویه (یه تی)	خویندی
خویندبوویان	ده یان خویند	خویندوویانه	خویندیان

---

(۱) هندی جار له شپوه زاری سلیماني له کاتي ئا خافتندا ده وټریت (که وټووم - که وټووین)
(که وټوویت، که وټوون) (که وټووه - که وټوون) ه.

پ-

دەخۆم ^(۱)	دەچم
دەخۆين	دەچين
دەخۆيت	دەچيت
دەخۆن	دەچن
دەخوات	دەچيٲ
دەخۆن	دەچن

ئەگەر بېروانىنە ئەو وشانەى سەرەو، لە شىۋە^(۲) و ناوہ پۆکیان^(۳) بکۆلینەوہ دەبينين:

---

(۱) لە کرمانجى ژووروو دا نيشانەى (دە) يان دەبى بە (د) بۆ کاتى ئىستا يان (دى) بۆ کاتى داھاتوو وەك دچم، دى چم.

(۲) شىۋە: شکل

(۳) ناوہ پۆك: محتوى.

- ۱- هه موویان کارن و کارێک نیشانده دەن، کاره که بهردهمێک له دهمهکان کهوتوو (پابردوو یان رانهبردوو) دراوته پال کهسیک، کهسه که تاک یان کۆیه له دهوری بکهردا.
- ۲- ئه و کارانه له شیوه دا له یه ک جیان و هه ریه که یان واتایه ک ده به خشییت.
- ۳- ئه و دهم و که سانه ی، که له گهردان کردندا دراونه ته پال هه ریه کیکیان بووته هۆی گۆرینی شیوه یان، بۆیه به هه ریه کیک له و شیوانه ده گوترییت (پێژه ی کار)^(۱).
- ئ- کاری پابردووی تینه پهر، به هاوکاری کۆمه له جیناوی لکاوی (م ، ین - یت، ن - Ø ، ن) ده بییت.

---

(۱) پێژه: صیغه: مه به ست له رێژه گهردانکردنی کاره (تصريف الفعل).

ئەگەر كار پابردووی تېنەپەر بوو، ئەوا جېناوہ لكاوہكان لە كۆتایی دارشتنی كارەكەدا دەبن، لە ھەموو دەمەكانی پابردوودا جگە لە پابردووی تەواو نەبێت وەك: لە نموونەكانی بەشی (ئ) نیشاندراون.

ب- كاری پابردووی تېپەر بە ھاوکاری كۆمەڵە جېناوی لكاوی (م. مان – ت. تان – ی. یان) دەبێت^(١).

١- ئەگەر كار لە دەمی پابردووی نزیکى پاگەیانندا بوو^(٢)، ئەوا جېناوہ لكاوہكان لە كۆتایی دارشتنی كارەكەدا دەبن، وەك لە نموونەكانی بەشی (ب) ریزی (١) نیشاندراون.

٢- ئەگەر كار لە دەمی پابردووی تەواوی پاگەیانندا بوو، ئەوا جېناوہ لكاوہكان، نیشانی پابردووی تەواو (وہ) كەرت دەكەن و دەچنە نیوان نیشانی پابردووی تەواو، وەك لە نموونەكانی بەشی (ب) ریزی (٢) نیشاندراون.

---

(١) ئەم جېناوہ لكاوانە (مان، تان، یان) بەم شیوانە دروستكراون

مان = (م + ان).

تان = (ت + ان).

یان = (ی + ان).

(٢) ئەگەر كار پاشگری (وہ) ی پێوەبوو، ئەوا جېناوی لكاوی پێژەى كار، دەچیتە پیش پاشگرەكە.

۳- ئەگەر کار لە دەمی پابردووی بەردەوامی راگەیاننددا بوو، ئەوا جیناوه لکاوهکان دەچنە دواى نیشانهى (دە)ى پابردووی بەردەوامەوه، وهك لە نموونهکانى بەشى (ب) پیزی (۳) نیشاندراون.

۴- ئەگەر کار لە دەمی پابردووی دووری راگەیاننددا بوو، ئەوا جیناوه لکاوهکان دەچنە دواى نیشانهى (بوو)ى پابردووی دوور، وهك لە نموونهکانى بەشى (ب) پیزی (۴) نیشاندراون.

پ- پێژەى کار لە کارى پانهبردو (راگەیانندن، دانانى) بەهۆى جیناوى لکاوى کۆمهلهى (۳) دیتەدى، کارى پانهبردووى (تێپەر و تینهپەر) به هاوکارى کۆمهله جیناوى لکاوى (م . ين - يت . ن - ات - یت). (ن) دەبیئت.

ئەگەر کارهکه پانهبردووى (تێپەر و تینهپەر) بوو، ئەوا جیناوه لکاوهکان دەچنە کۆتایى پهگى کارهکه وهك لە نموونهکانى بەشى (ج) نیشاندراون.

تیبینی:

ئەگەر کاره پابردووه تێپه‌ره‌که ساده بوو، ئەشیوهى نه‌ریدا بوو، ئەهه‌موو ده‌مه‌کانى پابردوودا، جیناوه لکاوهکان ده‌چنه دواى نامرازى (نه‌رى)، به‌لام ئەگەر دارپێژراو یان لیکدراو بوو، جیناوه لکاوهکان ده‌چنه دواى به‌شى یه‌که‌مى کاره‌که.

<u>کھس</u>	<u>تاک</u>	<u>کۆ</u>
یہ کہم	ناردم	ناردمان
دووہم	ناردت	ناردتان
سییہم	ناردی	ناردیان

<u>کھس</u>	<u>تاک</u>	<u>کۆ</u>
یہ کہم	خه وټم	خه وټین
دووہم	خه وټیت	خه وټن
سییہم	خه وټ	خه وټن

<u>کھس</u>	<u>تاک</u>	<u>کۆ</u>
یہ کہم	ده چم	ده چین
دووہم	ده چیت	ده چن
سییہم	ده چیټ	ده چن

<u>کھس</u>	<u>تاک</u>	<u>کۆ</u>
یہ کہم	ده نووسم	ده نووسین
دووہم	ده نووسیت	ده نووسن
سییہم	ده نووسیټ	ده نووسن

---

* له کرمانجی ژووودا له جیاتی جیناوی لکاوه کانی (م، ت، ی، مان ... هتد) له گهڵ کاری پابردووی تیپه پدا جیناوه کهسیه جودا کانی (من، ته، (وی، وئ) ، مه، وه، وان) به کارده هینریټ. وهک من چاند، وی چاند ... هتد.

<u>کھس</u>	<u>تاک</u>	<u>کۆ</u>
۱	وہردہ گرم	وہردہ گرین
۲	وہردہ گریت	وہردہ گرن
۳	وہردہ گریت	وہردہ گرن
۱	بانگ دہکھم	بانگ دہکھین
۲	بانگ دہکھیت	بانگ دہکھن
۳	بانگ دہکات	بانگ دہکھن

بہ کورتی:

پیویستہ بوتری (ریژہی کار) نہوشیوہیہیہ کہ کار بہ پیی دہم و کہس و ژمارہی کہس نہ گہردان کردندا دہردہکھویت، کاریش شہش ریژہی ہہیہ.

راهینان (۱)

کار به پیی دهم و کەس چەند ریژە وەر دەگریت؟

لەم کارانەدا (بەست ، چووبا) نیشانی بدە؟

راهینان (۲)

۱- لە چ کاتی کدا جیناوی کەسی لکاوی ریژە ی کار دەکەوێتە نێوان ئەم

نیشانە یە (و)؟ بە نمونە وە پوونی بکەرە وە.

۲- ئەم جیناوە لکاوانە (م - ین، یت - ن، (ات - یت) (ن) چ کاتیک بە کار دین

بۆ ریژە ی کار؟ بە نمونە وە پوونی بکەرە وە.

راهینان (۳)

۱- جیناوی کەسی لکاوی ریژە ی کار بە پیی کەس و ژمارە دەکەوێتە چ

شوێنیک ی ئەو کارانە (دەرشت، دەهات)، بۆچی؟

۲- کاتیک کاری تێپەر بە کار هات، جیناوی لکاوی ریژە ی کار دەچیتە

کوژایی بەشی یە کەمی کارە کە، ئەمە لە چ دەمیکی کاری پابردوو

داهە یە؟ پوونی بکەرە وە.

۳- ئایا دەگونجیت جیناوی لکاوی ریژە ی کار بچیتە دوا ی ئامرازی نەری؟

کە ی ئەو دەبییت؟ بە نمونە وە پوونی بکەرە وە.

راهینان (۴)

لەم کارانە ی خوارە وەدا ریژە ی پابردووی تەواوی پراگە یانندن و دانانی

دروستبکە، ئینجا بیان دە پال جیناوە کەسیه لکاوە کان

(چاپ کردە وە، پێداچووە وە).

۳- شیوازی ریژدی داخوازی

/۱

(ن)

(ب)

لیکۆلینه وه که بنووسه .   لیکۆلینه وه که مه نووسه .
کتیبه که هه لبره .   کتیبه که هه لمه گره .
له گه ل فروشیاره که پیک بکه وه .   له گه ل فروشیاره که پیک مه که وه .

/۲

گۆقاره که بکرن .   گۆقاره که مه کرن .
له ژووره وه دابنیشن .   له ژووره وه دامه نیشن .
شانۆگه ریه که پیشکه ش بکه ن .   شانۆگه ریه که پیشکه ش مه که ن .

/۳

نانه که ت بخۆ .   نانه که ت مه خۆ .
پینووسه که ت دابنی .   پینووسه که ت دامه نی .
منداله که بانگ بکه .   منداله که بانگ مه که .

ریژدی داخوازی، فه رمان و داوا و وریا کردنه وهیه بۆ به جیهینان یان به جینه هینانی کاریک، له لایه ن که سی دووه می تاک، یان که سی دووه می کۆ .
ئهم ریژهیه نیشانه و پیکهاتنی تاییه تی خۆی هیه، که رهسته ی پیکهاتنی بریتیه له، ره گی کاتی رانه بردووی کار و نیشانه ی (ب) له پیشیه وه و جیناوی که سی لکاو له دوایه وه ده بیّت، (ه) بۆ که سی دووه می تاک و (ن) بۆ که سی دووه می کۆ به کار دیت .

ئەگەر سەرنج بدەينە پېژەي ئەو كارانەي لە پىزى ژمارە (۱) بەشى (ئ) نیشان دراون (بنووسە - ھەلگەرە - پىك بکەو) دەبينين داوا لە کەسى دووھى تاك دەکړي، کە کارىک بە ئەنجام بگەيەنيت، بەلام لە پستهکانى بەشى (ب) (مەنووسە - ھەلمەگرە - پىك مەکەو) داوا لە کەسى دووھى تاك بکړي بۆ نەکردنى کارىک کە بەھۆى نيشانەي (مە) ھو نەري کراو.

ھەرودھا ئەگەر سەرنج بدەينە پېژەي ئەو كارانەي کە لە پىزى ژمارە (۲) بەشى (ئ) نیشان دراون، کە بریتين لە (بکړن - دابنیشن - پيشکەش بکەن) داوا لە کەسى دووھى کۆ دەکړي بۆ کردنى کارىک، ھەرودھا پستهکانى بەشى (ب) (مەکړن - دامەنیشن - پيشکەش مەکەن) داوا لە کەسى دووھى کۆ دەکړي بۆ نەکردنى کارىک، کە بەھۆى نيشانەي (مە) نەري کراو.

ھەرودھا ئەو كارانەي پەگى کاريان کۆتايى بە پيتى (نەبزوين) ھاتوو، ئەوا لە پېژەي داخووزيدا بەئاسانى جيئاوى کەسى لکاو (ه) يان (ن) وەردەگړيت وەکو لە پستهکانى ژمارە (۱، ۲) نیشان دراون، بەلام ئەگەر پەگى کارەکە کۆتايى بە پيتى (بزوين) ھاتبوو ئەوا جيئاوى لکاو (ه)ى کەسى دووھى تاك دەرناکەوي، چونکە لە زمانى کوردیدا دوو بزوين بەدواى يەکدا نايەن، بەلام جيئاوى لکاو کەسى دووھى کۆ دەرناکەوي، وەکو لە پستهکانى پىزى ژمارە (۳) دا لەبارى (ئەري و نەري) دا نیشان دراون.

---

* کارى (ھات) پەگەکەي (ھى)یە، بۆ سووک کردنىش ھەندى جار دەبیتە (ئ) کارە داخووزيەکەش دەبیتە (بى) ، بىن ، لێرەدا (ه) دەرناکەوي، لە کەسى دووھى تاكدا بەلام ئەم کارە شيۆھى ترى ھەيە، وەك (وەرە - وەرن) تەنيا جيئاوھەکان بەپي دەستوورە گشتيیەکەي داخووزين دەنا نە (وەر) پەگى (ھاتن)ە، نە (ب) دەرکەوتوو.

شایانی باسه ئه گهر کاره که له پووی داپشتنه وه (داپیژراو) یان (لیکدراو) بیټ، له کاتی ئاخاوتن و وتندا به زۆری (ب) دهرناکه ویټ، به لام چاکتر وایه له کاتی نووسیندا بنووسریت، وهک:

وهربگره - وهرگره.

سهربخه - سهرخه.

فریابکه وه - فریابکه وه

به کورتی:

پێژهی داخوازی، ئه و پێژهییه که قسه گهر به شیوهی داوا و فهرمان، داوا له کهسی دووهمی تاک، یان دووهمی کو دهکات بو به جیهینان یان به جی نه هینانی کاریک. بو دارشتنی کاری داخوازی، رهگی کاری رانه بردوو وهردهگیری و نیشانهی (ب) له پیشیه وه داده نریت و جیناوی کهسی لکاو (ه) بو کهسی دووهمی تاک و (ن) بو کهسی دووهمی کو له داواوه پیوه ده لکینریت. (۱)

ه: جیناوی لکاوه بو کهسی دووهمی تاک
 ب + رهگی کار +
 ن: جیناوی لکاوه بو کهسی دووهمی کو.

<u>پێژهی داخوازی</u>	<u>رهگ</u>	<u>رانه بردوو</u>
بفرۆشه، بفرۆشن	فرۆش	دهفرۆشیت
دابگره، دابگرن	داگر	داده گرم

(۱) - کارهیه له دهستور لادهدات به تایبهتی که دهدریته پال کهسی دووهمی تاک وهک (بچۆ) (وه ره) (هه ره) ئه گهر کاره که کو تاییه به پاشگری (هوه) هاتبوو، ئه و له پێژهی داخوازیدا له پال کهسی دووهمی تاک پیتی (ر) دهکه ویته نیاوانه وه، وهک (بخوینه ره وه، بهینه ره وه ...) **ب-** ئه گهر کو تاییه رهگی کاره که پیتیکی (بزوین) بوو، ئه و دیسان پیتی (ر) دهکه ویته نیاوان کو تاییه رهگی کاره که و پاشگره که وه، وهک (بکه ره وه، بخۆره وه .....)

پ- جیناوی لکاوی (ه-ن) له کاری داخوازی (تیپه پ- تیپه په پ) ی (ساده - داپژاو - لیکدراو) ده بن به بکه رو ده چنه کو تاییه رهگی کاره که.

پاهینان (۱)

له م پستانه ی خواره وه دا ئه و کارانه ی که بۆ شیوازی داخوازی به کارهاتوون دهریان بهینه:

- ۱- دلسۆزی گه لی کورد ببه.
- ۲- په ره مانى کوردستان بپاریزن.
- ۳- له هه موو هه وریک باران ناباریت.
- ۴- وهك ههنگ بگه پری گورانی بلی
- لاده جار جار ی بۆ به ریپی گولی.
- ۵- وینه که مه شیوینه.

پاهینان (۲)

له پێژه ی داخوازیدا (ه) چیه ؟ که ی دهرده که ویت؟
که ی دهرناکه ویت، وه لامه کانت به نمونه وه بسه لمینه.

پاهینان (۳)

ئه م پستانه ی خواره وه شیبکه وه:

- ۱- گوڤاره کان چاپ بکه ن.
- ۲- په خشانه که بخوینه ره وه.
- ۳- به خوشی بزی.

پاهینان (۴)

له پسته ی (پروژه که ته واوبکه).

- ۱- کوا بکه ری ئه م پسته یه؟
- ۲- ئایا ده توانیت نیشانه ی (ب) له کاره که به کارنه هینیت؟ چۆن؟
- ۳- وشه ی (پروژه که) شیبکه وه.
- ۴- شیوازی پسته که بکه به شیوازی دانانی.

۴- شیوازی مەرجی

(پستەى ئاویتەى مەرج)

- ۱- ئەگەر یەكبگرین، سەردەكەوین.
- ۲- ھەتا پەنج نەكیشیت، گەنج نانۆشیت.
- ۳- تا نیقا دەستی پەش نەبیت، تاما دەقى خۆش نابیت.
- ۴- كە راپەرین بەرپابوو، بەئامانج گەیشتین.
- ۵- كەى بایەخ بە پیشەسازى بدریت، ولات پیش دەكەویت.
- ۶- ئەگەر نەورۆز ھات، ئەم دى چینه سەیرانى.
- ۷- كەى چوویت بۆ پەرتووكلخانه، گۆقارەكە ببەوہ.

ئەگەر سەرنج بەدینە ئەو پستانەى سەرەوہ و چاویك بە پێژەى كارەكان
بخشین، كە تیایاندا بەكارھینراون، دەبینن ھەر ئەو كارانەن كە لە شیوازی
پاگەیانندن یا دانانى یا داخوازی بەكارھینراون، بەلام مەبەست لەم پستانەدا
گۆرپاوە، واتە كارەكان بۆ مەبەستى بنجى خویان كە (پاگەیانندن، دانانى،
داخوازی) یە بەكارنەھینراون، بەلكو بۆ مەبەستى مەرج بەكارھینراون.
ئینجا ئەگەر سەیرى پستەكان بكەین، دەبینن. لە پستەى یەكەمدا كارى
(یەك بگرن) پێژەكەى پانەبردووى دانانییە، كارى (سەردەكەوین) پێژەكەى
پانەبردووى پاگەیانندنە ئەمە لەپووى پێژەوہ، بەلام لەپووى ناوەرۆكەوہ
ھەردووکیان لەم شوینەیاندا بۆ مەبەستى مەرج بەكارھینراون.

واتە پوودانى كارى (یەك بگرن) مەرجە بۆ پوودانى كارى (سەردەكەوین).
لە پستەى دووہمدا كارى (پەنج نەكیشیت) پێژەكەى پانەبردووى دانانییە،
كارى (گەنج نانۆشیت) پێژەكەى پانەبردووى پاگەیانندنە، ئەمە لەپووى
پێژەوہ بەلام لەپووى ناوەرۆكەوہ ھەردووکیان لەم شوینەیاندا بۆ مەبەستى

مەرج بەکارھەتەرلەر. واتە پوودانى كاري رەنج نەكەشەت مەرجە بۆ پوودانى
كاري گەنج نانوشەت.

لە رستەي سەيەمدا كاري (رەش نەبەت) پەژەكەي رانەبردووي دانانەيە، كاري
(خۆش نەبەت) پەژەكەي رانەبردووي رانەياندەنە ئەمە لەپووي پەژەو بەلام
لەپووي ناوەرۆكەو ەردووكيان لەم شوینەياندا بۆ مەبەستى مەرج
بەکارھەتەرلەر.

واتە پوودانى كاري (نەبەت) مەرجە بۆ پوودانى كاري (نەبەت) بۆيە بەم
شەوانەي پەژەي كار لە بەکارھەتەرلەر دەگوترى شەوانى مەرج.

لە رستەي چوارەمدا كاري (بەريابو) پەژەكەي رانەبردووي نەيكى رانەياندەنە،
كاري (گەيشەت) پەژەكەي رانەبردووي نەيكى رانەياندەنە ئەمە لەپووي پەژەو
بەلام لەپووي ناوەرۆكەو ەردووكيان لەم شوینەياندا بۆ مەبەستى مەرج
بەکارھەتەرلەر، بۆيە بەم شەوانەي پەژەي كار لە بەکارھەتەرلەر دەگوترى
شەوانى مەرج.

لە رستەي پەنجەمدا كاري (بايەخ بەرەت) پەژەكەي رانەبردووي دانانەيە،
كاري (پەشەكەوئەت) پەژەكەي رانەبردووي رانەياندەنە ئەمە لەپووي پەژەو
بەلام لەپووي ناوەرۆكەو ەردووكيان لەم شوینەياندا بۆ مەبەستى مەرج
بەکارھەتەرلەر. واتە پوودانى كاري (بايەخ بەرەت) مەرجە بۆ پوودان و ئەنجام
دانى كاري (پەشەكەوئەت). بۆيە بەم شەوانەي پەژەي كار لە بەکارھەتەرلەر
دەگوترى شەوانى مەرج.

لە رستەي شەشەمدا كاري (هات) پەژەكەي رانەبردووي نەيكى رانەياندەنە كاري
(دەچەن) پەژەكەي رانەبردووي رانەياندەنە، ئەمە لەپووي پەژەو، بەلام لە
پووي ناوەرۆكەو ەردووكيان لەم شوینەياندا بۆ مەبەستى مەرج

به کارهینراون. واته پروودانی کاری (هات) مهرجه بۆ پروودان و نه نجام دانی کاری (دی چین). بۆیه به م شیوانه ی پیژهی کار له به کارهیناندا ده گوتری شیوازی مهرج.

له پسته ی هه وته مدا کاری (چوو) پیژه که ی رابردووی نزیک ی راگه یاندنه، کاری (ببه وه) پیژه که ی داخواییه، نه مه له پرووی پیژه وه به لام له پرووی ناوه رۆکه وه هه ردوکیان له م شوینه یاندا بۆ مه به سستی مهرج به کارهینراون. واته پروودانی کاری (چوو) مهرجه بۆ پروودانی کاری (ببه وه). بۆیه به م شیوانه ی پیژهی کار له به کارهیناندا ده گوتری شیوازی مهرج.

که واته له م پستانه ی سه ره وه دا نه وه ی بۆمان ئاشکرا ده بیّت نه مانه ی خواره وه ن.

۱- پسته ی شیوازی مهرجی هه میشه پسته یه کی ئاویتته ی مهرجه و له دوو پسته ی ساده پیکهاتووه.

د- پسته ی کاری مهرج یا پارسته.

ب- پسته ی وه لامی مهرج که پسته یه کی سه ره کییه و مه به سته که له م پسته یه ده رده که ویت. هه روه ها پیی ده گووتریت شارسته.

۲- له پسته ی ئاویتته ی مهرجدا (پسته ی شیوازی مهرجیدا) کار پیژهی تایبه تی خۆی نییه، به لکو هه ر ئه وکارانه ن که له شیوازی (راگه یاندن، دانانی، داخوایی) به کارهینراون به لام لیڤه دا بۆ مه به سستی بنجی خۆیان به کار نه هینراون، به لکو بۆمه به سستی مهرج به کارهینراون.

۳- له پسته ی کاری مهرج (پارسته) پیژهی کار هه میشه (راگه یاندنه یا دانانییه)، له پسته ی وه لامی مهرجیشدا (شارسته) پیژهی کار هه میشه (راگه یاندنه یا داخواییه).

۴- له پسته ی ئاویتته ی مهر جدا به شیوه یه کی گشتی پسته ی کاری مهرج ده که ویتته سهره تای پسته که، به لام ده گونجی هندی جار پسته ی وه لامی مهرج بکه ویتته سهره تای پسته که.

وه کو: ده چین بۆ سهران، که نه ورۆز هات.

گوله کانم چاندووه، نه گهر ئازهل نه یان خوات.

۵- له پسته ی ئاویتته ی مهر جدا ئامرازی لیکده ر(تا، هه تا، که، هه که، که ی، نه گهر....) پێیان ده گوتری ئامرازی لیکده ری مهرج.

به کورتی:

ئ- له کاتی به کارهینانی کار له پسته دا نه گهر روودانی کاریک مهرج بیت بۆ روودانی کاریکی تر، له و بارهیدا به و کاره، به ریزه و ناوه پوکیه وه ده گوتری پسته ی ئاویتته ی مهرج (شیوازی مهرج).

ب: پسته ی ئاویتته ی مهرج له دوو پسته پیکدیت:

پسته ی کاری مهرج، روودان و به نه نجام گه یاندنی کاری نه م پسته یه مهرجه بۆ روودانی کاری پسته ی وه لامی مهرج، **پسته ی وه لامی مهرج** که پسته یه کی سهره کییه، روودان و به نه نجام گه یاندنی کاری نه م پسته یه به ستر اوته وه به روودانی کاری پسته ی کاری مهرج.

پاهينان (۱)

له پسته ی ئاویتته ی مه رجدا چهند جوړه کار هه یه ؟ له چ ریژه یه کدا ده بن و بو
چ به کار ده هیئرین ؟ به نمونه پوونی بکه وه .

پاهينان (۲)

- له پسته ی (زوو برؤ، کاره که نه نجام بده) .
- ۱- هه ردوو کار له چ ریژه یه کدان ؟
  - ۲- بکه ری هه ردوو پسته که دیاربکه ؟
  - ۳- له کاری (برؤ) ریژه ی پابر دووی نزیک ی دانانی دروست بکه و له کاری
(نه نجام بده) ریژه ی پابر دووی به رده وامی پاگه یانندن دروست بکه، ئینجا
پسته که به شیوه ی پسته ی ئاویتته ی مه رج بنووسه وه .

پاهينان (۳)

- له پسته ی (که ی نه ورؤز هات، ناگری خوشیی هه لده کهین) .
- ۱- جوړی پسته که دیاربخه ؟
  - ۲- وشه ی (که ی) شیبکه وه .
  - ۳- وشه ی (هات، هه لده کهین) شی بکه وه .
  - ۴- نه م پسته یه له چهند پسته پیکه اتوو و هه ریه که یان چی پی
ده گوتریت ؟ ئایا ده توانین جیان بگورین ؟

پاهينان (۴)

ئایا له پسته ی شیوازی مه رجیدا کار ریژه ی تاییه تی خو ی هه یه ؟ به نمونه
پوونی بکه وه .

پاهينان (۵)

نمونەيەك لە شىكردنەوہ .

ئەگەر ئەوان ھاتبان، کارەكەيان ئەنجام دەدا .

ئەگەر ئەوان ھاتبان: پستەي کارى مەرجه .

ئەگەر: ئامرازی لیکدەری مەرجه .

ئەوان: جیناوی کەسى سەربەخۆیە، بۆ کەسى سییەمی کۆ، بکەرە .

ھاتبا: کارى پابردووی نزیکى دانانییە، لیڤرە بۆ مەرچ بەکارھاتووہ، کارى

مەرجه، تیئەپەرہ .

ن: جیناوی کەسى لکاوہ، بۆ کەسى سییەمی کۆ، بۆ بکەر دەگەریتەوہ .

کارەكەيان ئەنجام دەدا: پستەي وەلامى مەرجه

کارەكە: ناوہ، تاکە، ناسراوہ، بەرکارہ .

يان: جیناوی لکاوہ بۆ کەسى سییەمی کۆ، بکەرە .

ئەنجام دەدا: کارى پابردووی بەردەوامى پراگەياندنە، لیڤرە بۆ مەرچ

بەکارھاتووہ، کارى وەلامى مەرجه، لیکدراوہ، تیپەرہ .

تۆش ئەم پستانەي خوارەوہ شى بکەرہ .

ئ: کەي بوویت بە ئەندازيار، گوندەکان ئاوہدان بکەرہوہ .

ب: ئەگەر باش بخوینیت، دەر دەچیت .

کاری چاوگی (بوون)

(ن)

- ۱- پارهم هه بوو. پارهم هه یه. پارهم ده بیټ.
- ۲- هه م بوو. هه مه. ده مبیټ.
- ۳- نازهنین مندالی بوو. نازهنین مندالی هه یه. نازهنین مندالی ده بیټ.

(ب)

- ۱- چراکه هه لټوو. هه لده بیټ.
- ۲- نازاد ژ خه و رابوو. راده بیټ.
- ۳- کاره که ته و او بوو. ته و او ده بیټ.
- ۴- کاوه سوور بوو له سه ر برپاره که ی سوور ده بیټ.

(پ)

- ۱- کاوه مامؤستایه.
- ۲- پیشکه وتنمان به خویندنه.
- ۳- هاوینه هه واری شه قلاوه فیټکه.
- ۴- ئاهه نگه که به شه و بووه.

(ت)

- ۱- رهنگه ئاوه که ببیټ به سه هۆل.
- ۲- سه رکه وتن به تیگۆشانه.
- ۳- پینووسه که ی تۆ به من بوو.
- ۴- هه ناره کان ترشن.

(چ)

۱- دهبوو^(۱) چووبام له گهلتان.

۲- دهبوو یارمه تیم دابا.

۳- دهبیت نه مسال دهرېچم.

چاوگی (بوون) وهکو هه موو چاوگیکی دی، سه رچاوهیه بۆ دروستبوونی

دهمه کانی کاری (پاږدوو، پانه بردوو)، که بریتین له:-

۱- پاږدوو : بوو

۲- پانه بردوو (۵) بۆ دهمی نیستا.

(دهبیت) بۆ دهمی داهاتوو.

نهم کارانه وهکو کاری (تهواو) و (ناتهواو) به تیپه پو تیپه پهر، له پرسته ی

کوریدیدا نه رکه کانیان نه نجامده دن.

کاری تهواو:

نهو کارانه ی له چاوگی (بوون) په یداد هبن، وهکو کاری تهواوی تیپه پ له

پرسته دا دهره کهون، له کاتیکیدا نه گهر بۆ خاوه ندریتی (تملك) یان بۆ

مندالبوون به کارهات، نهو دهمه دهنه کاری تهواوی تیپه پ له ریگی

به رکاره کانیانه وه، نه رکه کانیان نه نجامده دن، نهم کارانه له بنه پرته دا له

چاوگی (هه بوون) هوه سه رچاوه یان گرتووه، به لام وشه ی (هه) له هه ندیک

باری پرسته دا دهرناکه ویت یان ناوتریت، هه روه کو له پرسته کانی به شی (أ) دا

دهرده کهون.

^(۱) هه روا (دهبوايه) ش دهبیت.

پارهم هه بوو. پارهم هه یه. پارهم ده بیټ.

هم بوو. همه. ده مبیټ

له پسته ی (پارهم هه بوو.....) (بوو) کاری ته واوی تیپه په،
به رکاره که ی وشه ی (پاره) یه، جیناوه که شی (م) ه، که بووه به بکه ری
رسته که.

له پسته کانی (هم بوو) ^(۱) وشه ی (هه) له گه ل کاری پابردوو (بوو) و
پانه بردوو (ه) بو ده می ئیستا ده رکه وتوو، به لام له پانه بردوو دا بو ده می
دا هاتوو له شیوه ی (ده مبیټ) دا که وتوو ته بهر چاو.

هه ر له م چاوگه وه کاری ته واوی تیپه په ر ساز ده کریت، نه گه ر سه رنج بده ی نه
رسته کانی به شی (ب) ده بینین:

کاره کان وه کو کاری ته واوی تیپه په ر، له پسته کاندای ده رکه وتوو به ته نها
نه رکی بکه ره کانیان نه نجامدا وه واتای پسته کانیان ته واو کردوو.

له پسته ی (۱-۲) دا به هو ی پیشگری (هه ل ، را) وه کاری داریژراوی ته واوی
تیپه په پریان پیکهیناوه، که به ته نها نه رکی بکه ره کانیان نه نجامدا وه، واتای
رسته کانیان ته واو کردوو، به لام له پسته ی (۳ ، ۴) دا، کاره کان هه ریه که یان
له گه ل وشه ی (ته واو ، سوو) دا کاریکی لیکدراوی ته واوی تیپه په پریان
پیکهیناوه، نه رکی بکه ره کانیان گه یاندوو ته نه نجام و واتای پسته کانیان
ته واو کردوو.

---

^(۱) نه گه ر به واتای بوون (الوجود) هات، نه و ده مه ده بیټه کاری ته واوی تیپه په ر.

من هه بووم - من هه م - من ده بم (وجود).

کاری ناتەواو:

له هەندیک باری پسته دا کارەکانی (بوو - ۵ - دەبیّت)، ناتوانیّت ئەرکی نیهادەکانیان ئەنجامبدەن، یان واتای پسته کان تەواو بکەن، بەلکو بۆ ئەو مەبەستە پێویستیان بە وشە یان بەشیکی تر دەبیّت، بۆ ئەوەی ئەو ئەرکە تەواو بکەن، ئەو دەمە بەو کارانە دەوتریّت کاری (ناتەواو)، ئەو وشەو بەشەنەش، کە دەبنە پالپشت بۆ ئەو تەواوکردنە پێیان دەوتریّت (تەواوکەر)، کە بریتین لە (ناو، جینا، هاو، لئاو، هاو، لکار، چاووگ)، کە بەشیوەی تەواوکەر و تەواوکەری بەیاریدە ئەرکی تەواوکردنی کارە ناتەواو کە ئەنجامدەدەن. لێرەدا با بزانی ئەم تەواوکردنە چۆن و بە چ شیوەیە ک تەواو دەکری، ئەگەر سەرئەنجام بەدەینه پستهکانی بەشی (پ) دەبن:

له پسته ی (۱) دا ناوی (مامۆستا^(۱))، کە ناویکی گشتییە، تەواوکەری کاری (۵) ی ناتەواو، ئەگەر ئەم ناو نەبووایە، کاری (۵) لەگەڵ نیهادەکەیدا، نەیدەتوانی واتای پسته کە تەواو بکات.

له پسته ی (۲) دا، بە هەمان شیوە، چاوگی (خویندن)، کە وەکو ناویکی واتایی لە پسته کە دەردەکەوێت، ئەرکی تەواوکردنی کاری (۵) ناتەواوی وەرگر توو، ئەگەر ئەم ناو نەبووایە، کاری ناتەواوی (۵) لەگەڵ نیهادەکەیدا، نەیدەتوانی واتای پسته کە تەواو بکات.

---

(۱) هەموو ناویک (گشتی، واتایی، تاییەتی) دەبنە تەواوکەر بۆ کاری ناتەواو.

* هەموو جیناویکی جودا (کەسی جودا، پرس، خۆیی، نادیار، نیشانە) هەروەها جیناوی هەیی لەگەڵ دیار خەرەکی دەبیّتە تەواوکەری کاری ناتەواو.

له پسته ی (۳) دا، هاوه لئاوی چۆنیه تی (فینک) ئهرکی تهواوکردنی کاری
(ه) ی ناتهواوی وهرگرتووه، ئه گهر ئه م هاوه لئاوه نه بووايه، کاری (ه) له گه ل
نیهاده که ی دا نهیده توانی واتای پسته که تهواو بکات.

له پسته ی (۴) دا، هاوه لکاری (به شهو) ئهرکی تهواوکردنی (بوو) ی ناتهواوی
وهرگرتووه، ئه گهر ئه م هاوه لکاره نه بووايه کاری ناتهواوی (بوو) له گه ل
نیهاده که ی دا نهیده توانی واتای پسته که تهواو بکات.

ئه گهر سه رنج بدهینه پسته کانی به شی (ت)، ده بینین:

له پسته ی (۱) دا، ناوی (سه هو ل) تهواوکه ری به یاریده ی کاری ناتهواوی
(ده بی ت)، ه، ئه گهر ئه م ناوه نه بووايه، کاری ناتهواوی ده بی ت له گه ل
نیهاده که ی دا، نهیده توانی واتای پسته که تهواو بکات، بوونایه تی و ئه و
گۆرانکارییه ده ربخات، که به سه ر ناوه که دا هاتووه.

له پسته ی (۲) دا، چاوگی (تی کو شان) که وه کوو ناویکی واتایی، تهواوکه ری
به یاریده ی کاری ناتهواوی (ه) یه ئه گهر ئه م ناوه نه بووايه، کاری ناتهواوی (ه)
له گه ل نیهاده که ی دا، نهیده توانی واتای پسته که ی تهواو بکات.

له پسته ی (۳) دا، جیناوی که سی جودای (من) تهواوکه ری به یاریده ی کاری
(بوو) ی نا تهواوه، ئه گهر ئه م جیناوه نه بووايه، کاری (بوو) ی ناتهواو له گه ل
نیهاده که ی دا، نهیده توانی واتای پسته که تهواو بکات و ئه و گۆرانکارییه
نیشانبدات، که له جیناوی (تو) وه چووه بو جیناوی (من).

لیره دا پیویسته ئه وه بزانی ت، که ههرچی (هاوه لئاو، هاوه لکار) ه، به
شیوه ی تهواوکه ر، کاری ناتهواو تهواو ده که ن. ههر ئه م کاره له چه ند باریکی
تردا وه کو کاری یاریده ده ر، له گه ل کاره کانی شیوازی دانانی ده رده که ون،
ههروه کو له پسته کانی به شی (ج) دا، له شیوه ی (ده بوو، ده بووايه ده بی ت)،

که هه میشه ده که ونه پیش کاره سه ره کییه کانه وه، بۆ ده رخستنی هه ندیک
لایه نی ریزمانیی بۆ کاره سه ره کییه کان.

نه ری کردنی ئه م کاره:

ژ- ده می رابردوو:

به دانانی نیشانه ی (نه) ی نه ری له به رده م کاره که دا.

پاره م بوو. ← پاره م نه بوو.

ئاوه نگه که به شه و بوو. ← ئاوه نگه که به شه و نه بوو.

ده بوو. ← نه ده بوو.

ب- ده می ئیستا:

به دانانی نیشانه ی (نی) له به رده م کاره که دا.

پاره م هه یه. ← پاره م نییه.

کاوه مامۆستایه. ← کاوه مامۆستا نییه.

پ - ده می رانه بردوو

به گۆرینی نیشانه ی (ده) به نیشانه ی (نا)

پاره م ده بیئت. ← پاره م نابییئت.

ئاوه که ده بیئت به سه هۆل. ← ئاوه که نابییئت به سه هۆل.

هه روه ها ده بیئت ئاماژه به وه بکه ین که:

۱- کاری ناته واوی له پووی کاریگه ریییه وه (تینه په ره).

۲- کاری (بوو - ه - ده بیئت) له هه موو باریکدا ناکریت به بکه ر نادیار .

۲- کاری نا ته‌واو (ه) بۆ دەمی ئیستا له پسته‌دا ده‌رناکه‌وێت، ئه‌گه‌ر جی‌ناوه

که‌سییه‌ لکاوه‌کان دیارو ئاشکرا بن (م ، ین ، یت ، ن ، -) ، ن ، به‌ واتا

کاره‌که‌ بکه‌وێته‌ نێوان (وشه‌که‌) ^(۱) و جی‌ناوه‌ که‌سییه‌ لکاوه‌کان

کورد م   کورد ین.

کورد یت   کورد ن.

کورد ه   کورد ن.

به‌ کورتی:

ئهو کارانه‌ی له‌ چاوه‌کی (بوون) هوه‌ وه‌ر ده‌گیرین، ئه‌گه‌ر بۆ خاوه‌نداریتی (تملك)

یان له‌ منداڵبوون به‌ کارهاتن، ده‌بنه‌ کاری ته‌واوی تیپه‌ر.

به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی، پیشگر، که‌ ده‌چیته‌ سه‌ر ئهو جو‌ره‌ کارانه‌، کاره‌که‌ ده‌که‌ن

به‌ کاری ته‌واوی تیپه‌ په‌ری داڕێژراو.

کاری لی‌کدراو، که‌ له‌ چاوه‌کی (بوون) هوه‌، وه‌ر ده‌گیریت که‌ وشه‌ واتا ده‌ره‌که‌ی بوو

به‌ واتا بۆ کاره‌که‌، ئهو ده‌مه‌ کاره‌که‌ ده‌کات به‌ کاریکی ته‌واوی لی‌کدراوی

تیپه‌ په‌ر.

ئه‌گه‌ر کاری (بوو - ه - ده‌بی‌ت) نه‌یتوانی به‌ ته‌نها واتای پسته‌که‌ ته‌واو

بکات، پیو‌یستی به‌ وشه‌ یان به‌ شیکی تر هه‌بوو، ئهو ده‌مه‌ ئهو کارانه‌

ده‌بنه‌ کاری نا ته‌واو.

ئهو باب‌ه‌ ته‌ رێزمانییه‌ی کاری نا ته‌واو ته‌واو ده‌که‌ن، وه‌کو ته‌واو که‌ر و

ته‌واو که‌ری به‌ یاریده‌، بریتین له‌ (ناو - جی‌ناو).

^(۱) مه‌به‌ست له‌ وشه‌ (ناو - هاوه‌ل‌ناو - جی‌ناوه‌ که‌سییه‌ سه‌ریه‌ خۆکان) ه.

ئەرکی (۵) له ریزمانی کوردیدا

۱- دەبیته کاری ناتەواو له پستهی سادهدا، ئەگەر کاری سەرەکی له پستهدا نەبوو. بۆ نموونه:

بەرزترین لوتکە له چیاکانی کوردستاندا، ئاراراتە.

۲- دەبیته جیناوی لکاو بۆ کەسی دووهمی تاک له کاری داخواییدا، ئەرکی بکەر دەبینیت. بۆ نموونه:

بخوینە، تا دەریچیت.

۳- دەبیته ئامرازی پەیوەندی، دەلکیت بە کاری پابردوو، پانەبردوو، داخوای جیگای ئامرازی (بۆ، بە) دەگریتهوه.

کاوه هاته لامان. - بۆ = کاوه هات بۆ لامان.

ئازاد دەبیته ئەندازیار - بە = ئازاد دەبیته بە ئەندازیار.

برۆنە دەری. - بۆ = برۆن بۆ دەری.

۴- هەندیک جار بە دواى ناو دادیت بۆ مەبەستى بانگکردن:

کۆره بخوینە، بەرچاوت تەمە.

۵- دەبیته پاشگر بۆ دروستکردنی وشەى نوێ.

چاک ← چاکە.

سەوز ← سەوزە.

دەست ← دەستە.

۶- دەبیته ئامرازی پیناسین، کە کورتکراوهی (هکە)ی ناساندنە.

ژنە هەژاربوو، بۆیه دەگریا.

۷- دهبیتە ئامرازی لیكدەر بۆ دروستکردنی وشەى لیكدراو. بۆ نموونه:
پەشەبا، گولە گەنم.

۸- دهبیتە جیناوی کەسى لكاو. بۆ کەسى سییهمی تاک له گەل کارى
پانه بردوو له کردمانجى ژووروودا^(۱). بۆ نموونه:
ئەو چیرۆكى دتقیسه.
ئەو دكەفه.

۹- دهبیتە پاشگر له گەل هەندىك قەدى چاوكدا بۆ دروستکردنی هاوهلناوى
کراوى دارپژراو
کرد ← کرده ، برد ← برده.
کوشت ← کوشته.

۱۰- دهبیتە ئامرازی دانه پال و گریى ناوى دروست دهکات لهو کاتهى که له
نیوان ناویکی ناسراو ، دیار خراو به هاوهلناوى چۆنیهتى دیت بۆ نموونه:
مەرە لاوازه که، هەناره مزره که

---

^(۱) : له هەندى ناوچهى ئەم شیوه زارەدا واى لى دیت، ئەگینا له ناوچهکانى تر دهگوتریت:
(ئەوه دهرسى دتقیسیت).

پراھینان (۱)

وہ لامي ئەم پرسيارانہ بدەرەوہ ؟

- ۱- چۆن لە چاوگی (بوون) کاری تەواوی تینەپەر دروست دەکریت ؟
- ۲- کاری ناتەواو بەچەند جۆرە وشە و چۆن تەواو دەکریت ؟
- ۳- کە ی کاری ناتەواو بۆ دەمی ئیستا لە پستەدا دەرناکەوێت ؟
کە ی دەر دەکەوێت ؟.

پراھینان (۲)

- لەم پستانە ی خوارەوہ دائەو کارانە ی، کە لە چاوگی (بوون)ەوہ وەرگیراون
دەریان بەینە ؟ جۆرەکانیان دەسنیشان بکە ؟.
- ۱- گە لی کورد سوورە لە سەر بە دیھینانی مافەکانی .
  - ۲- دەبیّت یە کپیزی گەل بپاریزین .
  - ۳- دایکیان کە مندالی بوو، مندالە کە نەخۆش بوو .
  - ۴- کیشە ی ئاوارەکانی کە رکوک کە ی پەیدا بوو ؟
  - ۵- باوکیان لەخەو پابوو .

پاهینان (۳)

ئەرکی (۵) لەم پستانە ی خوارە وەدا، دەستنیشان بکە لە گەڵ پوونکردنە وە ی پیویست.

- ۱- کورە، بە دانیشتن مالت ویرانە.
- ۲- بخوینە، چونکە خویندن ساریژکەری برینە کانتە.
- ۳- پەشەبای سلیمانی بە هیژە.
- ۴- چیرۆکە کۆ بنقیسە.
- ۵- منداڵە گەمە ی دەکردو، دایکەش تەماشای دەکرد.

پاهینان (۴)

کاری (بوو) لە سی پستانە دا بە کاربەینە، وەکو:

- ۱- کاری ناتەواو.
- ۲- کاری تەواوی تیپەر.
- ۳- کاری یاریدەدەر.

نەركى جىناۋەكەسىيە لىكاۋەكان

يەكەم: ۋەكوبكەر

- ئ -

- ۱- دويىنى، گۆقارىكم كرى.
- دويىنى كرىم.
- ۲- گۆقارەكەم ھەلگرتبوو.
- ھەلم گرتبوو.
- ۳- قوتابىيەكەم بانگ دەکرد.
- بانگم دەکرد.
- ۴- تاوانبارەكەم دەست نیشان کرد.
- دەست نیشانم کرد.

- ب -

- ۱- پىرى چووم بۆكەركوك.
- ۲- لە تاقىكردنەۋەكەدا بەيەكەم دەرچووم.
- ۳- خىرا ھاتنەۋە.
- ۴- سەرکەۋتینەۋە سەر شاخەكە.

- پ -

- ۱- ۋانەكە دەخوينىن.
- ۲- گوندەكان ئاۋەدان دەكەينەۋە.
- ۳- لە پىناۋى نىشتىماندا تىدەكۆشىن.

- ت -

- ۱- نەمامەكە برۆينە.
- ۲- ناۋى خويندكارەكان تۆمار بكن.

مه بهست له ئهركى جيناوه كهسييه لكاوهكان له دهورى بكهردا، ئهوهيه، كه ههروهك چۆن ناو، يان جيناوه سهربهخۆكان به ههموو جۆرهكانيانهوه، له پستهدا دهبن به (كارا) بكهردا، ههروهك له قوناغهكانى پابردووى خويندندا پوونكراوهتهوهو دهرخراوه، ههربههه جۆرهش جيناوه لكاوهكان دهبنه بكهردا له پستهدا، جا ئهگهربه وردى سهيرى پستهكانى سهروهه بكهين دهبينين:

يهكهه- له ههموو پستهكانى بهشى (ئ) دا كارهكان ههمويان كارى پابردووى تپهپن، ههيانه ساده، دارپژراو يان ليكدراون و ليهره دا شويني جيناوه كهسييه لكاوهكان، ئهوانهه دهبنه بكهردا نيشان دهدهين.

ئ- ئهگهركارى پستهكه پابردووى تپهپى ساده بپت و بهركار له ناو پستهكهدا باسكرابيت، ئهوا ههميشه جيناوى لكاوى بكهردا دهچپته دواى بهركارهكه، وهكو له پستهه يهكهه بهشى (ئ) دا دهركهوتوه، لهه پستههيدا وشهه (گۆقاريك) بهركارهو جيناوى كهسى لكاوى (م) بكهردا كارهكهيهو كارهكesh پابردووى تپهپى سادهيهو ئهگهربهركار، باس نهكرت جيناوى لكاو دهچپته كوتايى كارهكه وهكو كرپم.

ب- ئهگهركارى پستهكه پابردووى تپهپى دارپژراو يان ليكدراو بوو، بهركار باسكرابوو، ئهوا ديسان جيناوى لكاوى بكهردا دهچپته دواى بهركارهكهوه، وهكو له پستهكانى (٢-٣) بهشى (ئ) دا دهركهوتوه، بهلام ئهگهربهركارهكه باس نهكرابوو، ئهوا جيناوى كهسى لكاوى بكهردا دهچپته دواى بهشى يهكههه كارهكه؟ وهك (ههلم گرتبوو، بانگم دهكرد).

پ- ئهگهركاره ليكدراوهكه له سى وشهه واتادار يان زياتر پيكهاتبوو، واته بهشى يهكههه كاره ليكدراوهكه وشهيهكى ليكدراو بوو، ئهوا جيناوى كهسى لكاوى بكهردا دهكهوتته دواى وشه ليكدراوهكه كاتيک بهركار لادهبريت ، وهك

له پسته ی (٤) ی بهشی (ن) دا ده رکه وتوو، نه گهر سهیری جیناوه لکاوه کان
 بکهین له پسته کانی بهشی (ن) دا، ده بینین له هه موویاندا جیناوی کهسی لکاو
 (م) ه، جا ده توانین به پیی مه بهست له بری نه م جیناوه، جیناوه کانی
 (م-مان، ت-تان، ی-یان) به ریز به کار بهینین.

دووهم- نه گهر کاری پسته که، کاریکی رابردووی تینه په پ بوو، نهوا جیناوه
 کهسییه لکاوه کانی (م، ین، یت، ن، Ø، ن) ده بنه بکهرو ده چنه کوتایی
 کاری پسته که، جا کاره که (ساده، داپژراو - لیکدراو) بیت، خو نه گهر کاری
 پسته که داپژراو یان لیکدراو بوو، به پاشگری (هوه) کوتایی هاتبوو، نهوا
 جیناوی کهسی لکاوی بکهرو ده که ویتته پیش نه م پاشگره یه وه، وه کو له
 پسته کانی (٣-٤) ی بهشی (ب) نیشاندراوه، هه روه ها پیویسته ئامار ه به وه
 بکهین، نه گهر کاری پسته که رابردووی تینه په پ بیت، نهوا جیناوی کهسی
 لکاوی بکهرو بۆ کهسی سییه می تاک ده رناکه ویت.

سییه م- نه گهر کاری پسته که رانه بردووی (تیپه پرو تینه په پ) بیت، نهوا
 جیناوه کهسییه لکاوه کانی کومه له ی (م، ین-یت، ن - (ات : یت) ، ن) دهینه
 بکهرو ده چنه سهر کوتایی کاره که، جا نه گهر کاری پسته که (ساده،
 داپژراو، یان لیکدراو) بیت. جیناوی کهسی لکاوی بکهرو بۆ کهسی سییه می
 تاک به پیی پیتی کوتایی رهگی کاره که ده گوپی، نه گهر رهگی کاره که به
 پیتی بزویی (ه، و) کوتایی هاتبوو، جیناوی کهسی لکاوی (ات) به کار
 ده هیتریت، وهک (ده شوات - ده پواته وه - داده خات - چاپ ده کات .....)،
 به لام نه گهر رهگی کاره که به پیتی (بزویی (ه، و) کوتایی نه هاتبوو نهوا
 جیناوی کهسی لکاوی (یت) به کار ده هیتریت، وهکو (ده نووسی -
 مه لده فریت - ده فروشیته ... هتد).

چوارهم - نه گهر کارى پرستى داخوآزى (تپه پړيان تینه په پړى) ساده،
 داپړژراو، لیکدراو) بیت نهوا جیناوه که سییه لکاوه کانی (ه - ن) ده بن به بکه
 و ده چنه کوتایى ره گى کاره که.

به کورتى:

۱- نه گهر کارى پرسته که رابردووى تپه پړيان جیناوه که سییه لکاوه کانی
 (م-مان، ت-تان، ی-یان) ده بنه بکه رى پرسته که و شوینیان له ناو پرسته که
 ده گوریت:-

ن- نه گهر کاره که (ساده، داپړژراو- لیکدراو) بیت و بهرکار باسکرا بیت،
 نهوا جیناوى که سى لکاوى بکه ر ده چته دواى بهرکاره که.

ب- به لام نه گهر بهرکاره که باس نه کرا بیت، کاره کش ساده بیت، نهوا
 جیناوه که سییه لکاوه کان ده چنه سهر کاره ساده که نه گهر له دهمى رابردووى
 نزيك و دوورى راگه ياندن بوو جیناوه کان ده چنه کوتایى کاره که. به لام
 نه گهر له دهمى رابردووى بهر دهوامى راگه ياندن بوو جیناوه کان ده چنه دواى
 نيشانه ی (ده)، خو نه گهر له دهمى رابردووى ته وواى راگه ياندن بوو
 جیناوه کان ده چنه نیوان نيشانه ی (وه).

خو نه گهر کاره که (داپړژراو يان لیکدراو) بوو، نهوا ده چنه دواى بهشى
 به که مى کاره که.

۲- ن- به لام نه گهر کارى پرسته که (رابردووى تینه په پړ) بیت، جیناوه
 که سییه لکاوه کانی کومه نه ی (م-ین، یت-ن، (Ø)-ن) نه رکی بکه
 ده بینن و ده که ونه کوتایى کاره که.

- ب- نه گهر کاری رسته که (رانه بردووی تینه پهر و تیپهر) بیټ، جیناوه که سییه لکاوه کانی کوّمه نهی (م- ین، یت- ن) (یټ - ات) - ن) ده که ونه کوټایی رهگی کاره که وه.**
- ۳- نه گهر کاره که داخوازی بیټ نهوا جیناوی که سی لکاوی (ه- ن) ده بن به بکه رو ده که ونه کوټایی رهگی کاره که.**

پراھینان (۱)

کە ی ئەم جیناوە کەسییە لکاوانە ی خوارەووە لەناو پستە کەدا وەکو بکەر دەوری
خۆیان دەبینن، بۆ ھەریەکەیان نمونە یەک بەینەووە.

(ات ، مان ، ین ، ە)

پراھینان (۲)

۱- ئەگەر کاری پستە پابردووی تیپەری (داپژراو یان لیکدراو) بێت، کام لەم
جیناوە کەسییە لکاوانە وەکو بکەر دەردەکەون و دەچنە کوێ؟ بەنمونەووە
و لەلامە کانت بێەلمینە.

۲- کە ی جیناوی لکاوی بکەر بۆ کەسی سییەمی تاک لە پستەدا دەرناکەوێت؟
بەنمونەووە و لەلامە کەت بێەلمینە.

پراھینان (۳)

لە پستە ی (وتارە کەت بلۆکردوووەتەووە)

۱- کاری پستە کە لە چ پێژە یە کدایە؟ چۆن دروستکراوە؟

۲- (ت) لە کۆتایی وتارە کەت چییە و ئەرکی چییە؟ بۆچی خراوەتە ئەوێ؟

۳- وشە ی وتارە کە شێ بکەووە.

۴- ئەگەر وشە ی وتارە کە لابریت (ت) دەچیتە کوێ؟ بۆچی.

پراھینان (۴)

لە پستە ی (لە وانە کان باش تیگە یشتوووە).

۱- کوا بکەری پستە کە؟ بۆچی؟

۲- کاری پستە کە بگۆرە بۆ پێژە ی رانە بردووی راگە یاندن، چ گۆرانیك
روودەدات بینووسەووە.

۳- وشە ی (وانە کان) شێ بکەووە.

۴- وشە ی (باش) چییە؟ ئەرکی چییە؟

دوووهم - وهكو بهرگار

ټ: (م - مان ، ت - تان ، ی - یان)

۱- بم به خشن. بمان به خشن.

بی به خشن. بیان به خشن.

۲- وهرم بگره. وهرمان بگره.

وهری بگره. وهریان بگره.

۳- بانگم بکه ن. بانگمان بکه ن.

بانگی بکه ن. بانگیان بکه ن.

ب:

۱- دهم ناسیت. ده مان ناسیت.

۲- هه لټ ده بژیرن. هه لټان ده بژیرن.

۳- هانی ده دات. هانیان ده دات.

پ:

(۱)

گرتمی - گرتینی

گرتیتی - گرتنی

گرټی - گرتنی.

دای مه زراندم - دای مه زراندين.

دای مه زرانديت - دای مه زرانندن.

دای مه زراند - دای مه زرانندن.

(۲)

گرتمی - گرتمانی.

گرتنی - گرتنانی.

گرټی - گرټیانی.

دامی مه زراند - دامانی مه زراند.

داتی مه زراند - داتانی مه زراند.

دای مه زراند - دایانی مه زراند.

یارمه‌تیی دام - یارمه‌تیی داین. یارمه‌تیمی دا - یارمه‌تیمانی دا.

یارمه‌تیی دایت - یارمه‌تیی دان. یارمه‌تیتی دا - یارمه‌تیتانی دا.

یارمه‌یتی دا - یارمه‌یتی دان. یارمه‌تی دا - یارمه‌تیانی دا.

له‌مه‌و پیش‌ئه‌وه فی‌ربووین، که به‌رکار هه‌میشه له‌گه‌ل کاری تیپه‌ر
دیته‌کایه‌وه، ئینجا لی‌ره‌دا ده‌مانه‌وئیت بزاین، که جیناوه که‌سییه لکاوه‌کان
چۆن ده‌بنه به‌رکار له‌رسته‌دا؟

له‌وه‌لامدا ده‌لئین، جیناوه که‌سییه لکاوه‌کان ده‌بنه به‌رکار له‌رسته‌دا به‌م
شی‌وه‌یه‌ی خواره‌وه:

ئ/ ئه‌گه‌ر سه‌یری رسته‌کانی به‌شی (ئ) بکه‌ین، ده‌بنین کاره‌کانی (ببه‌خشن،
وه‌ریگره، بانگ بکه‌ن) هه‌موویان کاری داخوازی تیپه‌رن، له‌گه‌ل ئه‌م کارانه‌دا
کۆمه‌له جیناوی که‌سیی لکاوی (م - مان، ی - یان) ده‌بنه به‌رکار، جا
ئه‌گه‌ر کاری داخوازی تیپه‌ر (ساده) بوو، ئه‌وا جیناوی که‌سیی لکاوه‌له
ده‌وری به‌رکاردا ده‌چیتته دوا‌ی نیشانه‌ی (ب) وه‌کو له‌رسته‌ی (بم به‌خشن -
بمان به‌خشن .....) دیاره، به‌لام ئه‌گه‌ر کاری داخوازی تیپه‌ر (دارێژراو یان
لی‌کدراو) بوو، جیناوی که‌سیی لکاوه‌له ده‌وری به‌رکاردا ده‌چیتته دوا‌ی به‌شی
یه‌که‌می کاره‌که‌وه، وه‌کو له‌رسته‌کانی (وه‌رم بگره - وه‌رمان بگره .....)
یان (بانگم بکه‌ن - بانگمان بکه‌ن .....) نیشاندراوه.

ب/ ئه‌گه‌ر سه‌یری رسته‌کانی به‌شی (ب) بکه‌ین، ده‌بنین کاره‌کانی (ده‌ناسیت،
هه‌لده‌برێرن، هان ده‌دات) هه‌موویان کاری پانه‌بردووی تیپه‌رن، له‌گه‌ل ئه‌م
کارانه‌دا کۆمه‌له‌ی جیناوی که‌سیی لکاوه‌ (م - مان، ت - تان، ی - یان) ده‌بنه
به‌رکار، جا ئه‌گه‌ر کاری پانه‌بردووی تیپه‌ر ساده‌ بیت، جیناوی لکاوی به‌رکار
ده‌چیتته دوا‌ی نیشانه‌ی (ده) وه‌کو له‌رسته‌کانی (ده‌م ناسیت - ده‌مان ناسیت

.....) نیشاندراره، به لّام نه گهر کاری پانه بردووی تیپهړ (داریژراو یان لیکدراو) بیټ نهوا جیناوی کهسی لکاوی بهرکار ده چیتته دواي بهشی یه کهمی کاره وه، وهکو له پستهکانی (هه لّت ده بژیرن – هه لّتان ده بژیرن.....)، یان (هانی ده دات – هانیان ده دات) دا نیشاندراره.

پ/ نه گهر سهیری پستهکانی بهشی (پ) بکهین، ده بینین کارهکانی (گرت – دامه زرانده – یارمه تی دا) پابردووی تیپهړن، له گه لّ نه م کاراندها هه ردو کومه له جیناوه کهسیه لکاوه کان ده بنه بهرکار له دوو شیوه دا: -

۱- کومه له جیناوی کهسی لکاو (م – ین، یت – ن، Ø – ن) ده بنه بهرکار، جا نه گهر کاره که (ساده) بیټ، نهوا جیناوی لکاوی بهرکار دواي جیناوی لکاوی بکه ده که ون، نه گهر کهسی یه که م یا دووهم (تاک و کو) بکه ری پسته که بن وهک: (گرتمن – ناردمیت)

خو نه گهر جیناوی لکاوی بکه کهسی سییه می تاک یان کو بیټ، نهوا جیناوی کهسی لکاوی بهرکار پیش جیناوی کهسی لکاوی بکه ده که ویت، وهکو (گرتمی – گرتنی – ناردمیان).

خو نه گهر کاره که (داریژراو یان لیکدراو) بیټ، نهوا جیناوی کهسی لکاوی بهرکار ده چنه کوتایی کاره وه، وهکو له پستهکانی (دای مه زرانده – دای مه زرانده....) یان یارمه تی دای – یارمه تی داین... نیشاندراون.

۲- کومه له جیناوی کهسی لکاو (م – مان، ت – تان، ی – یان) ده بنه بهرکار، جا نه گهر کاری پسته که پابردووی تیپهړی (ساده) بیټ، نهوا کومه له جیناوه کهسییه که له دوری بهرکاردا ده چنه نیوان کوتای کاره که و جیناوی لکاوی بکه ره وه، وهکو له پستهکانی (گرتمی – گرتمانی...) نیشاندراره، به لّام نه گهر کاری پسته که پابردووی تیپهړی (داریژراو یان

لیکدراو) بیټ، ټهوا جیناوی لکاوی بهرکار دهچنه دواي بهشی یهکه می کارهکه وهکو له پستهکانی (دامی مهزاند — دامانی مهزاند...) یان (یارمه تیمی دا — یارمه تیمانی دا...) نیشاندراون.

لیره دا دهردهکه ویټ، ټهگهر کارهکه رابردووی تیپهړ (ساده ، داریژراو ، لیکدراو) بیټ، ټهوا جیناوی لکاوی بۆ کهسی سییه می تاک له دهوری بهرکاردا دهرناکه ویټ، ههرچهند له کومه لهی جیناوی (م — مان...) جیناوی لکاوی کهسی سییه می تاک له دهوری بهرکاردا هیه، بهلام بۆ ئاسانکردنی دهرپرین ټه میش دهرناکه ویټ.

به کورتی:

۱- له گهڻ کاری داخوای تیپهړی (ساده ، داریژراو ، لیکدراو) کومه ټه جیناوی لکاوی (م — مان ، ی — یان) دهنه بهرکار، جا ټه گهر کارهکه ساده بیټ ټهوا دهچنه سهر نیشانهی (ب)، خو ټه گهر کارهکه (داریژراو یان لیکدراو) بیټ، ټهوا دهچنه دواي بهشی یهکه می کارهکه.

۲- له گهڻ کاری رانه بردووی تیپهړی (ساده ، داریژراو ، لیکدراو) کومه ټه جیناوی لکاوی (م — مان ، ت — تان ، ی — یان) دهنه بهرکار، ټه گهر کارهکه ساده بیټ جیناوی لکاوی بهرکار دهچیته سهر نیشانهی (ده)، ټه گهر کارهکه داریژراو یان لیکدراو بیټ ټهوا جیناوی لکاوی بهرکار دهچیته سهر بهشی یهکه می کارهکه.

۳- له گهڻ کاری رابردووی تیپهړدا جیناوه کهسییه لکاوهکان دهنه بهرکار له دوو شیوه دا: -

ټ- دهگونجیت جیناوه کهسییه لکاوهکانی (م — مان ، ت — تان ، ی — یان) بنه بهرکار، ټه گهر کارهکه ساده بیټ جیناوهکان دهچنه نیوان کارو جیناوی

لکاوی بکەر، به لām نه گەر کاره که داریژراو یان لیكدراو بیټ، جیناوه کان ده چنه دواي بهشی یه که می کار واته (سهر بهشی یه که می کار) ه که .

ب- ده گونجیټ جیناوه که سییه لکاوه کان (**م-ین** ، **یت-ن** ، **ن-ن**) ببنه بهرکار، نه گەر کاره که ساده بیټ جیناوه کان ده چنه دواي جیناوی لکاوی بکەر نه گەر بکهری رسته که سی یه که م یا دووه می تاک و کو، بیټ خو نه گەر بکهری رسته که که سی سییه می تاک یان کو بیټ، نه و جیناوی لکاوی بهرکار پیش جیناوی لکاوی بکەر ده که ویټ، به لām نه گەر کاره که داریژراو یان لیكدراو بیټ، جیناوه کان ده چنه کوتایی کاره که وه.

تیبینی (١): جیناوی که سی لکاو بو که سی سییه می تاک له دهوری بهرکاردا له گهل کاری رابردووی تیپهر دهرناکه ویټ
تیبینی (٢): له کرمانجی ژوو روودا کو مه له جیناوی (**م، ین، یت، ن، ن**) ده بنه بهرکار له گهل کاری رابردووی تیپهر، وهک:-

ئازادی ئەم دیتین	ئازادی ئەز دیتم*
ئازادی هوین دیتن	ئازادی تو دیتیت
ئازادی ئەو دیتن	ئازادی ئەو دیت

---

* واته (ئازاد منی دیت)

پراھینان (۱)

کە ی ئەم جیناوە کەسییە لکاوانە دەبنە بەرکار لە پستەدا، بە نمونەو
نیشانی بدە (ن ، یت ، یان ، ت).

پراھینان (۲)

جیناوی کەسی لکاو (تان ، ین) لە دوو پستەدا بەکار بهێنە، لە پستە
یە کەمدا (تان) بکەر بێت، (ین) بەرکار بێت، لە پستە ی دوو کەمدا (ین) بکەر
بێت و (تان) بەرکار بێت.

پراھینان (۳)

کە ی جیناوی کەسی لکاو (ی) بۆ کەسی سییەمی تاک لە دەوری بەرکاردا
دەردەکەوێت؟ بە نمونە پوونی بکەرەو.

پراھینان (۴)

چۆن جیناوە کەسییە لکاوەکان لە گەڵ ئەم کارانە دەبنە بەرکار؟
(پاسپارد ، ببینە ، هینا ، دەبات)

پراھینان (۵)

لە پستە ی (پار هەلی بژاردین)

۱- (ین) چییە و ئەرکی چییە؟ بۆچی خراوەتە ئەو شوێنە؟

۲- ئەگەر (ین) بگۆرین بۆ (مان) دەکەوێتە کوێ؟ بۆچی؟

۳- پستە کە بگۆرە بۆ کاتی رانە بردوو، هەردوو جیناوە لکاوەکانیش شیبکەرەو.

سیبھم : وہ کو تہ واوکھری بہ یاریدہ

۱/ ئ- نامہ کہم بۆ ھات (دیئت). (م- مان ، ت- تان ، ی- یان)

بۆم ھات.

پارہ کہت لی کہوت (دہ کہ ویئت).

لیئت دہ کہ ویئت.

ھہ والہ کہ یان پی گہ یشت (دہ گات).

پییان گہ یشت.

ب- کارہ کہم بۆ تہ واوکرا (دہ کریئت).

بۆم تہ واوکرا.

دہ فترہ کہت لی ستینرا (دہ ستینریئت).

لیئت ستینرا.

پ- گوندہ کانیاں بۆ ئاودان دہ کہ نہ وہ.

بۆیان ئاودان دہ کہ نہ وہ.

کارہ کہت پی دہ سپیریئت.

پیئت دہ سپیریئت.

وانہ کہ مان تی دہ گہ یہ نیئت.

تییمان دہ گہ یہ نیئت.

۲/ ئ- دارشتنہ کہم بۆ بخوینہ وہ. (م- مان ، (- ، -) ، ی- یان)

بۆم بخوینہ وہ.

ھہ والہ کہ یان پی بلی.

پییان بلی.

ب- پٽيان بگهن.

تٽيان بگهن.

۲/ ٺ- پرسياره ڪاني بڙم ڇاپڪرد. (م - مان ، ت - تان ، ي - يان)

بڙمي ڇاپڪرد.

ب- پرسياره ڪاني بڙ ڇاپڪردم. (م - مين ، يت - ن ، (0) - ن)

بڙي ڇاپڪردم

پيشتر ٺهومان زانيوه، ڪه تهواوڪهري بهياريدنه ٺهوناويهه، يان
جيٺاويهه، ڪه له رسته دا واتاي ڪار تهواوده ڪات بهيارمه تي ٺامرازي
پهيوهندي، له گهل ڪاري تيٺهه پوهو تيٺهه پدا ديت.
ليڙه دهمانه ويٽ بزانين، ڪه جيٺاوي ڪه سبي لڪاو چوڻ دهبيٽه تهواوڪهري
بهياريدنه؟

له وهلامدا دهليٺين جيٺاوي ڪه سبي لڪاو دهتوانيٽ ببيٽ به تهواوڪهري
بهياريدنه به پيٽي جوڙو ڪاتي ڪاري رسته ڪه له چهند شيوهيه ڪي جياوازا
دهرده ڪهون:

۱- ٺهگهر ڪاري رسته ڪه، ڪاري ڪي تيٺهه پهری (پابردو، يان پانه بردو) ي
ساده، داريٺراو يان ليڪدراو بيٽ. بڪهري ڪاره ڪه له ناو رسته ڪه دا باس
ڪرايٽ، ٺهوا ڪومه له جيٺاوي ڪه سبي لڪاو له ڪومه له ي (م - مان ، ت -
تان ، ي - يان) له دهوري تهواوڪهري بهياريدنه دهچنه دواي ٺهوناويهه ڪه
بڪهري رسته ڪه يه، وهڪو له رسته ڪاني ژماره (۱) لقي (ٺ) نيشاندران، وهڪو
دهبينين له رسته ي (نامه ڪه م بڙ هات) دا وشه ي (نامه ڪه) بڪهري رسته ڪه يه،
(بڙ) ٺامرازي پهيوهندي وه جيٺاوي ڪه سبي لڪاو ي (م) له دواي وشه ي
(نامه ڪه) وه هاتووهو تهواوڪهري بهياريدنه ڪاره ڪه يه دهتوانين له بري

جیناوی که سیی لکاوی (م) هه موو جیناوه که سیه لکاوه کانی (مان، ت - تان، ی - یان) به کار بهینن، به لام نه گهر وشه ی (نامه که) لابییه ن ئه و جیناوی که سیی لکاوی ته واکه ری به یاریده ده چیتته سه ر ئامرازه په یوه ندیه که . به لام نه گهر سه یری پرسته کانی لقی (ب) بکه ین ده بینن کاری (ته واکرا ، ستینرا) رابردووی بکه ر نادیارن (کارا نادیارن) و کاری (ته واده کریت ، ده ستینریت) رانه بردووی بکه ر نادیارن و له گه ل ئه م کارانه دا جیناوه که سیه لکاوه کانی کومه له ی (م - مان ، ت - تان ، ی - یان) ده بنه ته واکه ری به یاریده و له دوا ی (جیگری بکه ر) ^(۱) هکانه وه هاتوون، له گه ل بوونی ئامرازی په یوه ندی (بو - لی) له پرسته کاند، به لام نه گهر جیگری بکه ره کان له پرسته کاند لابریت، ئه و جیناوه که سیه لکاوه کانی ده وری ته واکه ری به یاریده ده چنه دوا ی ئامرازه په یوه ندیه که وه، نه گهر کاری پرسته که، کاریکی (رانه بردووی تیپه ی) ساده، داریزراو یان لیکدراو بیت و بهرکار له پرسته که دا باسکرا بیت، ئه و جیناوه که سیه لکاوه کانی کومه له ی (م - مان ، ت - تان، ی - یان) ده بنه ته واکه ری به یاریده و ده چنه دوا ی بهرکاره که، به لام نه گهر بهرکار لابر ئه و جیناوه که سیه لکاوه کان ده چنه سه ر ئامرازه په یوه ندیه که ^(۲) هه روه کو له پرسته کانی لقی (پ) نیشان دراوون.

۲- نه گهر کاری پرسته که (داخوازی تیپه ی) بیت و بهرکار له پرسته که دا باسکرا بیت ئه و جیناوه که سیه لکاوه کان (م - مان ، ی - یان) ده بنه

(۱) جیگری بکه ر = (نائب فاعل)

(۲) هه ندی جار ئامرازو جیناوی لکاوی ته واکه ری به یاریده ده که ونه دوا ی کاره که وه به تابییه تی له کاتی ئاخووتن دا: ده ی نیریت بۆم.

تهواوکه‌ری به‌یاریده‌و له دواى به‌رکاره‌که‌وه دّین. به‌لامّ نه‌گه‌ر به‌رکار لا‌برا،
ئه‌وا جیّناوه‌که‌سییه‌لکاوه‌کان ده‌چنه‌دواى ئامرازه‌په‌یوه‌ندییه‌که‌وه‌وه‌کو
له‌پسته‌کانی ژماره (۲) لقی (ن) نیشان‌دراون.

خۆ نه‌گه‌ر کاری پسته‌که (داخوازی تیّنه‌په‌ر) بیّت، ئه‌وا جیّناوی لکاوی
تهواوکه‌ری به‌یاریده‌هه‌میشه‌له‌دواى ئامرازه‌په‌یوه‌ندییه‌که‌دیّت، وه‌کو له
پسته‌کانی لقی (ب) نیشان‌دراوه.

۳- نه‌گه‌ر کاری پسته‌که (پا‌بردووی تیّپه‌پ) ی ساده‌داريژراو یان لی‌کدراو
بیّت، ئه‌وا ئه‌و جیّناوه‌که‌سییه‌لکاوانه‌ی که‌ده‌بنه‌تهواوکه‌ری به‌یاریده، له
دوو شیّوه‌ی جیاوازا ده‌رده‌که‌ون:

ن- کۆمه‌له‌جیّناوی که‌سیی لکاوی کۆمه‌له‌ی (م- مان، ت- تان، ی-
یان) ده‌بنه‌تهواوکه‌ری به‌یاریده‌وه‌که‌سه‌ر له‌دواى ئامرازی په‌یوه‌ندییه‌وه
دّین، به‌لامّ نه‌گه‌ر به‌رکاری پسته‌که‌لا‌برا، ئه‌وا جیّناوی که‌سیی لکاوی بکه‌ر
دواى جیّناوی لکاوی تهواوکه‌ری به‌یاریده‌وه‌دیّت هه‌روه‌کو له‌پسته‌کانی
ژماره (۳) لقی (ن) نیشان‌دراون.

ب: کۆمه‌له‌جیّناوی که‌سیی لکاو (م- ین، یت- ن (0) - ن) ده‌بن به
تهواوکه‌ری به‌یاریده‌وه‌که‌ونه‌کو‌تایی کاره‌وه‌وه‌کو له‌نموونه‌کانی لقی (ب)
نیشان‌دراوه، به‌لامّ نه‌گه‌ر به‌رکار لا‌برا، ئه‌وا جیّناوی که‌سیی لکاوی بکه‌ر له
دواى ئامرازی په‌یوه‌ندییه‌وه‌دیّت، وه‌که‌له‌پسته‌ی (بۆی چاپ‌کردم) دا دیاره.
هه‌روه‌ها ده‌بیّت ئاماژه‌به‌وه‌بکه‌ین، که‌نه‌گه‌ر کاری پسته‌که‌پانه‌بردووی
تیّپه‌پ‌بوو، به‌رکاری پسته‌که‌ناویک یان جیّناویک یان هاوه‌لناویک بوو به
دیارخه‌ری، ئه‌وا جیّناوی که‌سیی لکاوی تهواوکه‌ری به‌یاریده‌ده‌چیّته‌دواى

دیارخه ره کانی بهرکاره که وه، وه کوله پسته ی (په رتوو که که تانم
لی وهرده گریّت) دا دهرکه وتوو.

به کورتی :

جیناوه که سییه لکاوه کان ده بنه ته واکه ری به یاریده له رسته دا به م
شیوه یی خواره وه :

۱- له گه ن کاری تینه په ری ده می (**رابر دوو ، رانه بردوو**) و هه روه ها کاری
بکه ر نادیار کومه له جیناوی که سیی لکاوی (م - مان ، ت - تان ، ی - یان)
ده بنه ته واکه ری به یاریده وه له دوا ی بکه ر یان جیگری بکه ر دین، نه گه ر
بکه ر یان جیگری بکه ر لابری ن، جیناوه کان ده چنه دوا ی نامرازه
په یوه ندیی که .

له گه ن کاری (**رانه بردووی تیپه ریشدا**) کومه له جیناوی که سیی لکاو
(م - مان ، ت - تان ، ی - یان) له ده وری ته واکه ری به یاریده ده چنه دوا ی
بهرکاری رسته که نه گه ر له رسته که دا هه بوو، به لام نه گه ر بهرکار لابریّت،
جیناوه کان ده چنه دوا ی نامرازی په یوه ندی.

۲- له گه ن کاری (**داخوازی**) کومه له جیناوی که سیی لکاوی (م - مان ، ی -
یان) ده بنه ته واکه ری به یاریده و له دوا ی بهرکاره وه دین، نه گه ر کاره که
تیپه ربیّت و بهرکار باسکرا بیّت، به لام نه گه ر بهرکار لابرا نه و جیناوه کان
ده چنه دوا ی نامرازی په یوه ندی، به لام نه گه ر کاره که تینه په ربیّت نه و
جیناوه کان هه می شه ده چنه دوا ی نامرازه په یوه ندیی که .

۳- له گه ن کاری (**رابر دووی تیپه ر**) دا، جیناوه که سییه لکاوه کان ده بنه
ته واکه ری به یاریده له دوو شیوه دا :

ن/ دهگونجیت کۆمه له جیناوی کهسی لکاو (**م- مان ، ت- تان ، ی- یان**)
 بینه تهواوکهری به یاریدهو یه کسه ره دواي نامرازه په یوه نډییه که وه دین.
ب/ دهگونجیت کۆمه له جیناوی کهسی لکاو (**م- ین ، یت- ن ، Ø- ن**)
 بینه تهواوکهری به یاریدهو دهچنه کۆتایی کاره که ، ههروه ها له م دهمه ی
 کاردا جیناوی کهسی لکاو بۆ کهسی سییه می تاک له دهوری تهواوکهری
 به یاریده دا ده رناکه ویت^(۱).

---

(۱) جیناوی کهسی لکاو بۆ کهسی سییه می تاک له دهوری تهواوکهری به یاریده ده رناکه ویت
 له گه ل کاری پابردووی تیپه ردا ئه گه ر کۆمه له ی دووه می جیناوه لکاو هکانی وه رگرتییت.

پَاهِيَّان (۱)

ئەم جِيْناو ھەسسيە لكاوانەى خوارەو ھەگەل چ كاريكا دەبنە تەواكەرى
بەياريدە؟ بە نموونە نيشانى بدە.

(ين ، يان ، يت ، مان ، ن)

پَاهِيَّان (۲)

كەى جِيْناوى لكاو ھەكو تەواكەرى بەياريدە ھە رستەدا دەرناكەوييت؟
بە نموونە بيسەلمينە.

پَاهِيَّان (۳)

بۆت نوسيوم بۆت بنووسم ئەمن چيم
دوندى قەندىلى گۆرەپانى ھەلگورد نيم
۱- ھە نيوھى ديري يەكەم دووجار جِيْناوى (ت) ھاتوو، ھەريەكەيان
ئەركيان چى يە؟

۲- (م) ى دواى (نووسى) و دواى (بنووسم) ئەركيان چيە؟

پَاهِيَّان (۴)

چۆن جِيْناو ھەسسيە لكاو ھەكان ھەگەل ئەم كارانەى خوارەو ھەدا دەبنە
تەواكەرى بەياريدە؟

(لەبەركە ، پىگەشت ، تىگەياند ، لى ھەرگرت)

پَاهِيَّان (۵)

ھە رستەى (ولاتەكەيان لى دابەشكردين).

۱- (ين) چيە ؟ بۆچى خراو ھە ئەو شوينە؟

۲- (لى) شيبكەو.

۳- ئەگەر (ين) بگۆرين بۆ جِيْناوى (مان) دەچيئە كوى؟ بۆچى؟

۴- ئەگەر ناوى (ولاتەكە) لابیەين (يان) دەچيئە كوى؟

هاوہلناو لہرووی بنچینہی وشہکانیہوہ (رؤنان)دوہ

هاوہلناو لہرووی چۆنیہنی دروستبوونی وشہکانیہوہ واتہ پیکھاتنہوہ، دوو جوړه:-

ن- هاوہلناوی ساده.

ب- هاوہلناوی ناساده.

ن- هاوہلناوی ساده:

۱- بۆ پۆژی نه وړوژ سى چە پک

له نیرگس و گولۍ ناسک

ئەکەم بە دیارییەکی جوان

بۆ گەلی کوردی قارەمان

۲- مەستە تیکۆشە تا خوینت گەرمە

سەرپۆش فریدە چ وادەى شەرمە

۳- ئیمەى ئازا له دوژمن ناترسین

۴- بابى دارای هەژارە، لى دل و دەروونى وى دەولەمەندن.

۵- دارا هەشک سیبەرى ناکەت.

هاوہلناو، وشەيەكە دەبیته دیارخەری ناویك یان جیناویك یان هاوہلناویكى

تر یان تەواو كەرى كاریكى ناتەواو ، واتە سیفەتیک ئاشكرا دەكات و لە

هاوچەشنەكانى جیا دەكریتەوہ.

هاوہلناویش بە پىی چۆنیەتى دروستبوونی بنچینەى وشەكەوہ دەكریت

بەچەند بەشيك، لیژەدا باسى هاوہلناوی ساده دەكەین.

لە نمونەى ژمارە (۱)دا، هەریەك لەوشەى (ناسك، جوان، قارەمان)

هاوہلناونو لەوشەيەكى واتادارى سەریەخۆ پیکھاتوون هیچ پیشگرو

پاشگړيکیان لەگەلدا نییەو بەهۆى (ى) ئامرازى خستنه سەر بوونه تە

دیارخەری وشەکانی (گۆل، دیارییەك، كورد) و وەسفی ئەو ناوانەى کردوووە و لەناو هاو پرەگەزەکانی جیگایان کردوووەتەو.

لە نموونەى ژمارەدا (۲)دا، وشەى (گەرم) هاوئەلناوە و لە وشەىەکی واتاداری سەر بەخۆ پێک هاتوون و بوو بە تەواوکەری کاری ناتەواو(ه).
لە پستەى ژمارە (۳) دا، وشەى (ئازا) هاوئەلناوە و لە وشەىەکی واتاداری سەر بەخۆ پێک هاتوووە بەهۆى (ی) ئامرازى خستەسەر بوو بە دیارخەری جیناوى کەسى (ئیمە).

هەر وەها لە پستەکانى ژمارە (۴، ۵)دا، وشەکانى (هەژار، هەشک) هاوئەلناوى سادەن و لە وشەىەکی واتادار پێک هاتوون و بوونەتە دیارخەری ناو و تەواوکەری کاری ناتەواو.

ب- هاوئەلناوى ناسادە:

هاوئەلناوى ناسادە دوو جۆرە:

۱- هاوئەلناوى داڕێژراو:

ئ- کرێکاری یەكەم کاری خۆى تەواو کرد.

ب- تا ئیستا پیاوی بەجەرگی وام نەدیووە.

پ- پێوییهكى گەپۆك لە شیرەكى نووستى چێترە.

ت- گیاندارو نەبوو دیارو نەدیار

زانو نەزان و گیل وشیار

ج- نوسەرى بەتوانا هەمیشە لە بەرھەمەکانیدا جۆرە تایبەتیتى و شیوەیەکی دیارى پێو دەبێت.

ئەگەر سەیری وشەکانى (یەكەم، بەجەرگ، گەپۆك، نووستى، دیار، نەدیار، زانا، نەزان، وشیار، بەتوانا) بکەین، دەبینین کە هەموویان هاوئەلناوى

دارپژراون ههريهك به شيويهك دروست كراوه، ليرهشدا چهند ياسايهكي دروستكردني هاوهلناوي دارپژراو دهخهينه پوو.

هـاوهلناوي دارپژراو	پاشگر	١- (ن) هاوهلناوي ساده
يهكهه	هه	يهك
پووناك	اك	پوون
نهريمان	ان	نهره
رهقهه	هن	رهق
هـاوهلناوي دارپژراو	هاوهلناوي ساده	(ب) پيشگر

نهخوش	خوش	نه
نا راسه	راسه	نا
هـاوهلناوي دارپژراو	پاشگر	٢- (ن) ناوي ساده
ژئانه، ژئاني	انه، اني	ژن
زيرين	ين	زير
مهلهوان - مهلهقان	وان، قان	مهله
بريندار	دار	برين
گوشتن	ن	گوشت
راوچي	چي	پاو
دهشتهكي	هكي	دهشت
بهختيار، بهختهوهر	يار، هوهر	بهخت
ئاسنگهر	گهر	ئاسن

2- (ب) پيشگر	ناوى ساده	هاوه لئناوى داپيژراو
به	تام	به تام
ب/به	جهرگ	ب جهرگ / به جهرگ
بي	شهرم	بي شهرم

3- (د) چاوگ	پهگى كار	پاشگر	هاوه لئناوى داپيژراو
نووسين	نووس	هر	نووسهر
گهپان	گهپي	ۆك، يده	گهپۆك، گهپيده ^(۱)
ترسان	ترس	نۆك، ناك	ترسنۆك، ترسناك
فروشتن	فروش	يار	فروشيار
زانين	زان	ا	زانا

(ب) چاوگ	پيشگر	پهگى كار	هاوه لئناوى داپيژراو
گوپين	نه	گوپ	نه گوپ
مردن	نه	مر	نه مر
بهزين	نه	بهز	نه بهز
(پ) پيشگر	پهگى كار	پاشگر	هاوه لئناوى داپيژراو
نا	بين	ا	نابينا
نه	زي	ۆك	نه زۆك
ب	خۆ	هر	بخۆر

(۱) : ناكري پيته بزوينى (ئ) له گه ل بزوينى (ۆ) له (ۆك) و (يـ) له (يده) بهيهكهوه بين، بويى شوينى خوى بهردهدا بۆ (ۆ) و (يـ).

٤- چاوگ	قه دی چاوگ	پاشگر	هاوه لئاوی داپیژراو
کهوتن	کهوت	وو	کهوتوو ^(١)
شکان	شکا	و	شکاو
سوتان	سوتا	و	سوتاو
پزین	پزیه	و	پزیو
بردن	برد	ه	برده
کهوتن	کهوت	ه	کهوته

٢- هاوه لئاوی لیكدراو:

چه ند یاسایه کی دروستکردنی هاوه لئاوی لیكدراو

١- ناو + ناو

چاو + باز ← چاو باز.

به ژن + چنار ← به ژن چنار.

٢- ناو + ئامراز + ناو

دهست + به + سهر = دهست به سهر.

گول + به + ده م = گول به ده م.

٣- دوباره کردنی ناویک

ری ری ، چین چین ، پارچه پارچه .

(١) له کرمانجی ژووودا پاشگری (ی) ده خریته سهر قه دی چاووگو هاوه لئاوی داپیژراوی لی دروست ده بیته:

کهفت + ی = کهفتی

شکهست + ی = شکهستی

سووت + ی = سووتی

شویشته + ی = شویشتی

- دلی سووتی ب ئاف ترشکا ناکه ویت.

- مروفتی مری و زیندی ب ئافی پاقر دبن.

۴- ھاوہلناوی ژماره + ناو

دوو + دل ← دوو دل.

حهوت + پرهنگ ← حهوت پرهنگ.

۵- ناو + ھاوہلناو

دل + خوښ ← دلخوښ.

چاو + شين ← چاو شين.

۶- ھاوہلناو + ئامراز + ھاوہلناو

بۆر + ه + دهوله مەند ← بۆرە دهوله مەند.

پاك + و + خاوين ← پاك و خاوين.

۷- ھاوہلناو + ئامراز + ناو

شوپر + ه + ژن = شوپره ژن

گيل + ه + پياو = گيله پياو

۸- ناو + پرهگی کار

خير + خواز = خير خواز

پياو + کوژ = پياو کوژ

قورئان + خوین = قورئان خوین

رۆژنامه + نووس = رۆژنامه نووس

۹- ھاوہلناو + پرهگی کار

راست + بيژ ← راستبيژ

گهش + بين ← گهشبين

پهش + پۆش ← پهشپۆش

خۆش + نووس ← خۆشنووس

۱۰- ھاۋەلناۋ + ھاۋەلناۋ

رەش + ئەسمەر ← رەش ئەسمەر

تازە + پىڭگەيشتوۋ ← تازە پىڭگەيشتوۋ

۱۱- ناۋ + ھاۋەلناۋىكى كراۋ

دل + سوتاۋ ← دل سوتاۋ

جەرگ + براۋ ← جەرگ براۋ

۱۲- بە دووبارە بوونەۋەى ھاۋەلناۋىكى سادە

خۆش خۆش ، جوان جوان ، سوور سوور.

۱۳- ھاۋەلكار + ناۋ = ← ژىر دەست ، ژىر چەپۆك.

۱۴- ناۋ + پرەگى كار + پاشگر ←

خەبات + كە + ەر ، رەنج + دە + ەر ، جل + شۆ + ەر ، راۋ + كە + ەر

بەكورتى:

ھاۋەلناۋە پۈۋى پۇنانەۋە دوو جۆرە:

۱- **ھاۋەلناۋى سادە:** ئەۋ ھاۋەلناۋەيە ، كە ئە وشەيەكى سادەى واتادارى سەربەخۇى تەۋاۋ پىكىدەيت.

۲- **ھاۋەلناۋى ناسادە:**

ھاۋەلناۋى ناسادەش دوو جۆرە:

ئ- **ھاۋەلناۋى دارپىژراۋ:** ئەۋ ھاۋەلناۋەيە ، كە ئە وشەيەكى سادەۋ پىشگرىك يان پاشگرىك يان ھەردوۋىكىان پىكىدەيت.

ب- **ھاۋەلناۋى لىكدرار:** ئەۋ ھاۋەلناۋەيە ، كە ئە دوو وشەى واتادارىان پىتر پىكەتوۋە.

پاهينان (۱)

- ۱- چۆن هاوه لئاويكى داپيژراو، له هاوه لئاويكى ليكدراو جيا ده كهينه وه ؟
به نمونه پووني بكه ره وه .
- ۲- به چه ند پيگا هاوه لئاوي داپيژراو له په گي كار دروست ده كريت ؟
به نمونه پووني بكه وه .
- ۳- چۆن ده توانين له قه دي چاوكي تينه په ره وه، هاوه لئاوي داپيژراو دروست
بكه ين ؟
- ۴- چۆن له دوو ناو، هاوه لئاوي ليكدراو دروست ده كهيت ؟ نمونه ي بۆ
بهينه وه :

پاهينان (۲)

جۆرو شيوه ي دروستبووني ئەم هاوه لئاوانه ي خواره وه ديارى بكه .
دهنگبيژ، سه رسپى، راستگۆ، كه وتوو، نه مر، خه باتكه ر، تيگۆشه ر، ناشاد .

پاهينان (۳)

له چاوكي (زانيه - كوشتن) هاوه لئاوي داپژاو دروست بكه :
جاريك به پيشگر و جاريك به پاشگر، پاشان هه ريه كه يان له پرسته به كار بهينه .

پاهينان (۴)

- له م رستانه ي خواره وه هاوه لئاوه كان ده ربهينه و جۆره كانيان ده ست نيشان
بكه له پووي بنچينه ي وشه كانيان .
- ۱- مرۆڤى راستگۆ درۆ ناكات .
  - ۲- پيشمه رگه به جه رگه .
  - ۳- كچيكي نووسه ريان خه لاتكرد .
  - ۴- ئە ديسۆنى زانا خزمه تى مرۆڤايه تى كردوه .

جوړه‌کاني هاوه‌لکار

له رووی پیکهاتنیانه‌وه (رؤنان)‌وه

ن:

- ۱- هیږی گهل له شکری دوزمنی خیږا له‌ناویرد.
- ۲- به‌فر له کوردستان زور ده‌باریت.
- ۳- دایکی پوښنبیر منډال باش په‌روه‌رده ده‌کات.
- ۴- گه‌لی کورد له به‌هاری سالی (۱۹۹۱)دا گورج راپه‌پی.

ب:

- ۱- به‌شه‌و سهردانی هاوړیکه‌مان کرد.
- ۲- پیښمه‌رگه‌کان دلیرانه به‌رگری له کوردستان ده‌کهن.
- ۳- نه‌وان له دوور هاتبوون.
- ۴- وتاره‌که‌ی به‌جوانی خوینده‌وه.

پ:

- ۱- کوردستانمان پر به‌دل خوش ده‌ویت.
  - ۲- لاوه‌کان ده‌سته ده‌سته ده‌هاتن.
  - ۳- منډاله‌که له‌پاو له‌پ که‌وت.
  - ۴- گه‌ره‌که‌ه‌یان مال به‌مال به‌سهر کرده‌وه.
- پیښتر نه‌وه‌مان خویندووه، که هاوه‌لکار وه‌لامی پرسپاری (چون ، له‌گوی ، که‌ی ، چهندي .....)ی لایه‌نیکی پروودانی کار ده‌داته‌وه و وه‌سفی کاره‌که ده‌کات و سنووریک بو پروودانی کاره‌که له پسته‌دا دیارده‌خات.

ئەگەر سەيرى پىستەكانى بەشى (ئ) بىكەين، دەبينىن وشەكانى (خىرا ، زۆر ، باش ، گورچ) ھەمويان ھاۋەلكارن و ھەريەكەيان لە پىستەى خویدا ۋەسفى كارى پىستەيەكى كردوۋە، ھەمويان لە پووى پىكھاتنەۋە سادەن.

لە پىستەكانى بەشى (ب) وشەكانى (بەشەو ، دلیرانە ، لەدوور ، بەجوانى) ھەمويان ھاۋەلكارى دارپىژراون، ھەريەكەيان لە پىستەى خویدا ۋەسفى كارى پىستەكەى كردوۋە.

لە پىستەكانى بەشى (پ) وشەكانى (پىر بەدل ، دەستە دەستە ، لەپاۋ لەپ ، مال بە مال) ھەمويان ھاۋەلكارى لىكراون، ھەريەكەيان لە پىستەى خویدا ۋەسفى كارى پىستەكەى كردوۋە.

ئىنجا لىرەدا دەمانەۋىت بزانين، كە ھاۋەلكار لە پووى پىكھاتن و دروست كىرنەۋە چەند جۆرە ؟ ھەر جۆرەى چۆن و لەچى پىكدىت ؟ لەۋەلامدا دەلىين ھاۋەلكار لە پووى پىكھاتنەۋە دەكرىت بە دوو جۆر، بەم شىۋەيەى خوارەۋە :-

ئ - ھاۋەلكارى سادە. ب - ھاۋەلكارى ئاسادە

ئ / ھاۋەلكارى سادە : ئەو ھاۋەلكارەيە كە لە بنەپەتدا لەيەك وشەى واتادارى سەربەخۆ پىكھاتوۋە لە پىستەدا ۋەسفى كار دەكات.

(خىرا ، زۆر ، باش ، گورچ ، پار ، كەم ، دوور ، نزيك ، خراپ ، فرە ، زوۋ ، درەنگ ، سەر ، ژىر ، تەنىشت .....).

ب / ھاۋەلكارى ئاسادە : ئەمىش دوو جۆرە :

۱ - ھاۋەلكارى دارپىژراو : ئەو ھاۋەلكارەيە كە لە وشەيەكى واتادار لەگەل پىشگرىك يان پاشگرىك يان لەگەل ھەردووكيان پىكدىت ۋەكو :

هەندىك لە ريڭاكانى دروستکردنى هاوهلکاری دارپژاو

۱- پيشگر (به) + ناو

(به ناز ، به دل ، به گيان ، به شهو ، به زستان ، به سال.....)

۲- پيشگر + هاوهلکار

(به زور ، له دوور ، له ته نيشت ، له نزىك.....)

۳- ناو+پاشگرى (انه)

(روژانه ، شيرانه ، مندالانه ، سالانه.....)

۴- هاوهلناو+ پاشگرى(انه)

مهردانه ، دليرانه ، هيمنانه ، نازايانه ، ژيرانه.....)

۵- پيشگر + هاوهلناو+ پاشگر

(به جوانى ، به باشى ، به خوشى ، به ساردى ، به هيمنى ، به گهرمى.....)

۶- پيشگر + ناو + پاشگر

(به سواری ، به هاوینی ، بى شهزمانه ، بى باكانه ، به كوردایه تی...)

۲- **هاوهلکاری ليكدراو :** ئەو هاوهلکاره یه كه له دوو وشه ی واتادار یان پتر

پيكدیت.

هەندىك لە ريڭاكانى دروستکردنى هاوهلکاری ليكدراو:

۱- به دووباره كردنه وهى ناو یان هاوهلناویان هاوهلناوى ژماره

(نم نم ، دهسته دهسته ، پۆل پۆل.....)

(جوان جوان ، هيدي هيدي ، ورده ورده.....)

(يهك يهك ، چوار چوار ، دوو دوو.....)

۲- ناو + ئامرازی (به) + ناو

(پوو به پوو، مال به مال، دى به دى، شار به شار.....)

۳- ناو + ئامرازی (او) + ناو

(سەراوسەر، دەماو دەم، دۆلادۆل، پشتاوپشت.....)

۴- هاوهلناو + ئامرازی (و) + هاوهلناو

(تیر و پر، کزومات، پاکوخوايین، کزومه لوول.....)

۵- هاوهلناو + ئامرازی (به) + ناو

(پریه دل، پریه دەم، پریه دەنگ.....)

۶- پیشگر + هاوهلناوی لیکدراو + پاشگر

(به سەریه رزی، به پرووخیشی، به دلخیشی، به دلشکاوی.....)

۷- هاوهلناوی نیشانه + ناو

(ئەمشەو، ئەمڕۆ، ئەوسال، ئەوسا.....)

۸- هاوهلکار + هاوهلناوی ژماره + ناو

(پاش نیوه پۆ، پیش نیوه پۆ، دواى نیوه پۆ، دواى نیوه شهو، پیش دوو پۆ)

پاهينان (۱)

جۆرۈ شىۋەى دروستکردنى ئەم ھاۋەلكارانەى خوارەۋە دەربخە.

(ئەمپۇ ، بەگۈپ ، تاقم تاقم ، بەدۇستايەتى ، منداالانە.....)

پاهينان (۲)

لەم دىپرە ھۆنراۋانەى خوارەۋە ھاۋەلكارەكان دەربھىنە و جۆرەكانيان دياربخە.

۱- كوردىكم دەۋى چاپوك و پتەو

سەفەرئىك ھەيە بۆم بكا بەشەو.

۲- زمانم شەق ئەبا يەك دەم ئەگەر بىت و نەبا ناوت

بەكۆيرى دائەنىشم گەر لەبەر چاوم نەبى چاوت.

۳- پې بەدل بانگ دەكەم سەرىەستىم دەۋى

كوردستانم جىي شىرانە دەبى سەركەۋى

پاهينان (۳)

ئەم پستانەى خوارەۋە شىبىكەۋە.

۱- جوان منداالە جوانەكەى جوان پەرۋەردە كردوۋە.

۲- گەلى كوردستان دليرانە راپەرى.

پاهينانى (۴)

ۋشەى (خراب، منداالانە) لە دوو رىستەدا بەكاربھىنە، بەمەرجىك جارىك بىيئە

ھاۋەلناو و جارىكى ترىش بىيئە ھاۋەلكار.

پادە

۱- پادەو ھاوئەلناو:

۲- پادەو ھاوئەلکار:

۱- پەرتووکیکی کۆنم، بۆ ھاوپیگەم نارد.

پەرتووکیکی زۆر کۆنم، بۆ ھاوپیگەم نارد.

۲- فاکسەگەم بەپەلە بۆ ھاوپیگەم نارد.

فاکسەگەم زۆر بە پەلە بۆ ھاوپیگەم نارد.

۳- قوتابییه که درهنگ هات.

قوتابییه که هەندیک درهنگ هات.

۴- پیاوہ که دوور رویشت.

پیاوہ که زۆر دوور رویشت.

پاقەکردن:

پیش ئەوہی باسی پادەو ھاوئەلکار یان پادەو ھاوئەلناو بکەین پێویستە
وہ لّامی ئەم جوۆرە پرسیارانە بدەینەوہ که پادەو ھاوئەلکار یان ھاوئەلناو
چیہ ؟

چ ھاوئەلکاریک یان ھاوئەلناویک پادەگە ی دەردەخریت؟ ئەو پەیقانە ی پادە
پیشان دەدەن کامانەن؟ بە پێویستی دەزانین سەرنج بۆ ئەو پاستییە
پابکیشین که ئەویش پادەو ھاوئەلناو، واتا دەرخستنی پادەو ھاوئەلناو بە
ھاوئەلناویکی تر، چونکە زۆر وشە ی پادەو ھاوئەلناو لەناو پستەدا، پادەو
ھاوئەلکاریش دەردەخەن، جا ئەگەر بمانەوێت پادەو ھاوئەلناویک لە پستەدا
دەربخەین، ئەوا بەھۆی ھاوئەلناوی نادیارەوہ دەردەخریت، که دەکەوێتە

پیش ھاوہلناوہ بنجییه که، ھەرۆک له پستەى یەکهەم و دووہمى پىزى ژمارە (۱) دا دیارخراوہ .

له پستەى یەکهەمدا، وشەى (کۆن) ھاوہلناوى چۆنیەتیەو دیارخەرى وشەى (پەرتووکیک)ە، بەھۆى (ى) ئامرازى خستەسەر پیکهاتووہ، بەلام له پستەى دووہمدا، وشەى (زۆر) بووہ بە دیارخەرى ھاوہلناوى (کۆن)، (کۆن)یش دیارخراوہو پادەى ئەو کۆنییە پیشان دەدات. ئینجا بە ھەردووکیان واتا (زۆر کۆن) وەکو گرییەکی ھاوہلناوى دەبنە دیارخەرى وشەى (پەرتووکیک) که ناویکی تاکی نەناسراوى گشتییە.

ھەر بەم پێیە دەتوانین له برى وشەى (زۆر) وشەى (گەلیک ، نەختیک ، کەمیک ، ھەندیک ، تۆزیک ، فرە ، پیچیک....) بەکاربھێنین، که ھاوہلناوى ناديارن.

ئەگەر سەرنج بدەینە پستەى یەکهەم و دووہمى پىزى ژمارە (۲)، دەبینین وشەى (زۆر) له شیۆەییەکی جیاوازا بەکارهاتووہ، واتا ئەرکی لەناو پستەکەدا، له ئەرکی وشەى (زۆر)ى پستەکانى پیشوو جیاوازە.

له پستەى یەکهەمدا، وشەى (بەپەلە) ھاوہلکاری چۆنیەتیەو چۆنیەتى پوودانى کارى (نارد) پووندەکاتەوہ، بەلام له پستەى دووہمدا، وشەى (زۆر) پادەى ھاوہلکارە که پووندەکاتەوہو دیارخەرى ھاوہلکاری (بەپەلە)یە، ھاوہلکاری (بەپەلە)ش دیارخراوہ بەھەردووکیان وەکو گرییەکی ھاوہلکاری چۆنیەتى پوودانى کارە که دەردەخەن.

له پسته كانى ريزى سييه ميشدا :

له پسته يه كه مدا وشه ي (درهنگ) هاوه لكارى كاتيه و كاتى پوودانى
كارى (هات) پوونده كاته وه، به لام له پسته ي دووه مدا وشه ي (هه نديك)
پاده ي هاوه لكاره كه پوونده كاته وه و ديارخه رى هاوه لكارى (درهنگ) ه،
هاوه لكارى (درهنگ) يش ديارخراوه، به هه ر دوو كيان وه كو گرييه كى
هاوه لكارى كاتى پوودانى كاره كه دهرده خه ن.

پسته كانى ريزى چواره ميش به هه مان شيوه پوونده كريئه وه.

هه ر به م پييه ديسان ده توانين له برى وشه ي (زور) وشه كانى (نه ختيك ،
گه ليك ، كه ميك ، توژيك ، هه نديك ، فره ، پيچيك .... هتد) به كار به ينين.

به كورتى :-

**ا- نه م هاوه لناوانه ته نها پاده ي هاوه لناوه چونه تيبه كه دهرده خه ن، كه
بريتين له (زور، هه نديك، گه ليك، كه ميك، توژيك، بريك، فره،
پيچيك... هتد) ^(۱) پييان ده گوتريت (هاوه لناوى ناديار).**

**ب- نه م هاوه لكارانه : پاده ي هاوه لكاره چونه تى و كاتى و شويئيه كان،
دهرده خه ن كه بريتين له (زور، هه نديك، گه ليك، كه ميك، توژيك، بريك،
فره، پيچيك... هتد) (هاوه لكارى چه نديتى).**

---

(۱) كاتييك كه پاده ي هاوه لناويان هاوه لكاريك دهرده خريئت پيويستى به (ي) نامرازى
خستنه سهر نيه كه بكه ويته نيوان پاده و هاوه لناوه كه يان پاده و هاوه لكاره كه.

پراھینان (۱)

بہ نمونہ وہ وہ لامي ٿم پرسیارانہی خوارہ وہ بدہرہ وہ:

۱- چوڻ پادہی ھاوہ لکار دہرہ خہیت؟

۲- جیاوازی له نیوان ھاوہ لکارو ھاوہ لئاودا چییہ؟

پراھینان (۲)

(کۆشکیکی زۆر گہورہ یان، بۆ کریکارہ کان دروستکردوہ، ٺم کۆشکہ،
ئیسٹا مہ لہندی یہ کیتی سہندی کای کریکارانہ، کریکارہ کانیش بہ دلسۆزی له
کاتی دروستکردنیدا ئیشیان تیا دہکرد، بۆ ٺوہی زۆر زوو بینای کۆشکہ کہ
تہ واوبکہن).

۱- وشہی (زۆر) له پارچہ نووسراوہ کہ، دووجار ھاوہ بہ وردی
شییان بکہرہ وہ.

۲- ٺو ھاوہ لکارانہی، کہ ھیلیان بہ ژیردا ھاوہ واتای چ کاریک
دہرہ خہن، کارہ کان دہستنیشان بکہ.

پراھینان (۳)

شیکردنہ وہ

نامیلکہ کہم زۆر باش خویندہ وہ.

نامیلکہ کہ: ناوہ ، گشتییہ ، ناسراوہ ، بہرکارہ .

م: جیناوی لکاوہ بۆ کہ سی یہ کہ می تاک ، بکہرہ .

زۆر: پادہی ھاوہ لکاری چہندیہ دیارخہری (باش) ہ.

باش: ھاوہ لکاری چۆنیہ تیہ دیارخراوہ .

زۆرباش: گرییه کی هاوه لکارییه ، تهواو کهری کاری پسته که یه کاری
(خوینده وه) ده رده خات.

خوینده وه: پابردووی نزیکي راگه یاندنه ، تیپه ره ، دارپژراوه ، ئه رییه .
له م پستانه دا وشه هیل به ژیر داهاتوووه کان شیبکه ره وه .

۱- خانی له پ زیرین قه لایه کی گه لیک سه ختی دروستکرد .

۲- میژووی قه لای دمدم زۆر کۆنه .

۳- پیشمه رگه کان سنووری ولاتیان گه لیک باش پاراستوووه .

راهینانی (۴)

له پسته ی (دارپشتنیکي باشم به جوانی نووسییه وه)

۱- کاری پسته که له چ ریژه یه کدایه ؟

۲- وشه ی (به جوانی) چیه ؟ چۆن دروستکراوه ؟

۳- وشه ی (باش) چیه ؟ ئه رکی چیه ؟

۴- وشه ی (زۆر) بخهره پیش (باش) و (به جوانی) له هه ردوو شویندا وشه ی
(زۆر) شیبکه وه .

دیارخه ره کانی ناو

یه کهم - نه رکى ناو نه رسته دا وه کو دیارخه رى ناو

- ۱- ناوى کانى له ناوى پووبار پاکتره.
  - ۲- ديهاته کانى کوردستان ناوه دانگرانه وه.
  - ۳- کریکاره کانى کارگه ی مافوور دلسوزانه کارده کهن.
  - ۴- تابلوکانى ژووره کهم هه لواسیوه ته وه.
  - ۵- هیمن نه مامه کانى له باخچه ی خویندنگه که دا پرواند.
  - ۶- دیارییه کانم بو فه رمانبه رانى فه رمانگا که یه.
  - ۷- مه م وزین داستانیکی فولکلوری بوو.
  - ۸- خانووه کانى نه م شاره جوانن.
- هه ریه که له به شه ئاخاوتنى (ناو - هاوه لئاو - جیناو) ده توانییت بییت به دیارخه رى ناو یان ئه و وشانه ی له هیزی ناودان (چاوگ)، لییره دا باسى ناو وه کو (دیارخه ر) ده کهین:
- ۱- له رسته ی یه کهمدا، وشه ی (ئاو) ناویکی تاکی نه ناسراوی گشتییه و (دیارخه ر) ه، وشه ی (کانی) و (پووبار) یش، دوو ناوی تاکی نه ناسراوی گشتیین (دیارخه ر) ن، که به یارمه تی (ی) ئامرازی خستنه سه ر^(۱) دراونه ته پال یه ک، (ناوی کانی) وه کو گرییه کی ناوی ئه رکى نیهاد و (ناوی پووبار) ئه رکى ته واوکه رى به یاریده ده بینیت.

---

^(۱) ئامرازی خستنه سه ر: ئامرازی دانه پال.

۲- له پسته ی دووهمدا، وشه ی (دیهاته کان) ناویکی کوی ناسراوه و (دیارخراو) ه، وشه ی (کوردستان) ناویکی تاییه تییه (دیارخه ر) ی وشه ی (دیهاته کان) ه، که به هوی (ی) نامرازی خستنه سهر پیکهاتووه، (دیهاته کانی کوردستان) وهکو گرییه کی ناوی ده بیته جیگری بکه ر.

۳- له پسته ی سییه مدا، وشه ی (کریکاره کان) ناویکی کوی ناسراوه (دیارخراو) ه، هه ر دوو وشه ی (کارگه ی مافوور) دوو ناوی تاکی نه ناسراون (دیارخه ر) ی وشه ی (کریکاره کان) ه، که به هوی (ی) نامرازی خستنه سهر پیکهاتووه.

۴- له پسته ی چواره مدا، وشه ی (تابلوک کان) ناویکی کوی ناسراوه (دیارخراو) ه، وشه ی (ژووره که) ناویکی تاکی ناسراوه (دیارخه ر) ه و به هوی (ی) نامرازی خستنه سهر دراوه ته پال (دیارخراو) لیړه شدا (تابلوک کانی ژووره که) وهکو گرییه کی ناوی نه رکی به رکار ده بینیت.

۵- له پسته ی پینجه مدا، وشه ی (باخچه) ناویکی تاکی نه ناسراوه (دیارخراو) ه، وشه ی (خویندنگه که) ناویکی تاکی ناسراوه (دیارخه ر) ی ناوی باخچه که یه، به هوی (ی) نامرازی خستنه سهر دراونه ته پال یه ک، (باخچه ی خویندنگه که) وهکو گرییه کی ناوی ده بیته به ته واوکه ری به یاریده ی کاری ته واو.

۶- له پسته ی شه شه مدا، وشه ی (فه رمانبه ران) ناویکی نه ناسراوی کوییه (دیارخراو) ه، وشه ی (فه رمانگا که) ناویکی تاکی ناسراوه (دیارخه ر) ه، به هوی (ی) نامرازی خستنه سهر دراوه ته پال (دیارخراو)، (فه رمانبه رانی فه رمانگا که) وهکو گرییه کی ناوی ده بن به ته واوکه ری به یاریده ی کاری ناته واو.

۷- له پرسته ی حهوتهمدا، وشه ی (داستانیک) ناویکی تاکی نه ناسراوه
(دیارخراو) ه، وشه ی (فۆلکلۆر) ناویکی نه ناسراوی گشتیه (دیارخه) ه،
به هۆی (ی) ئامرازی خستنه سهر دراونه ته پال یهك (داستانیک فۆلکلۆر)
وهكو گرێیه کی ناوی ئهرکی ته واوکه ری کاری ناته واوه.

۸- له پرسته ی هه شته مدا، وشه ی (خانوه کان) ناویکی کۆی ناسراوه
(دیارخراو) ه، وشه ی (شار) ناویکی گشتیه و به هۆی هاوه لئاوی نیشانه
(ئه م.....ه) ده ستنیشان کراوه (دیارخه) ه، (ی) ئامرازی خستنه سهر
ده که ویتته نیوانیا نه وه، (خانوه کانی ئه م شاره) گرێیه کی ناوییه له
(دیارخراو و دیارخه) هکاندا، پیویسته ئاگاداری ئه وه بین، که هه ریه که له
(دیارخراو) و (دیارخه) که ده درینه پال یه کتری ده بیته له گه ل پاستیدا
بگونجین، به تایبه تی ئه گهر ناوه (دیارخراو) ه که ناویکی کۆ بیته و (دیارخه)
ناویکی تاك بیته، چونکه ناگونجیته بلّین (دله کانی پیاوه که ، میشه کانی
زاناکه ، نینۆکه کانی په نجه که.....) ئه مه له لایه ک، له لایه کی تریشه وه
ده توانین به پیی شوین و مه به ست به مه رجیک له گه ل پاستیدا بگونجیته،
(دیارخراو) و (دیارخه)، یان هه ردووکیان له شیوه ی (تاک ، کۆ ، ناسراو یان
نه ناسراویدا) له ناو پرسته دا به کاربه یّنین ، وهكو له پرسته کانی سه ره وه دا
نیشانمان داو.

هه روه ها ده بیته ئاماژه به وه بکه یین که ناوی (دیارخراو) ده توانیته چه ند
ناویکی (دیارخه) ی یهك له دوا ی یهك وه ربگریته، وهك:

یاساکانی په رله مانی هه ری می کوردستان نۆدن.

به کورتی:

ئه گهر ناویکی (دیارخراو) (دیارخه ریک) یان چه ند دیارخه ریک بدریته پائی نهوا:

۱- ناوی (دیارخراو) پیش ناوی (دیارخه ر) ده که ویت.

۲- (ی) نامرازی خسته سهر ده که ویت نه یوانیانه وه^(۱).

۳- ده توانین ناوه دیارخراوه که یان دیارخه ره که ی، یان هه ردووکیان به پیی شوین و مه به ست، به مهرجیک له گهل راستیدا بگونجیت له شیوه ی (تاک، کو، ناسراو، نه ناسراو) دا له ناو رسته دا به کاریان بهینین.

کراوه ته وه

ژووره که

ی

دهرگا

کار

دیارخه ره

نامرازی خسته سهر

دیارخراوه

ههروه ها نه وه روون ده بیته وه که له په یوه ندی نیوان دیارخراو و دیارخه ردا خاوه نییتی و ناسیاوی و تاییه تمه ندیتی دروست ده بیته.

---

(۱) له کرمانجی ژوورودا نامرازی خسته سهر به پیی ژماره و په گهز خویان ده نویین

نامرازی (ا) به دیارخراوی (می) ی تاک ده لکیتن وهک:

زین خوشکا میری بۆتانی بوو.

ئه و ژنه کا میهره بان بوو.

وه (ی) به دیارخراوی (نیر) ی تاک ده لکیتن، وهک:

کوپی پاشایی بچویک هات.

مه لایی جزینی هۆزانتخانه کی کورد بوو.

ههروه ها (ید - یت - ین) به دیارخراوی کۆی (نیرومی) وه وه ده لکیتن، وهک:

شارید کوردستانی خوشن.

زارۆکین گوندین مه زرنکن.

پاهينان (۱)

له رسته ی (په رتوکه کانی قوتابیان وهرده گرینه وه) دا:

- ۱- وشه ی (قوتابیان) چیه ؟ نه رکی چیه ؟
- ۲- کاری (وهرده گرینه وه) له چ ریژه یه کدایه ؟
- ۳- وشه ی (په رتوکه کان) شیبکه ره وه .
- ۴- له کاری (وهرده گرینه وه) ریژه ی پابردووی ته وای دانانی دروستبکه و سهر له نوی رسته که بنووسه ره وه .
- ۵- له کاری (وهرده گرینه وه) ریژه ی پابردووی به رده وای پراگه یانندن دروستبکه و بیده پال جیناوه که سییه لکاوه کان به پیی: ژماره ی که س.

پاهينان (۲)

رسته ی گونجاو بو نه م داواکارییه نه ی خواره وه بهینه ره وه:

- ۱- ناویکی کوی ناسراو بیته دیارخه ری ناویکی نه ناسراو هردوو (دیارخراو و دیارخه ر) بینه بهرکار.
- ۲- دوو ناوی یه که له دوا یه که بینه دیارخه ری ناویکی دیارخراوی تاکی ناسراو.
- ۳- ناویکی ده ستنیشانکراو به ووی هاوه لئاوی نیشانه بو نزیک بیته دیارخه ری ناویکی تاکی نه ناسراو.

راهینان (۳)

له م پستانه ی خواره وه دا دیارخراو و دیارخه ر ده ربهینه .

۱- هونه رمه ندانی کوردستان ده ست په نگین .

۲- ئوتومبیله کانی پیشانگه که ده فروشرین .

۳- مامۆستایانی کوردستان دلسۆزن .

۴- خویندنی بالا له زانکۆکان کرایه وه .

راهینان (۴)

شیکردنه وه : نمونه

هۆنراوه کانی مه وله ویم خوینده وه .

هۆنراوه کان : ناوه ، ناسراوه ، کۆیه ، دیارخراوه ، بهرکاره .

ی : ئامرازی خستنه سه ره .

مه وله وی : ناوه ، تاییه تییه ، دیارخه ره .

هۆنراوه کانی مه وله وی : گرییه کی ناوییه ، بهرکاره .

م : جیناوی لکاوه بۆ که سی یه که می تاک ، بکه ره .

خوینده وه : کاری رابردوی نزیکي راگه یاندنه ، داریژراوه ، تیپه ره .

۱- تیپی کچان شانۆگه رییه که یان نمایشکرد .

۲- کلتوری کورد ده پارێزین .

دووهم - نەركى ھاۋەلئاولە رستەدا ۋەكو ديارخەرى ناو

- ۱- زېرى پاك ژەنگ ھەلئاهىنئىت.
- خوئىندكارىكى زىرەكم بۆ پېشېركىكە نارد.
- ۲- ئەندازيارە بە تواناكە نەخشەى تەلارەكەى كېشا.
- درەختە بەرزەكان سىمايەكى جوان بە ژىنگە دەبەخشن.
- ۳- ئ- ئەستىرە گەشەكە دەرکەوت.
- گەزۆ نايابەكان فرۆشران.
- بەھى گەيىوہكانم لى كردهوہ.
- خوئىندنگا سەرکەوتوۋەكان ئاھەنگيان گېرا.
- ب- دۆيە ترشەكەى پۆكرد.
- بايە بەھىزەكە ھەلى كردد.
- دۆيە خۆشەكانيان بىنيوہ.
- شەيە^(۱) بچووكەكە بکړه.
- ۴- لە كانىيە پوونەكان پېرۆژەى ئاۋى گوندەكان دروست دەكەن.
- شاتوۋە سورەكەم خوارد.
- بىيە سەوزەكان مەبرنەوہ.
- ۵- ئەم زانكۆيە پېشكەوتوۋە.
- چوار گۆقارم كړى.
- كام ياريزان ئامادە نەبوو؟
- پۆژگار ھەموو مرقۇئىك دەرەخات.
- جوانترين ديارى پېشكەش كردم.

^(۱) شە : شانە

۶- گۆلی چۆنت دهوئیت؟

پۆمانی چوارهمینم نووسی.

فه رهه نگیکی تر به کار دههینم.

نامه یه کی رازه و هتری نارد.

۷- چواریه کی وینه که م پهنگ کرد.

هاوه لئاو، وشه یه که په سنی ناویک یان جیناویک دهکات، هه موو جوړه کانی
هاوه لئاو ده توانن بینه دیارخه ری ناویک یان جیناویک، له م پوه وه له هاو
په گه زه کانی جیاده کاته وه. هاوه لئاوی چۆنیه تی (ساده ، داریژراو ، لیکدراو)
بیته ده بیته دیارخه رو به پیی چهند مه رجیک ده دریته پال ناو:-

۱/ نه گه ر ناوه دیارخه راوه که، ناویکی گشتی نه ناسراو، یان ناویکی تاکی
نه ناسراو بیته، هاوه لئاویک بیته به دیارخه ری، نهوا پیویسته (ی) نامرازی
خستنه سهر بخه یته نیوان ناوه که و هاوه لئاوه که وه، وهک له نمونه کانی پیزی
(۱) نیشاندراون. له پرسته ی یه که مدا، وشه ی (زیپ) ناویکی گشتیه و
نه ناسراوه هاوه لئاوی (پاک) له دوايه وه هاتووه و بووه به دیارخه ری.

له به شی دووه می پرسته ی یه که مدا، (خویدنکاریک) ناویکی تاکی نه ناسراوه و
هاوه لئاوی (زیرهک) له دوايه وه هاتووه، له بهر نهوه پیویسته (ی) نامرازی
خستنه سهر بکه ویتته نیوانیا نه وه.

۲/ نه گه ر ناوه دیارخه راوه که، ناویکی (تاک یان کوئی ناسراو) بوو، کاتیک
هاوه لئاویک ده بیته دیارخه ری، نهوا پیویسته ناوه که و هاوه لئاوه که بخه ینه
سهر شیوه ی (ناویکی لیکدراو) وه، ئینجا نیشانه ی پیناسینه که ی ده خریته
دوا ی هاوه لئاوه که وه، خو نه گه ر چهند هاوه لئاویکی یهک له دوا ی یهک بوون

به ديارخهري ناوه كه، ئهوا نيشانهي ناسراوي دهكه ويته دواي هه موو
هاوه لئاوه كانه وه.

جا ئه گهر ناوه كه به پيټيكي (نه بزوين) كوټايي هاتبيټ، ئهوا له جياتي (ي)،
ئامرازي دانه پالي (ه) دهخهينه نيوان ناوه كه و هاوه لئاوه كه وه، وهكو له
پستهي (ئهندازياره به توانا كه .....) ي ريزي ژماره (٢) دا نيشان دراوه.
له م پستهيه دا (ئهندازيار) ناويكه به پيټي نه بزويني (ر) كوټايي هاتووه،
كاتيك كه دهكريټ به ناسراو و هاوه لئاويك دهبيټه ديارخهري، ئهوا پيويسته
بهو شيويهيهي سه ره وه بخريته شيويه (ناويكي ليكدراوه) وه، (ي) ئامرازي
دانه پال بكريټ به (ه).

به لام ئه گهر ناوه ديارخراوه كه، له شيويه كوي ناسراو دا بيټ و هاوه لئاويك
بيټ به ديارخهري ئهوا به پيټي دهستووره كه ي پيشوو، له گه ل
هاوه لئاوه كه دا دهخريته شيويه (ناويكي ليكدراوه) وه، له دوايدا نيشانهي
ناسراوييه كه ي كه (ه كه) و نيشانهي كو، كه (ان) ه دهخريته دواي
هه موويانه وه، وهكو له پستهي (درهخته به رزه كان .....) نيشان دراوه.

٣- ئه گهر ناوه ديارخراوه كه (تاك يان كوي ناسراو) بيټ و به پيټي بزويني
(ه، ا، و، ئ) دوايي هاتبيټ و له بره گه يه ك زياتر بيټ، كاتيڪ هاوه لئاويك
دهبيټ به ديارخهري واته (تهواو كهري)، ديسان وهكو دهستووري پيشوو،
دهخريته شيويه (ناويكي ليكدراوه) وه، جا بو ئه وه ي (ه) ئامرازي دانه پال
له گه ل پيټي بزويني دواي وشه يه كنه گرن و به پيټي دهستووري (بره گه) كه
نابيټ دوو بزوين له يه ك بره گه دابن، ئهوا ئامرازه كه لاده بهين، وهكو له
پسته كان ي ريزي (٣) به شي (ئ) نيشان دراون.

به لām ته گهر ناوه دیارخراوه که (تاک یان کۆی ناسراو) بیټ و کۆتایی به پیتی بزوینی (ا، ۆ، ڤ، ځ، ه) هاتیټ و له برگیه ک پیکهاتیټ و هاوه لئاویک بیټ به دیارخه ری، دواي ئه وه ی که ناوه که و هاوه لئاوه که ده خریته سهر شیوه ی (ناویکی لیكدراو)، (ه) ی ئامرازی دانه پال به یارمه تی ناوبه ندی (ی) که ده که ویته نیوان ناوه که و ئامرازی خستنه پاله که پاشان نیشانه ی ناسراوی و کۆ ده خریته دواي هاوه لئاوه که وه، وه کو له پسته کانی ریزی ژماره (۳) به شی (ب) نیشاندراون.

۴- به لām ته گهر ناوه که به بزوینی (ی) یان (وو) دواي هاتیټ له شیوه ی (تاک یان کۆی ناسراو) دابیټ، هاوه لئاویک بیټه دیارخه ری، ئه و ناوه که و هاوه لئاوه که ده خریته سهر شیوه ی (ناویکی لیكدراو) وه، جا بۆ ئه وه ی بزوینی وشه و ئامرازه که یه کنه گرن، پیویسته پیتی نه بزوین، که بگونجیټ له گه لیاندا، بخهینه نیوانیا نه وه بۆ یه که میان (ی = Y)، بۆ دووه میان (و = W) داده نین له ناوه که ش (وو) دریز ده گۆریت بۆ (و) کورت وه کو له پسته کانی ریزی ژماره (۴) نیشاندراون.

۵- هه روه ها هاوه لئاوی ژماره، هاوه لئاوی نیشانه (ئه م....ه) (ئه و....ه)، هاوه لئاوی پرس (کام، چ....)، هاوه لئاوی نادیار (هه موو، زۆر....)، هاوه لئاوه پله ی بالادا (گه وره ترین، جوانترین....) ده توانن ببن به دیارخه ری ناو، جا ته گهر پیش ناوه دیارخه ره که بکه ون، ئه و پیویستی به ئامرازی خستنه سهر ناکات، وه کو له پسته کانی ژماره (ه) نیشاندراون.

۶- ته گهر هاوه لئاوه دیارخه ره کان دواي ناوه دیارخراوه که بکه ون، ئه و پیویستی به (ی) ئامرازی خستنه سهر هه یه، وه کو له پسته کانی ریزی ژماره (۶) دا نیشاندراون، ئه و هاوه لئاوانه ی که ده که ونه دواي ناوه دیارخراوه که وه

هاوه‌لناوی (ژماره‌ی ریځخستن - پرس - نادیار - هاوه‌لناوی پله‌ی به‌راوردن) له پسته‌ی یه‌که‌مدا، (چۆن) هاوه‌لناوی پرسه‌و دیارخه‌ری وشه‌ی (گول)ه، له دووهمدا، (چوارهمین) هاوه‌لناوی ژماره‌ی ریځخستنه و دیارخه‌ری ناوی (پۆمان)ه، له سییه‌میاندا، هاوه‌لناوی نادیار(تر) دیارخه‌ری ناوی (فه‌رهنگ)ه، له چوارهمیاندا (پازاوه‌تر) هاوه‌لناوی پله‌ی به‌راورده‌و دیارخه‌ری ناوی (نامه)یه.

۷- به‌ده‌ر له‌وانه‌ی، که باس‌مان کردن هاوه‌لناوی ژماره‌ی که‌رتی، وه‌کو دیارخه‌ریک ده‌که‌وئته پیش ناوه دیارخراوه‌که‌وه پیویستی به (ی) ئامرازی خستنه سه‌ر ده‌بیټ، وه‌ک له پسته‌ی ژماره (۷) نیشان‌دراوه. مه‌روه‌ها ناوه دیارخراوه‌هاوه‌لناوه‌کان له چوار چپوه‌ی وشه‌یه‌کی لیک‌دراو، یان گرییه‌کی ناویدا ده‌توانن ئه‌رکی ناوببینن له پسته‌دا.

به‌گورتی :-

هاوه‌لناوی چۆنیه‌تی (ساده ، دارپژراو ، لیک‌دراو) ده‌توانن ببن به دیارخه‌ری ناویک و له‌چهند شیوه‌یه‌کی جیاوازا ده‌رده‌که‌وئیت :

۱- نه‌گه‌ر ناوه دیارخراوه‌که^(۱)، ناویکی تاکي نه‌ناسراو، یان ناویکی گشتی بیټ، هاوه‌لناویکی به‌دوا‌دا هاتبیټ، ئه‌وا دیارخراو پیش هاوه‌لناوی دیارخه‌ر ده‌که‌وئیت و (ی) ئامرازی خستنه سه‌ر ده‌که‌وئته نیوانیان‌ه‌وه.

۲- نه‌گه‌ر ناوه دیارخراوه‌که تاکي یان کو‌ی ناسراو بیټ، دیارخراو پیش دیارخه‌ر ده‌که‌وئیت و هه‌ردووکیان ده‌خرینه شیوه‌ی ناویکی لیک‌دراوه‌وه، ئینجا نیشان‌ه‌ی ناسراوی کو‌ده‌خریته دوا‌ی هاوه‌لناوه‌که‌وه، لی‌رده‌دا پیویسته

(۱) ده‌شیټ دیارخراو جی‌ناوی که‌سی سه‌ربه‌خۆ بیټ.

ئاگادارى ناوه ديارخراوهكه بين به تاييه تي نه گهر به پيتى (بزوين) دوايى هاتبيت، چونكه پيوستى به چەند دەستوورێكى تاييه تي ههيه بو ليكدانى ناوهكه و هاوه ئناوهكه.

۳- نه گهر هاوه ئناوه ديارخه رهكان له جوړى نه وه هاوه ئناوانه بن، كه دهكه ونه پيش ناوه ديارخراوهكه وه، وهكو هاوه ئناوى (ژماره - نيشانه - ناديار - پرس - هاوه ئناوى پلهى بالا) نهوا پيوستيان به (ى) نامرازى خستنه سهر نيبه، بيجگه له هاوه ئناوى ژماره ي كه رتى كه پيوستى به م (ى) يه ههيه، خو نه گهر دواى ناوهكه بكهون وهك هاوه ئناوى (ريكخستن، پرس، ناديار، هاوه ئناوى پلهى به راورد) نهوا پيوستيان به (ى) نامرازى خستنه سهر دهبيت.

پَاهِيَّان (۱)

هاوه لئاوی (خوش ، هه لکه نراو ، خه باتکه) له سێ پرسته دا به کار بهیینه به مه رجیک، یه که میان بپیته دیارخه ری ناویکی تاکی نه ناسراو، دووهمیان دیارخه ری ناویکی تاکی ناسراو بیته، سییه میان دیارخه ری ناویکی کوی ناسراو بیته.

پَاهِيَّان (۲)

- ۱- ئایا دهشیته چهند هاوه لئاویکی یه که له دوا یه که ببن به دیارخه ری ناویک؟ چۆن؟ وه لآمه کهت به نموونه وه بسه لمیته.
- ۲- ئه وه هاوه لئاوانه کامانه که دهبن به دیارخه ری ناو پئویستییان به ئامرازی خستنه سه ری (ی) نییه، وه لآمه کهت به نموونه وه بسه لمیته.

پَاهِيَّان (۳)

- دیارخه رهکانی ئه م پرستانه خواره وه. ده ربهینه و جوړه کهشی دهست نیشان بکه.
- ۱- به کام قوتا بیدا نامه کهت بو ناردم؟
  - ۲- زۆر کورد به ناهه ق شه هیدکران.
  - ۳- ئیوه ی زیره که هه میسه سه رکه وتوون.

پَاهِيَّان (۴)

- له پرسته ی (پیشمه رگه بویره که خه لاتکرا).
- ۱- له نیوان وشهکانی (پیشمه رگه) و (بویره که) چ ئامرازی که به کار نه هاتووه؟ بوچی؟
  - ۲- ناویکی تر بهیینه وه به هه مان بزوینی (ه) کوتایی هاتبیته به لام ئامرازه که به کار هاتبیته، هویه کهشی بنووسه.
  - ۳- وشه ی (بویره) چی یه؟ چۆن دروست کراوه.
  - ۴- ناوی (پیشمه رگه) ناویکی تاکی ناسراوه، کوا نیشانه ی ناسراویه که ی؟ بوچی که وتوته ئه وی؟

سِيَّه-م- نهرکی جیناوی که سی سهریه خۆ له رسته دا وهکو دیارخه ری ناو

- ۱- خه لاته که ی من به نرخه . (من - تو - ئه و^(۱))
  - ۲- خانوو که ی خۆتم پیفرۆشه . (خۆم - خۆت - خۆی خۆمان - خۆتان - خۆیان)
  - ۳- چیرۆکی کێ خوینرایه وه ؟ (کێ - چی .....)
  - ۴- دیسکه که م بۆ کۆمپیوتهره که ی هین بوو . (هین - فلان - کابرا فیسار - که س...)
  - ۵- تاقیکردنه وه که م له تاقیگه ی ئه مانه دا ئه نجام دا . (ئوه - ئه وانه ئه مه - ئه مانه).
  - ۶- ئه وانه ده فته ره کانی ئیمه نه .
  - ۷- که نجانی شاره که ی من به ئاوات ده گهن .
- ههروهکو ده زانی جیناوه کان ده کړین به دوو به شه وه :
- ۱- جیناوی سهریه خۆ (جودا).
  - ۲- جیناوی که سی لکاو .
- ئه و جیناوه سهریه خۆیا نه ی که ده بن به دیارخه ری ناو بریتین له :
- ۱- جیناوی که سی سهریه خۆ^(۲) .
  - ۲- جیناوی خۆیی .
  - ۳- جیناوی پرس .

---

(۱) کۆمه له جیناوی من ، ته ، وی ، وێ به کاردیت وهکو

وه لاتێ مه خۆشه .

(۲) جیناوی هه یی نابیت به دیارخه ری ناو .

۴- جیناوی نادیار.

۵- جیناوی نیشانه.

ئەگەر جیناوه سەرپەخۆکان بىن بە دیار خەرى ناویک ئەوا ناوی دیارخراو
هەمیشە پێشەدەکەوئیت، هەر لەبەر ئەمە پێویستە (ی) ئامرازی خستەسەر
بخێتە نیاوانیانەوه، دەتوانین ناوه دیارخراوهکەش بەپێی شوێن و مەبەست
بەمەرجیک لەگەڵ راستیدا بگونجیت لە شیۆهێ تاک و کۆ و ناسراو یان
نەناسراویدا بەکاربهێنن وەکو لە پستەکانی بەشی سەرەوهدا ئاشکرا کراون.
لەو پستانەدا هەریەکە لە جیناوی (من - خۆت - کێ - هین - ئەمانە -
ئێمە - ئێو) لە شوێنی خۆیدا دیارخەری ناوهکەى پێش خۆیەتى (دیارخراو
و دیارخەر) لە چوارچێوهى گریههکی ناویدا، ئەرکی تایبەتى هەیه.

لە پستەى یەكەمدا (خەلاتەكەى من) نیهاده، لە دووهمدا (خانوى خۆت)
بەركاره، لە سییهمیاندا (چیرۆكى كێ) جیگرى بكەرە، لە چوارهمیاندا
(كۆمپيوتهرهكەى هین) تەواوكەرى بەیاریدەى كارى ناتەواوه، لە پێنجهمیاندا
(تاقیگەكەى ئەمانە) تەواوكەرى بەیاریدەى كارى تەواوه، لە شەشهمیاندا
(دەفتەرەكانى ئێمە) تەواوكەرى كارى ناتەواوه، لە حەوتەمیاندا
(گەنجانى شارەكەى من) بكەرە.

بە كورتى :-

ئەگەر جیناوی سەرپەخۆ^(۱) ببێتە دیارخەرى ناویک ئەوا هەمیشە :

۱- ناوه دیارخراوهكە پێش جیناوی سەرپەخۆى دیارخەر دەكەوئیت.

۲- (ی) ئامرازی خستەسەر دەكەوئیتە نیاوانیانەوه.

---

^(۱) جگە لە جیناوی سەرپەخۆ، کۆمەڵەى جیناوه کەسیهه لكاوهكانیش دەبنە دیارخەرى ناو،
ئەم جورەیان لە باسى ئەركى جیناوی کەسى لكاوه لە دەورى دیارخەرى ناودا نیشان دراوه.

راھینان (۱)

ئەو جیناوە سەرپەخۆیانە کامانەن کە دەبن بە دیارخەری ناو؟ بیانژمێرەو
نموونە بۆ ھەریەکەیان بەینەرەو ھە لە پستەدا.

راھینان (۲)

ئەرکی ئەم گرییانە ی خوارەو ھە کە ھێلیان بەژێردا ھاتوو ھەستەنیشان بکە.

۱- گیانی من بۆ تەلێ وەنەوشە پەرۆشە

کە لە ژێر سیبەری تووتیکا خامۆشە

۲- دەستم لە گەردنی خۆت ھەلمەگرە ئە ی ھەبیبە

وابزانە خوینی خۆمە یا مننەتی پەقیبە.

۳- جوان ھۆنراوەکانی ئەمانە ی کۆکردەو ھە.

۴- کچە زیرەکە خەلاتکراو ھە.

راھینان (۳)

لە پستە ی (شاخەکانی کوردستان سەرکەشن)

۱- (ی) دوا ی (شاخەکان) چیبە؟ بۆ خراوەتە ئەو ی؟

۲- لە جیات ی وشە ی (کوردستان) جیناویک بە کاربەینە و سەرلەنو ی

پستەکەش بنووسەو ھە.

۳- کاری پستەکە دەستەنیشان بکە.

۴- تەواوکەری کارەکە شیبکەو ھە.

پاھىنان (۴)

لە پستەى (مۇبايل پەيوەندىيەكانى ئىمەى ئاسانتر كىدووتەتەوہ)

۱- وشەى (پەيوەندىيەكان) چ جۆرە جىناوئىك ديارخەرىتەى؟ چەند جۆرە

جىناوئى سەربەخۆى تىرىش دەبنە ديارخەرى؟

۲- (ئىمە) بگۆرە بۆ جىناوئى لكاو، چ گۆرانئىك روودەدات بىنوسەوہ .

۳- گرىى (پەيوەندىيەكانى ئىمە) ئەركى چىيە لە پستەكەدا؟

۴- ئەرگى جىناۋى كەسى لكاو لەرستەدا ۋەكو ديارخەرى ناو

۱-ئ

- ۱- ھاۋرپكەم چوو بۆ سەيرانگاي دووكان. (م - مان ، ت - تان ، ي - يان).
- ۲- مامۇستاكەمان دىت بۆ سەيرکردنى پىشانگەكە.
- ۳- كىتەبخانەى شارەكەمان ئۆژەن دەكەنەۋە.
- ۴- بەيانى گۆرانىيە نوپىيەكەم تۆماردەكەم.
- ۵- زىندانىيەكانمان ئازاد كران.
- ۶- پەيامەكەمان بگەيەنن بە ھاۋولاتىيان.

۲-ب

- ۱- نامەكەتم گەياند.
- ۲- نامەكەم گەياندەيت.
- ۳- پىنۋوسە سەۋزەكەتم برد.
- ۴- پىنۋوسە سەۋزەكەم بردەيت.

جىناۋى كەسى لكاو دەتوانىت بىت بەديارخەرى ناو، بەلام پىۋىستە لە پىش ھەموو شتىكدا ئەۋە بەينىنەۋە يادمان، كە ئەم بەديارخستە پىۋىستى بە (ى) ئامرازى خستە سەر نابىت، ۋەك لەم شىۋانەى خوارەۋە بەدى دەكرىت:

ئ- ئەگەر كارى پستەكە رانەبردوۋى (تپەر يان تىنەپەر)، رابردوۋى تىنەپەر، يان بگەر ناديار يان داخۋازى بىت، ئەۋا ھەمىشە جىناۋى لكاۋى ديارخەرى ناو يەكسەر دۋاى ناۋە ديارخراۋەكە دەكەۋىت، خۆ ئەگەر ناۋە ديارخراۋەكە بەناۋىك يان چەند ناۋىك يان بە ھاۋەلناۋىك بەديارخرا، ئىنجا بە

جیناوی لکاو به دیاربخریت، ئەوا جیناوه لکاو به دیاربخره که له دواى هه موو
 دیاربخره کان دیت، وهك له رسته كانى به شى وه (ئ) نیشان دراوه .
 له رسته ی یه که مدا، کارى رسته که تینه په ره وه له ده می رابردو و دایه و جیناوی
 که سى لکاو (م) بووه به دیاربخرى وشه ی (هاورپى).
 له رسته ی دووه مدا، جیناوی که سى لکاو (مان) بووه به دیاربخرى ناوی
 (مامۆستا که) و کارى رسته که رانه بردووی تینه په ره .
 له رسته ی سییه مدا، ناوی (کتیبخانه) به ناوی (شاره که) دیاربخره، ئینجا
 جیناوی که سى لکاو (مان) بووه به دیاربخرى و کارى رسته که رانه بردووی
 تیپه ره، گرپى (کتیبخانه ی شاره که) به رکاره .
 له رسته ی چواره مدا، هاوه لئاوی (نوی) دیاربخرى ناوی (گورانییه)، ئینجا
 جیناوی لکاو (م) بووه به دیاربخرى، کاره که ش رانه بردووی تیپه ره .
 که و ابو، ئەگەر کارى رسته که (رانه بردووی تیپه ریان تینه په ربیت)،
 (رابردووی تینه په ر)، بکه ر (نادیار) یان (داخوای) بیت ئەوا کۆمه له جیناوی
 که سى لکاو (م – مان ، ت – تان ، ی – یان) به پى مه به ست بۆ که سى
 یه که م و دووه م و سییه می تاک و کۆ به پى مه به ست له ده وری دیاربخرى
 ناودا به کار ده مینین، به لām ئەگەر ناوه که به ناویک یان چه ند ناویک دیاربخره،
 ئەوا جیناوی لکاو دیاربخر له دواى هه موو دیاربخره کانه وه دیت،
 خۆ ئەگەر هاوه لئاویک بوو به دیاربخرى ناوه که و پاشان جیناوی که سى لکاو
 بوو به دیاربخرى، ئەوا ناوه که و هاوه لئاوه که ده خریته شیوه ی ناویکی
 لیکدراوه و پاشان جیناوه که سییه لکاو که ده بیت به دیاربخرى.

ب- ئه گهر كاری پرسته كه، كاریكى رابردووی تیپه پیت و بمانه ویت ئه و ناوه ی
كه ئه ركی به ركار ده بینیت، جیناویکی كه سیی لكاو بییت به دیارخه ری ئه و
ده شیت به دوو شیوه بیت:

ئ- جیناوه لكاوه دیارخه ره كه یه كسه ره له دوا ی ناوه دیارخه ره كه وه بیت،
وه كو (نامه كه تم گه یاند)، لیڤه دا جیناوی كه سیی لكاوی (ت) دیارخه ری ناوی
(نامه كه) یه و، جیناوی كه سیی لكاوی (م) بكه ری پرسته كه یه، جا به پیی
مه به ست ده توانین له شوینی جیناوی (ت) جیناوه كه سییه لكاوه كانی (م) —
مان، ت — تان، ی — یان) به كارهیښین، خو ئه گهر ناوه دیارخه ره كه
هاوه لئاویك بوو بیت به دیارخه ری پاشان به جیناویکی كه سیی لكاو دیارخه،
ئه و جیناوه كه سییه كه ده چیت دوا ی هاوه لئاوه كه وه، وهك له پرسته كانی
به شی (ب) نیشان دراوه.

ب- یان جیناوه كه سییه لكاوه دیارخه ره كه ده چیت دوا ی كاره كه وه، وه كو
له پرسته ی (نامه كه م گه یاندیت) نیشان دراوه، لیڤه دا دیسان (م) بكه ری
پرسته كه یه و جیناوی لكاوی (یت) دیارخه ری (نامه كه) یه و له دوا ی كاری
پرسته كه وه هاووه، ده توانین له شوینی ئه م جیناوه كو مه له ی
(م، ین، یت، ن، (Ø)، ن) به پرز بو كه سی یه كه م و دووه م و سییه می تاك
و كو به كارهیښین.

سەرئىچ:

۱- ئەگەر جىنناوئىكى لكاو بوو بە ديارخەرى ناوئىك، ئەوا هيچ وشەيەكى تر نابىت بە ديارخەرى ناوئەكە، چونكە دەبىتتە ھۆى تىكچوونى دارپشتنى رستەكەو شىواندنى واتاكەى بۆ نموونە ناتوانىن بلىين: پەنجەرەكەمان خانووەكە گەرەيه.

۲- ناوہ ديارخراوہكە و جىنناوہ كەسىيە ديارخەرەكە وەكو گرئىيەكى ناوى دەتوانن ئەركەكانى ناو ببينىن لە رستەدا.

بەگورتى:

۱- كۆمەئە جىنناوہ لكاوہكانى (م - مان ، ت - تان ، ي - يان) دەبنە ديارخەرى ناوو دەچنە دواى ناوہ ديارخراوہكە، جا ئەگەر ناوہ ديارخراوہكە بەناوئىك يان بە ھاوئناوئىك ديار خرابىت ئەوا جىنناوہ لكاوہ ديارخەرەكە دەكەويتتە دواى ديارخەرەكانى ناوہكەوہ.

۲- ئەو جىنناوہ لكاوانەى، كە دەبن بە ديارخەرى ناوو لە دواى كارى رستەكەوہ دىن برىتين ئە (م - ين ، يت - ن ، (Ø) - ن) ليرەدا، بۆ كەسى سىيەمى تاك، جىنناوى لكاو لە دەورى ديارخەرى ناودا دەركەكەويت، ئەگەر كارى رستەكە ئە دەمى رابردووى تىپەرەدا بىت.

پراهيٽان (۱)

جيٽاوه لكاوه ڪاٺي (ي - تان) لهناو ڀسته دا به ڪاربهٽنه به مەرچيڪ جاريڪ
ببنه بڪەر و جاريڪي تريش ببنه ديارخهري ناو.

پراهيٽان (۲)

- ۱- ڪه ي دهبيٽ ٿم جيٽاوه لكاوانه وهڪو ديارخهري ناو به ڪارهيٽين؟
(ين - ت - ن - ي)
- ۲- ڪه ي جيٽاوي لكاو وهڪو ديارخهري ناو له ڀسته دا دهرناڪه ويٽ؟
وه لآمه ڪه ت به نمونه وه بسه لميٽنه.

پراهيٽان (۳)

- ٿايا دهتوانين ببٽزين؟
- ۱- (مامؤستاڪه ت ڪيميا زيره ڪه)، يان نا؟ بؤچي؟
  - ۲- گريي (دهمه ڪاٺي مندا له ڪه) دروسته يان دروست نيهه؟ بؤچي؟

پراهيٽان (۴)

- له ڀسته ي (دهبوو پؤمانه تازه ڪه تيان چاپڪردبا).
- ۱- بڪهري ڀسته ڪه دهرهٽنه.
  - ۲- (ت) چيهه؟ ٺهرڪي چيهه؟ بؤ ڪه وتووه ته ٺهوي؟ لهبري ٺهوي (يت)
به ڪاربهٽنه ٺجا بزانه دهچيٽه ڪوي؟ بؤچي؟.
  - ۳- (ه) ي دواي ووشه ي (پؤمان) چيهه؟
  - ۴- ڀسته ڪه بگوره بؤ شيوازي پابردوي ته واي پراگهيانندن.

سەرچاوهكان:

- ۱- زمان و ئەدەبى كوردى - بۆ پۆلى شەشەمى ئامادەىى چاپى ھەولير - ۲۰۰۲ز - ۲۷۰۲ كوردى؟
- ۲- د. ئاورەحماني حاجى مارف، ريزماني كوردى بەشى (۱ - ۵) كۆكردنەوہو لە چاپدانەوہيان لە يەك كتييدا سليماني - ۲۰۰۱
- ۳- نوري على امين، قەواعدى زماني كوردى لە (صرف نحو)دا، بەغداد، ۱۹۵۶،
- ۴- د. كوردستان موكراني، سينتاكسى پرستەى سادە لە زماني كورديدا، دەزگای پۆشنبيرى و بلوكردنەوہى كوردى زنجيره ژمارە ۱۳۳،
- ۵- نوري على امين، ئەرك و شويني راناوہ كەسييەكان لە ئاخاوتنى كورديدا. ۱۹۸۶.

بەشى ئەدەب

ليژنەى دانان

د. دلشاد على محمد

انور على قادر   محسن أحمد كريم

حمه يوسف عثمان   هوشيار نامق دەرۆيش

احمد محمد رشيد   سهگقان جميل محمد

هیرۆ عبد اللطيف يونس

ژمارە لاپەرە	ناوەڕۆکی بابەتەکانی بەشی ئەدەب	ژ
۱۰۹	پێڕەوی شیعری کوردی لە ساڵی (۱۹۳۹-۱۹۹۱)ز	۱
۱۰۹	قۆناغی یەکەم ساڵی (۱۹۵۸-۱۹۳۹)ز	۲
۱۲۰	قۆناغی دووەم ساڵی (۱۹۷۰-۱۹۵۸)ز	۳
۱۲۵	قۆناغی سێیەم ساڵی (۱۹۷۰-۱۹۹۱)ز	۴
۱۲۶	تایبەتمەندی شیعری کوردی لەم قۆناغەدا	۵
۱۲۹	روخسارو تەکنیکی شیعری کوردی لەنیوان سالانی (۱۹۷۰-۱۹۷۵)ز	۶
۱۳۲	شیعری کوردی لەنیوان سالانی (۱۹۷۵-۱۹۹۱) ز	۷
۱۴۱	رەخنەى ئەدەبى	۸
۱۴۲	میژووی رەخنەى جیهانى	۹
۱۴۲	رەخنەى رۆژئاوایی	۱۰
۱۴۵	رەخنەى رۆژھەڵاتی (عەرەبى ئىسلامى)	۱۱
۱۴۷	رەخنەى ئەدەبى کوردی	۱۲
۱۵۲	رەخنەى ئەدەبى کوردی لەئوای جەنگی یەکەمی جیهان	۱۳
۱۵۹	پەخشان	۱۴
۱۵۹	وتار	۱۵
۱۶۰	قۆناغی یەکەم سالانی (۱۹۵۸-۱۹۳۹)ز	۱۶
۱۶۲	قۆناغی دووەم سالانی (۱۹۷۰-۱۹۵۸)ز	۱۷
۱۶۴	قۆناغی سێیەم سالانی (۱۹۷۰-۱۹۹۱)ز	۱۸
۱۶۸	چیرۆکی کوردی لە جەنگی دووەمی جیهانیەوه	۱۹
۱۶۹	چیرۆکی ھونەری کوردی لە ساڵی (۱۹۵۸-۱۹۳۹)ز	۲۰
۱۷۴	چیرۆکی ھونەری کوردی لە ساڵی (۱۹۷۰-۱۹۵۸)ز	۲۱
۱۷۶	چیرۆکی ھونەری کوردی لە ساڵی (۱۹۷۰-۱۹۹۱)ز	۲۲
۱۸۱	رۆمان لە ئەدەبى کوردیدا	۲۳
۱۸۸	بابا تاهیری ھەمەدان(۹۳۷-۱۰۱۰)ز	۲۴
۱۹۰	مەولەوی (۱۸۸۲-۱۸۰۶)ز	۲۵
۱۹۳	پێڕەوی ھەکاری (۱۷۵۶-۱۸۵۲)ز	۲۶
۱۹۵	ھەمدی (۱۸۷۸-۱۹۳۶)ز	۲۷

رېږهوى شيعرى كوردى له سالى (۱۹۳۹ - ۱۹۹۱)ز

رېږهوى شيعرى كوردى له م ماوه يه دا به پيى پروداوه پاميارى و
پوناكيرييه كانى ناو كومه لگاي كوردى، دابه ش ده كريت بو سى قوناغى
شيعرى جياواز هه ولده دهين ليړه دا به شيوه يه كى كورت و چرو واتادار باس
له و قوناغانه بكهين.

قوناغى يه كه م

سالى (۱۹۳۹ - ۱۹۵۸)ز

شيعرى كوردى له قوناغى پيشوودا هه نكاوى گه وره و كاريگه رى نابوو، بو
هينانه دى گوراني گرنگو نوئ له پوخسارو ناوهرؤكى دهقى شيعريدا. نه م
هه نكاوه پر گورانكارييه، كاردانه وهى هه بووه به سهر رېږهوى شيعرى كوردى
له م قوناغه دا. به جورتيك ده كريت نه و راستييه بخهينه پيش چاو كه به شى
زورى نه و په وته نوييه له شيعرى نه م قوناغه دا ده بينين دريژه پيدهرى
هه مان په وتى گورانكارى شيعرى كوردى قوناغه كانى نو يكر دنه وهى پيشتره.
چونكه له م قوناغه دا نه وهى ناشكراييت، ناكريت به شيوه يه كى بنه په تى
هيلى ناشكراو ديارى جياكه ره وه له نيوان نه م قوناغه و قوناغى پيشوودا له
بوارى شيعردا ديارى بكهين.

وهك ناشكرايه تاييه تمه نديتى شيعرى زيندوو نه وه يه كه گوزارشت له
كاتى له دايكبوونى و هه لگري سيماو تاييه تيى قوناغى نووسينى دهقه كه
بكات، بويه ساته وهختى په ژاره و ژهنگى سياسى كاتى جهنگى دووه مى
جيهانى و خه باتى سياسى و خوپيشاندانه كانى كومه لاني خه لك له عيراق به

گشتی و له کوردستاندا به تایبه تی به رادهیه کی زۆر جیگه و شوینه واریان
به سهر گۆرانکارییه کانی شیعرى کوردی له قۆناغه کهدا به جیهیشت.
له م قۆناغه دا له پال په یدابوونی هه ندیک دهنگی تازه هه مان ئه و شاعیرانه
ده بیسین که له قۆناغه کانی پێشوودا دهنگی ره سه نی شیعرى کوردی بوون،
به لام هه ندیک گۆرانکارییان به سهر ده قه شیعریه کانیاندا هیناوه.
سه ره پای ئه و سه رنچ و تیبینیانیه ی که پێشتر ئاماژه مان بو کرد لی ره دا
گرنگترینی ئه و خالانه ده خهینه روو که له رو خسارو ناوه روکی شیعرى ئه م
قۆناغه دا به رچاو ده که ون:

یه که م: له رووی ناوه روکه وه:

پهنگه گوڤانی گرنه له بوارى شیعرى کوردی له م قوناغه دا له رووی ناوه روکه وه بوو بیټ، چونکه سه ره پای نه و خاله هاوبه شانیه که له گه ل ناوه روکی شیعرى کوردی قوناغی پیشوودا ده بینین، گه لیک لایه نی جیاوازیش بهرچاو ده که ون که خاسیه تی ناوه روکی شیعر له قوناغه که دا ده خه نه بهرچاو.....

له رووی نه ته وایه تی و نیشتمانیان په ره رییه وه، به هوئی سه ره له دانی نه و پوودا وه پامیارییه گرنه نی به سه ر کوردستان و ناوچه که دا هاتن، هه سستی کوردایه تی له لای گه لی کورد ئاراسته یه کی تری وه رگرت له شیعرى کوردیدا، چونکه خه باته پامیارییه که ی نه و سه ر ده مه چوو ده ناو ده قه شیعریه کان، به مهش ناوه روکی شیعرى کوردی زیاتر رووی له شیعرى نه ته وایه تی و نیشتمانی و پامیاری کرد، شیعر بووه هوکاریک بو هوشیار کردنه وه ی میلله ت له پیناوی به ده ست هینانی مافه کانیدا، شیعرى کوردی قوناغه که به ته وایى گوزارشتی له خواست و هیواى میلله تی کورد کردووه دیارترین نه و شاعیرانه ی له م بواره دا بالاده ست بوون.

((زیوه ر، پیره میڤرد، بیکه س، شیخ نوری شیخ سالح، دلدار، هه ژار، هیمن، قانیع، گوران، هه ردی، جگه رخوین، کامه ران موکری، دیلان، ع. ح. ب))
هه ندیک له و شاعیرانه ی که ناومان هینان وه ک:

((هه ردی، کامه ران موکری، دیلان، ع. ح. ب، جگه ر خوین، هیمن، هه ژار))
له ناو کوڤی خه باتی پامیاری نه و سالانه هاتنه ناو جیهانی شیعرى کوردیه وه. لیږده دا نموونه یه که له شیعرى (هیمن) ده هینینه وه، که به

شيئويه كى راسته وخۆ دهرخه رى ئه و راستييه كه ههست و نهستى
كوردايه تى به ته و اهه تى شيعرى كوردى قوناغه كه ي داگر كردوه كه ده لئيت:

گهرچى تووشى ره نجه پويى و هه سهره تو دهردم نه من
قهت له دهست نه م چه رخه سپله نابهم، مهردم نه من
ناشقى چاوى كه ژال و گهردى پر خال نييم
ناشقى كي و ته لان و به ندهن و بهردم نه من
گهر له برسان و له بهر بي بهرگى نيمرو رهق هه ئيم
نوكه رى بيگانه ناكه م تا له سهرهردم نه من
من له زنجير و ته ناف و دارو بهند باكم نيبه
لهت له تم كه ن، بمكوژن، هيشتا ده ئيم كوردم نه من

(دوو دير بو له بهر كردنه)

ههروهها هه ر له چوارچيوه ي بابته نيشتمان پهروه ريدا (جگه ر خوين) ديتته
گوهره پانه كه وه ههستى كوردانه ي خوى بو سه ره خويى و هه لكردى ئالاي
كوردستان دهرده برييت و ده لئيت:

ئالامن

ئالامن رهنگين پيروزى خوهش
ته هه لدگرم دچم بمهش
تو له سه رملين خورتين جان
د ناه ته ده يهك روژهك گهش

ئالا سى رهنگى تو
بناق و دهنگى تو
نیشاننا جهنگى تو
ئهى خورتين كوردان سلاقى ئى بكه ن

(هه مووى بو له بهر كردنه)

ههروهك چۆن خهباتى گهلى كورد له پیناوى سهر بهخۆی كوردستان و كیشه
پهواكهیدا له شیعری كوردیدا شوینی دیاریان ههبووه، بهههمان شیوه
شاعیرانی كورد شیعیان بۆ خهبات و تیکۆشانى گهلانى تر له پیناوى
سهر بهخۆییدا نووسیوه، ههولیان داوه له پێی ئهوشیعرانهوه پهيامى خهباتى
هاوبهشى گهلانى چهوساوه و ژیر دهسته له پیناوى سهر بهرزى و پرگار بوون له
كۆتى ژیر دهستهی پیشان بدن، واته شیعری كوردی پهيامیكى مرۆفایهتى
هه لگرتبوو، هه رگیز به تهنها له بیرى نه تهوهكهى خۆیدا نهبووه تا به
ئاراستهیهكى پهگهز په رستانهیدا بهریت، بهلكو شیعری كوردی كانیاوى بیرى
ئازادىخوازى گهلانى ترى جیهانیش بووه.

لایه نیکى ترى گرنگ له ناوه رۆكى شیعری كوردی قوناغهكه بریتیه له
باسکردنى سروشت. سروشت له شیعری ئهم قوناغهدا له وهسفه پروتهى كه
له شیعری كلاسیكدا بوونی ههبووه دهرياز بووه، بۆ ئهوه بووه كه ههستى
پۆلهكانى كورد بچولینن له پیناوى دروستکردنى ههستى خۆشهویستى
كوردستان له ناخیاندا تا ولاتهكهیان زیاتر خوش بویت. (دیلان) كه دیمهنى
سروشتى كوردستان كارى تیدهكات و دهلیت:

بەھار

وابەھار ديسان تاراي ئە پۆشى
گوللە پيالەى خوينين ئەنۆشى
نيرگس ئەندام شۆرپەنگى زيريني
وئەنە وشەو كورنوش پەرەى چين چيني
هاژە ھاژەى ئاۋ، ھارەى شەتاوان
بريسك و ھۆرى نزارو كاوان
تريق و ھۆرى خونچەى دارى باخ
خويندى مەلى قەلبەزو سەر شاخ
دەنگى شمشال و بەستەى دلفرين
تەنگو چەلمەى زستان راو ئەنين

(دوو دىر بۆ ئەبەركردنە)

ھەر لەم قۇناغەدا بابەتتىكى تر لە شيعردا خراوەتە پوو، ئەویش بابەتى
جوانى ئافرەت و كىشەكانى بوو. شتتىكى پوون و بەرچاۋ كەلە شيعرى
كوردیدا (ژن) بەش و جيگەى گەرەى ھەبوو بەلام (ژن) لە شيعرى كوردى
ئەم قۇناغەدا جياوازتر باسى لىكراۋە. چونكە باسكردنى (ژن) تەنھا لە
چارچىۋەى جوانى پوخسارىدا نەماۋەتەو بەلكو لا لەكىشەكانى كراۋەتەو.
شاعيران وا باسى (ژن) يان كىدوۋە كە (ژن) ۋەكو پياۋ مرقۇە، ۋەكو پياۋىش
ئەرك و مافى ھەيە دەبىت بەشدار بىت لە كۆرى سياسى و تىكۆشاندا،
دەبىت ژنى كورد لە كۆتى دىلى و دواكە و توۋى و ھەموو ئەو داب و نەرىتەنە
پىزگارى بىت كە دەرفەتى بەشدارى بوون لە بوارەكانى ژياندا بۆ ژنان لاواز
دەكەن و پۆلىان ناھيئل.

(بیکهس) باش ئەم دیمەنە دوا کەوتووێیە لەناو کۆمەلگادا بەرجەستە
دەکاتو دەلیت:

مەلێ من کچم. تۆش وەکو منی
موحتاجی عیلم و فەن و خویندنی
مەجبوری نیش و خزمەتکردنی
هەستە تیکۆشە تا خوینت گەرمە
سەرپۆش فری دە چ وادە شەرمە

(هەمووی بۆ ئەبەرکردنە)

ئەم چەشنە ناویته کردنە ی ژن لەگەڵ کیشە پامیارییەکاندا بوو هۆی ئەوەی
کە پەنگدانەو هۆی ژن لە شیعری کوردی قۆناغە کەدا وەکو خۆشەویست
بەرتەسک ببیتەو، هەر بۆیەش دەتوانین بڵێین کە دیارترین شاعیری ئەم
قۆناغە لە بواری شیعری خۆشەویستی بۆ (ژن) (ئەحمەد هەردی) یە کە
دەلیت:

گەرچی دڵداری لە خاکی ئیمەدا ئەفسانەییە
هەر بە تەنیا بۆ کۆری خاوەن تەلار و عانەییە
گیانە کەم! ئەمما دلی من لەو دڵە شیتانەییە
بێ ئەوەی هیچ شک بەری، کوژراوی ئەو چاوانەییە
هەر بە تەنیا خۆشەویستی شک ئەبەم، ست فاتمە
سەرۆتەم ناوی، بزە ی تۆ ئەو پەری ناواتمە

(دوو دیر بۆ ئەبەرکردنە)

دیارە کیشە ی سەرەکی لە کۆمەلگای کوردیدا لەم ماوەیەدا لە پال کیشە
پامیارییەکاندا، بریتی بوو لە کیشە کۆمەلایەتییهکان و، دیارترین کیشە ی
کۆمەلایەتی لەم قۆناغەدا بریتی بوو لە کیشە ی چینیایەتی، شاعیرانی کورد

لەم قۆناغەدا زیرەکانە و وشیارانە ئاوێتەیان کردووە بە کێشەى پامیاری
 میللەتەکانە وە، دیاریشە کە سەرچەم دەقە شیعرییەکانى ئەم قۆناغە پال
 پشەتی چینی چەوساوە بوون و دژی زۆرداران وەستاوەتەووە بەردەوام
 ھاوپی جوتیار و کرێکاری زەحمەتکێش بوون. لەم بارەیهووە (قانیع) لە
 شیعری (قەلاچۆی دوژمن) دا دەلیت:

با ھەموو جوتیار و پالە و ڕەنجبەران
 یەگەرن تا دەبنە ھیزو پشەتیوان
 ھەنگەرن یەگەردروشمی ھاوبەشی
 بى جیاوازی لەسەر ڕەمز و نیشان
 ھەنگەرن پاج و چەك و بیل و قەلەم
 ھەر لە رۆشەنبیر ھەتا شوان و سەپان
 ھەلتەکیئن ئەم نیرامە بۆگەنە
 دابریژن گۆشكى یەگەسانى ژيان

(دوو دیر بۆ ئەبەرکردنە)

بەم شێوەیە بۆمان دەردەكەوتت کە شاعیرانى كورد لەم قۆناغەدا راستەوخۆ
 ڕوویان لە کێشەى پامیاری و نەتەوايەتى و چینیایەتى کردووە. لەھەمان
 کاتیشدا بایەخیان بە ناشتى و ھاوخبەاتى و مرۆفدۆستى داوە.

دووھەم: روخسارو تەکنیکی شیعری ئەم قۆناغە

ئەگەر چى لەم قۆناغەدا بایەخدانى شاعیران لە ناوەرۆك زیاتر دەبینرێ بەلام
 لە ئاستى تاكە كەسى شاعیران خۆیاندا چەند ھەولێك دەبینرێ، كە بۆ
 گۆرین و نوێکردنەوێ ڕوخسارو تەكنیکی شیعەر دراون، وەك لە تاقیکردنەوێ
 شیعرییەکانى (قەدرى جان، گۆران، دیلان، كامەران) دا بەر چاودەكەون: سالى
 (١٩٥٤) دیلان لە پارچە شیعری (پێگای خەبات) ە كەیدا كە ناوى ناوێ

پارچه‌یه‌کی (مه‌نسور) بنیاتی ده‌قی شیعی کوردی ده‌گۆرپیت و به‌ره‌و
 قالبیکی ئازادی ده‌بات و هر له‌م بواره‌دا له‌ سالی (۱۹۵۷) دا کامه‌ران موکری
 به‌ پارچه‌ شیعی (کچه‌ شوان) پوو له‌ شیعی سه‌ربه‌ست ده‌کات، به‌
 شیوازیکی نوێ مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ کیش و سه‌روادا ده‌کات.

ئه‌ی کچه‌ شوان

ئه‌ی کچه‌ شوان

هه‌ لئه‌یی

ئه‌ی که‌ نیه‌ی که‌ژی کوستان

به‌ شینه‌یی

نه‌رم و نیان

به‌ ناوازی شمشاله‌ که‌ت

به‌ له‌ره‌ی لیوه‌ ئاله‌ که‌ت

هه‌ستی خوشیم بینه‌ فرین

بو‌ ناو گو‌لزار

چه‌م و نزار

(هه‌مووی بو‌ له‌ به‌رکردنه)

به‌لام دیاره‌ ئه‌و هه‌وله‌ تاکه‌ که‌سیان نه‌ لای ئه‌و شاعیرانه‌ خۆیان نه‌ لای
 شاعیرانی تری ئه‌م قوناغه‌ به‌رده‌وام نه‌بوو تا بتوانن به‌ ته‌واوی پێچکه‌ی
 شیعی سه‌ربه‌ست له‌ ئه‌ده‌بی کوردیدا بکه‌نه‌وه‌.

لایه‌نیک‌ی تری روخساری شیعر که‌ له‌م قوناغه‌دا گرنگی پێدراوه‌ زمانی شیعره‌
 که‌ به‌ره‌و کوردی په‌تی هه‌نگاوی به‌ره‌و پێشتری نابوو، هه‌روه‌ها فه‌ره‌ه‌نگی
 شیعی ئه‌م قوناغه‌ زیاتر ده‌وله‌مه‌ند کراوه‌، بواره‌ جیا‌جیا‌کانی خه‌باتی

پامیاری و شیعیری جوانی سروشت و کیشه‌کانی ژنو ده‌یان وشه‌ی تریان
هینایه ناو شیعیری کوردییه‌وه .

هەر له‌م قۆناغه‌دا به‌ سوود وەرگرتن له‌ فۆلكلۆری کوردی گه‌لێك له‌ شاعیران،
زمانی شیعیری ئه‌و قۆناغه‌یان ده‌وله‌مه‌ندترکرد . (قه‌دری جان) یه‌ كێك بوو له‌و
شاعیرانه‌ی كه‌ ئه‌م هه‌وله‌ی له‌لا به‌دی ده‌كری .

كاروانی مه‌

ئه‌م هیج نه‌وه‌ستیاین ، ناوه‌ستین

له‌سه‌رقی رڤیا دوور

سه‌رقی رڤیا دژوار

ئه‌م دچن و ئه‌مئ بچن

به‌رب ئارمانجا خۆ

ل بن باران

ل سه‌ره‌رفان

باو با گه‌ر ل شكه‌فتان

دبن دلۆپان

ب لنگی خاس

كاروانی مه‌ دچه

به‌ رب ئارمانجا خۆه

(هه‌مووی بۆ ئه‌به‌رکردنه)

هەر ئه‌و ده‌وله‌مه‌ندییه‌ی زمانی شیعر له‌ م قۆناغه‌دا له‌ لایه‌ك و فراوان بوونی
ئاسۆی به‌رده‌م ئه‌ندیشه‌ی بووه‌ هۆی ئه‌وه‌ی كه‌ وینه‌ی شیعریش گۆرانی
به‌سه‌ردابیت و زیاتر مه‌به‌ستی ده‌ر بپین له‌ بیرو هه‌ست و سۆزی شاعیراندا
بنیات بنریت و بابته‌ و ناوه‌رۆكه‌ شیعیرییه‌کانیان پێ به‌رجه‌سته بکری .

هەر له م قۆناغه دا له گه ل فراوان بوونی خهباتی نهته وایه تی گه لی کورد دا
(سروود) یش به ره و پێشه وه چوونیکی بهر چاوی به خۆیه وه بین، به
تایبه تی نه و سروودانه ی که بۆ جه ژنی نهته وه یی کورد (نه ورۆز) دهوتران له
شیعره به ناویانگه که ی (پیره میرد) دا ده رده که ویت که ده لیت:

نه ورۆز

ئه م رۆژی سالی تازه یه نه ورۆزه هاته وه
جه ژنیکی کۆنی کورده به خوشی و به هاته وه
چه ند سال گۆی هیوای نیمه ی پی په ست بوو تا کو پار
هه ر خوینی لاوه کان بوو به گۆی ئالی نه و به هه ر
نه و رهنگه سووره بوو که له ناسۆی بلندی کورد
مژده ی به یانی بۆ گه لی دوور و نزیک نه برد
نه ورۆز بوو ئاگریکی وه های خسته جه رگه وه
لاوان به عه شق نه چوون به ره و پیری مه رگه وه

(دوو دیر بۆ له بهر کردنه)

به م جۆره ئه وه مان بۆ روون ده بیته وه که شیعرێ کوردی له م قۆناغه دا به
شیوه یه کی گشتی له پووی ته کنیک و ناوه رۆکه وه هه لقولاوی ناو جه رگه ی
کۆمه لی کورده واری بووه، واته گوزارشتیکی راسته قینه ی له ژیا نی ئاسایی
خه لک کردووه. شاعیره کانمان ویستویانه و مه به ستیان بووه، که کۆمه لانی
خه لک وشیار بکه نه وه له داوا و مافه په واکانی خۆی بیده نگ نه بیته، بۆیه به
زمانی نه وان شیعریان و تووه، ئیدی بۆمان هه یه که بلێین شاعیرانی کورد له
زمانه ئایکی به وه فای میله ته که ی خۆیان بوون و له سه نگره ی میله ته خۆیان
جیا نه کردۆته وه، رووداوه سیاسی و کۆمه لایه تییه کانی ئه م قۆناغه ی گه لی
کوردیان به رجه سته کردووه.....

قۆناغی دووهەم

پێڕهوی شیعری کوردی له ساڵی (۱۹۵۸ - ۱۹۷۰) ز

دیاره ئەو میژووهی سەرەوه پەیوەسته بە دوو پرووداوی سیاسی گرنگ له عێراقدا، یه کهمیان ساڵی ۱۹۵۸ ز ساڵی پروودانی شۆڕشی چواردهی گهلاویژه که ئەم پرواوه به شیوهیهکی راستهوخۆ کاردانهوهی بهسهرباری رووناکبیری و ئەدهبی گهلانی عێراق به گشتی و گهلی کورد به تایبهتی ههبوو. پرووداوی دووهمیان له ساڵی ۱۹۶۱ ز دایه که ئەویش بریتیه له سهر ههلدانی شۆڕشی ئەیلول که ئەم پرواوه پامیارییه راستهوخۆ به شیوهیهکی دیار کارتێکردنی ههبووه لهسهر باری رووناکبیری و ئەدهبی کوردی له کوردستانی عێراقدا.

شیعری کوردی هەر له سەرەتای بەرپاڤوونی شۆڕشی چواردهی گهلاویژی ساڵی (۱۹۵۸) هوه، راستهوخۆ دهنگی خۆی خسته پال ئامانجهکانی ئەم شۆڕشهوه به هیوای ئەوهی که له سایه‌ی شۆڕشدا کورد به مافه پامیارییهکانی شاد بێت هەر ئەم تیپوانینه‌ش بۆ شۆرش لهو قۆناغه‌دا وای کرد که شاعیرانی کورد دهیان پارچه شیعری بهسهر شۆڕش و سه‌رکردایه‌تی شۆڕشدا بلێن، به‌رگریان لهو ده‌سکه‌وتانه‌ی که شۆڕش به ده‌ستی هینابوو، ده‌کرد به‌م پێیه شیعری پامیاری ئەم سه‌رده‌مه راسته‌وخۆ چووه ناو بازنه‌ی شۆڕشی چوارده‌ی گهلاویژه‌وه.

به‌لام وه‌ك ئاشکرایه ئەو هیوایه‌ی که کورد به شۆڕشی گهلاویژه‌یه‌بوو، هەر زوو پووکیاوه، چونکه به‌ره‌به‌ره پشت له ماف و خواسته‌کانی گه‌لی کورد کرا. لێره‌دا ده‌توانین بلێین: شاعیرانی کورد هەر له سه‌ره‌تاوه ده‌رکیان به‌وپاشگه‌زبونه‌وه‌یه‌ی سه‌رکردایه‌تی شۆڕشی چوارده‌ی گهلاویژه‌ی کردبوو

بەرامبەر بە گەلی کورد، بۆیە دەبینین کۆمەڵێک دەقی شیعی کوردی لە
 سەرەتای شەستەکانی سەدەی رابردوو دا ڕەنگ پێ دەڕەوێ ئەو نائومی
 بوونە کورد بەرامبەر بە شۆڕشی چواردەمی گەلاوێژ دەردەخەن....
 لەگەڵ سەرھەڵدانی شۆڕشی ئەیلولی ساڵی ١٩٦١ز دا، شیعی کوردی
 راستەوخۆ چوو ناو سەنگەری پێشمەرگەو پتەوتر و سووتر، جەختیان
 لەسەر مافە پامیاری و نەتەواییەکانی گەلی کورد دەکردەو. ھەر بۆیەش
 سیمای ھەرە دیاری ناوەرۆکی شیعی کوردی لەم قۆناغە مەبەستی پامیاری
 و نەتەواییەتی بوو. نموونەیی ئەم بەشدارییە راستەوخۆیی شیعی کوردی
 لە شۆڕشدا شان بە شانی پێشمەرگە لەم شیعرە (ھەژاری موکریان)ی
 دەردەکەوێت کە دەڵێت:

نیشتمانی کورد، گەلیک پیرۆزی، سویندت پێ ئەخۆم
 بـۆ سەر بە خۆییت بە گیان و بە مال، بە قوربانی تۆم
 زۆر لاوی ئازات، لـە کۆری خەبات، خۆینی خۆیان ڕشت
 زۆر شیخ و پیران، لـە زانا و ژیران، خۆیان دا بە گوشت
 بۆتان، شەمزیان، چیاى شیرین، پیران، ئاگرى داخ، ساسۆن
 دەربەند، شارەزوور، مەھاباد سووری، ڕوگەى نەوێ تۆن
 دڵ چاک و پاکین، ئازاو بێ باکین، ڕۆلەى ئەوانین
 بەدڵ داواى سەر بە خۆی تـۆو تۆلەى ئەوانین
 بڕیارمان وایە، یان ئازاد ژیان، یان ئازا مردن
 بەسەرچوو ئەم دەم، ئە ڕووی بیگانان سەرنەوێ کردن

(دوو دیۆری بۆ ئەبەرکردنە)

ئەم بايەخدانەش بە كىشەى نەتەوايەتى، نەك ھەر نەبوو ھۆى ئەو ھى كە ئاسۆى بەردەمى شاعىران تەسك بىكاتەو، بەلكو فراوانترى كرد و شاعىرانى كورد لە پال ئاوردانەو لە خەباتى نەتەو كەيان باو ەشيان بۆ خەباتى گەلانى ترى ماف خوراو كردهو، ھەرەك چۆن كامەران موكرى پوو لە شۆرشى گەلى جەزائىر دەكات و (دىلان) پشتگىرى (لۆمۆمبا)ى كۆنگو دەكات.

فۆرم و تەكنىكى شىعر لە قۇناغى (۱۹۵۸ - ۱۹۷۰) ز:

لەم قۇناغەدا بەھۆى ئەو ھى بابەتى سەرەكى لە ناوەرۆكى دەقە شىعەرىيەكاندا مەبەستى راميارى بوو، ئەو زمانى شىعەرىش لە چوارچۆى ھەمان مەبەست دا دەسووپاىو، سۆزى شاعىران لەسەرەتای ئەم قۇناغەدا، واتە لە ماو ھى نىوان سالانى (۱۹۵۸ تا ۱۹۶۱) ز ھەلگىرى سىماى خۆشى و شادى بوو بەرامبەر بە شۆرش و ئومىدى بەدبەختى مافەكانى گەلى كورد بوو، ھەر بۆيەش ئەو وشە شىعەرىيانە لەم ماو ھى دەقى شىعەريان پى دەنووسرا شادى و گەشبینى و ئومىدى تىدا دەبىنرا.

بەلام لە شىعەرى ماو ھى نىوان سالانى (۱۹۶۱ - ۱۹۷۰) ز كە شۆرشى ئەیلوول سەرى ھەلدا، زمانى شىعەر بەرگى خەم و پەژارەو نا ئومىدى پۆشى بە تايبەتى لە دەستە سالانى سەرەتای ھەلگىرساندى شۆرشى ئەیلوول دا، چونكە لەم ماو ھى دە پڕىم بەو پەرى توندو تىژییەو كوردى دەچەوساندەو ھو كوردستانى كاوول دەكرد. بەلام دیاریشە كە خەباتى گەلى كورد و سەرکەوتنەكانى پىشمەرگە تىشكى گەشبینى پەخش دەكرد، ھەر بۆيە زمانى شىعەرىش بەرەو ھەلگرتنى شەقلى بەرەنگارىبوونەو ھو چۆك دانەدان

دهرۆيشت، به و پييه شيعر له م سهردهمه دا مه به ستي گهيانندي په يامه كه بووه، نه وهنده مه به ستي دهرخستني توانستي زمانى شيعرى نه بووه.

له پووى (كيش و سه روا) وه، شيعرى ئه م سهردهمه وه كو قوناغى پيشوو زياتر كيشى برگه يى و سه رواى مه سنه وي (جووت سه روا) ي په يره و كردوو، له گه ل ئه مه شدا لاي ديلا ن و قه درى جان شيوازي به كارهيئانى سه روا تا راده يه ك گوپانى به سه ردا هاتوو و دهقه شيعرييه كان به ره و بنياتى شيعرى سه ربه ست براون. به لام دياره ئه م هه ولانه ي له م سهردهمه دا له پيناوى گوپينى قالبى دهقى شيعرى دا نراون هه وللى تاكه كه س بوون و نه بوون به ديارده، ته نانه ت ئه و هه وله نوڭگه ريه ي كه له تاقى كرده وه شيعرييه كانى (سواره ي ئيلخانى زاده) دا ده بينرڤن له كوردستانى پوژمه لات دا هه ر له بازنه ي هه وللى تاكه كه سيدا مايه وه و نه بوو به ره وتيكي ديارى شيعرى كوردى له م قوناغه دا.

ليڤه دا نمونه يه ك له شيعريكى (گوران) دينينه وه كه له ۱۹۶۲/۶/۱۲ بهر له مردنى به ماوه يه ك نووسيويه تى له ژيڤ ناو نيشانى (بيشكه ي منال) تييدا به ئاشكرا سه رواى تازه ده بينرڤت كه شاعير دژى شهرو شه پخوازان وه ستاوو له گه ل ئاشتى دايه ....

(بېشكەي منان)

دايك داي رەنج، بۇ منان داي،
بۇ بوزەي ناو بېشكەي نارام،
بۇ شيريني گـروگان داي...

* *

باوك ھەچ ئارەقئىكى رشت
بۇ ئوھوھى رشت – من دۇنيام
نەمرى كات: بىرېرى پشت...

* *

ئاي ئەو مائە چەن ئاوايە:
كە دايك و باوك لاي بېشكەدا،
گوئييان ئە مشەي ساوايە!

* *

ئاي ئەو مائە چەن بى، باكە:
كە ئە بارووت و ئە بۆمبا
ژىر بېشكەي منائيان پاكە!

* *

ئاي چەن خۇشە: مائىكى بى و
پووى دنيا، ئەم پەر تا ئەو پەرى
دۇنيا بىن بېشكەي ساوا
ئابى بە خۇئەمىشى شەر

تەنيا دوو كۆپلەي دوايى بۇ لەبەركردنە

قۇئاغى سىيەم

رېرەۋى شىعەرى كوردى لە سالى (۱۹۷۰ - ۱۹۹۱) ز

قسە كوردن لە سەر رېرەۋى شىعەرى كوردى ئەم قۇئاغە لە دوو ماۋەى
جىاۋاز داىە بەم شىۋەىە :

(ئ) رېرەۋى شىعەرى كوردى لە ماۋەى نىۋان سالاڻى (۱۹۷۰ - ۱۹۷۵).

(ب) رېرەۋى شىعەرى كوردى لە ماۋەى نىۋان سالاڻى (۱۹۷۵ - ۱۹۹۱).

رېرەۋى شىعەرى كوردى لە نىۋان ۱۹۷۰ - ۱۹۷۵

شتىكى ئاشكرايە كە شىعەرى كوردى لەم قۇئاغەدا لە ئەنجامى ئەو گۇرپانە
سىياسىيە گىرنگەى بەسەر كوردستاندا ھات، گۇرپانى زۆرى بەسەردا ھات
لەچاۋ ئەو گۇرپانانەى كە لە قۇئاغەكانى پىششودا رووياندا بوو.
ماۋەى نىۋان سالاڻى (۱۹۷۰ - ۱۹۷۵) ماۋەىيەكى كورث و كەم خايەن بوو،
بەلام تابلىي گىرنگ و كاريگەر بوو ھەروەك كاردانەۋەى گەۋرەى بەسەر
ئەدەبى كوردى بە گشتى و شىعەرى كوردى بە تايىبەتى بە جىھىشت، ئەم
گۇرپانەش ناوەرۆك و روخسارى شىعەرى گىرتەۋە.

دىارتىن سىماى شىعەرى، لەم قۇئاغەدا برىتى بوو لە سەر ھەلدانى
گروپى (پوانگە) لە سالى (۱۹۷۰)دا، ئەم گروپە توانى پۇلىكى گىرنگ و
كاريگەر بىيىت، لەو گۇرپانانەى كە بەسەر ناوەرۆك و فۇرمى شىعەرى
قۇئاغەكە داھات، ئەو پۇلەش لە شىعەرى كوردىدا تا سالاڻىكى زۆر بەردەوام
بوو.

شاعىرانى پوانگە ھەلگىرى تىروانىيىكى جىاۋازبوون بۇ شىعەر، ئەوان لە پال
ئەو گۇرپانەى بەسەر فۇرمى شىعەردا ھىنايان، دەيانويست شىعەر پەيامى

ياخيبوون بگهيه نيٽ، ئەم ههستهش بهجۆريک بوو تيکپاي شيعري کوردي له م
قوناغه دا گرتبووه وه، که دواتر به دريژي ئەم چه مکه له شيعري کوردي ئەم
قوناغه دا دهويين.

تاييه تمه نديتي شيعري کوردي له م قوناغه دا

ن/ ناوه روکي شيعري کوردي له نيوان سالاني (١٩٧٠ - ١٩٧٥) دا

شيعري کوردي ئەم قوناغه هه لگري گوتاريکي نه تهوهيي قوول بوو، که
ئه ويش بريتي بوو له و په يامه ي که بهرگري ده کرد له پيناوي پاراستن و
مانه وه ي نه تهوه ي کورد دا، شيعر دژي جه و و سته م و زۆرداري دوژمن
ده وه ستايه وه و له م بواره دا وه کو هيژيکي کاريگه ر پۆلي بينيوه، ئەم ههسته
به ئەندازه يه ک کاريگه ر بووه که پهنگه که م شاعيري کورد له قوناغه که دا ببينين
که شيعري بۆ کورد و سه ربه خويي کوردستان نه نووسيبيٽ.

شيعر له پال ئەو ناوه روکي باوه ي که شيعري کوردي قوناغه کاني پيشووي
پي ده ناسريته وه له بابته ي وه ک (خوشه ويستي) و (نيشتماني)، گه ليک بابته ي
نوي له شيعري ئەم قوناغه دا بهرچاو ده که وي وه ک بابته ي ﴿مرؤف و مرؤفايه تي
- ژيان و مردن - شارستانيه ت - ژن وه ک خاوه ن کيشه يه ک..... هتد﴾.

هه روه ها شيعري ئەم قوناغه هه لگري بيري فهلسه في و مه عريفي يه، به
تاييه تي له و بيره فهلسه فييانه وه سه رچاوه ي ده گرت که سه رچاوه که ي له
سه رچاوه ي بيره فهلسه فييه کاني رۆژئاوا و هاوچه رخ بوو، ئەم له کاتيکدا
شيعري کوردي له قوناغه کاني پيشوودا سه رچاوه ي بيره فهلسه فييه کاني له
کلتوره رۆژه لاتيه که وه وه رگيرا بوو.

ياخيبوون، دياريترين خاسيه تي شيعري کوردي ئەم قوناغه بوو، و له بنه رته دا
دوو جۆر ياخيبوون هه يه که بريتين له :-

ئ- ياخيبيوونى كۆمەلەيەتى :- كە ئەمەش ياخيبيوون لە داب و نەريته
كۆمەلەيەتيە باوەكان دەگریتەوہ....

ب- ياخيبيوونى راميارى :- ئەم جۆرە ياخيبيوونەش لە پیناوى ئازادى و
سەربەستى مروۆف دايە.

(لەتيف مەلەت) كە يەكئىكە لە شاعيرە ديارەكانى قوناغەكە، بە سوود
بينين لە ئەفسانە و ھيما ميژووييەكانى ناو كلتورى نەتەوہى جيهانى ويئەى
ئەم ياخيبيوونە، پيشان دەدات و دەلييت :-

پييتان ئەلييم .... ياخى بين ..... ياخى بين
لەم ھەموو نەخشە و باجە
ياخى بين لەم مەيدانە ..... لەم گەراجە
كە مروۆف وەك ئامراز تيايا ھەراجە
ياخى بين ..... ياخى بين
لەوقە ھەمانەى
كە سوورى خويئى ھەلاجە

(ھەمووى بۆ ئەبەركردنە)

فەلسەفەى ژيان و مردن يەكئىكى ترە لەو مەبەستە گرنگانەى كە لە
شيعرى قوناغەكەدا بوونى ھەبوو، ليئەدا شاعيرانى كورد وەك بابەتيكى
گرنگ لەم مەسەلەيە دووان، تيروانينى ھزرى و فەلسەفى خويان لەم
بارەيەوہ خستۆتە ڤوو، ھەنديكيان ڤەشبيناڤە لە ژيانيان ڤوانيوو و بەشتيكي
دەمامككراوى كاتيان زانيوو بەلام ھەنديكى تريان گەشبيناڤە لە ژيانيان
ڤوانيوو و ڤووو گەشەكانيان بەرجەستە كردووہ. ھەربۆيە پرسيارە
فەلسەفيەكانى شاعيران لە چوارچيۆەى ژيان و مردن دابوون و دواچار

هه رخۆيان زۆر جار په شىبىنا نه وه لاميان داونه ته وه، ياخود وه لامي
پرسىاره كانيان بو خوينه ر به جيهيشتووه. شيركو بيكه س له شيعرى
(گينگل) دا به پوونى تىپوانىنى خوى دهر باره ي ژيان و مردن دهخاته پوو و
ده لىت:

ده مامكه كان هه ئبه نه وه   ئهم شانويه هه رهس دىنى
ده مامكه كان هه ئبه نه وه   ئهم شانويه هه رهس دىنى
بو ت نه گه ريم و نيوه شه و   گو ر هه ئكه نى شارى خه وه
بو ت نه گه ريم و گومان   ئه سپ سوارى كه هاتووه ....

ئاماده بى

له ژوانى يه ك ناسىنى له دايك بوون و مردن .....
ئه سپ سوارى كه هاتووه و نه هاتووه .....
سمكو ل نه كا و دابىن نه بى و دابىن نه بى سمكو ل نه كا
جله و نه گرى و جلّه و نه گرى!

*****

ويستم نه وه له زمريايه ك بگه يه نم
گه ر جوگه كان نه بن ..... ناژى
خنكاندى

ويستم نه وه له بروسكه بگه يه نم
گه ر هه وره كان نه بن ..... ناژى
سو تاندى

توكيى - توكيى؟

هه تاويكهم به بى ئاسۆ .....

(ته نها دوا كو پله بو له بهر كردنه)

شاعیرانی ئەم قۆناغە کەمتر کەوتوونەتە ژێر کاریگەری و کارتێکردنی شاعیرانی پێش خۆیان واتە لە هەولێ ئەوە دابوون کە لە شیعری ئەوان لابدەن، تەنها لە و کاتانەدا سوودیانی ئی بێنیون کە شیعەرەکانیان درێژە پێدەری پەوتی یاخیبوونی ئەم شاعیرانە بوو، لەگەڵ ئەم بارەشدا کاریگەری شیعری ئەم قۆناغە بەسەر تەواوی شیعری سالانی دواي لە ئەدەبی کوردیدا دیارە.

پوختا و تەکنیکی شیعری کوردی لە نیوان سالانی (١٩٧٠ - ١٩٧٥) دا :

چۆن گۆران بەسەر ناوەڕۆکی شیعری کوردی ئەم ماوەیەدا هات بە هەمان شیوەش گۆران بەسەر پوختا شیعری کوردی قۆناغە کەشدا هات. کە لێرەدا بەشیوەیەکی گشتی لە فۆرم و تەکنیکی شیعری ئەم ماوەیە دەدوین. وێنە شیعەرە کێکە لە خالە هەرە بنەڕەتیەکانی ئەو گۆرانە کە بەسەر فۆرم و تەکنیکی شیعری کوردی ئەم ماوەیە داها، وێنە شیعری لەم قۆناغەدا بە تەواوەتی خۆی دەرباز کردوو لە لاسایی کردنەو و جۆینەو و وێنە دووبارە، لە شیعری ئەم قۆناغەدا گەلێک وێنە شیعری جوان بەکارهاتوو کە سەرچاوەکە لە پوودا و کارەساتە میژووییە کە و نەتەوایی و جیهانییەکانەو وەرگیرابوون. لە شیعری ئەم ماوەیەدا وێنە پووتی پەوانبێژی تیدا بەکار نەهاتوو، بەلکە وێنە شیعری لەم ماوەیەدا لە پێناوی گەیانندی پەيامێکدا بوو و مەبەستیکی تاییەتی لەگەڵدابوو. هەرچی دەربارە زمانی شیعریشە ئەوەی ئاشکرایە هیچ گۆرانێک لە شیعردا پوونادات بەبێ گۆران لە زمانی شیعردا، شیعەر زمانیکی جیاوازی هەیە کە لە زمانی خەلک جیاوازه. شاعیران لەم قۆناغەدا هەولیانداوە کە وشەکان لە ناو دەقە شیعرییەکاندا لە ئاماژە کۆنەکان دابپرن و ئاماژە نوێیان بدەن، واتە

(واتای فره‌نگی) له وشه‌کان دادمه‌مالیت و واتای نوییان پی ده‌به‌خشی. ئەو گۆرانه له به‌کاره‌ینانی وشه‌دا له‌م ماوه‌یه‌دا به‌پاده‌یه‌که که زمانیکی خوازیه‌یی پانتایی ده‌قی شیعرێ داگیر ده‌کات. ئەمه‌ش وا ده‌کات که وشه‌کان راسته‌وخۆ واتا نه‌ده‌ن به‌ده‌سته‌وه. هه‌ر بۆیه‌ش زمانی شیعر له‌م قۆناغه‌دا ئالۆزه و خوینه‌ری شیعر به‌ئاسانی له‌ واتای وشه‌کان ناگات. هه‌ر ده‌رباره‌ی زمانی شیعر له‌م ماوه‌یه‌دا له‌ چوارچۆیه‌ی کوردی په‌تیدا زمانه‌ شیعریه‌که ده‌سورپایه‌وه به‌لام به‌ ئاستیکی ده‌وله‌مه‌ندتر و ئالۆزتر له‌ زمانی کوردی په‌تی قۆناغه‌کانی پیشوو. له‌ پال ئەم گۆرپانه‌شدا گه‌لێک وشه‌ و زاراوه‌ی نوێ هاته‌ ناو زمانی شیعره‌وه وه‌ک وشه‌ و زاراوه‌کانی ﴿ئه‌هریمه‌ن ، ئاهورامزدا ، گیقارا ، زه‌رده‌شت ، ئافیس‌تا.....هتد﴾ سه‌ره‌رای ئەو ئالۆزییه‌ی له‌ زمانی شیعرێ ئەم قۆناغه‌دا به‌رچاو ده‌که‌وێت، گه‌لێک ده‌قی شیعرێ له‌ شیعرێ ئەم قۆناغه‌دا ده‌بینین که له‌ پیناوی گه‌یاندنی راسته‌وخۆی مه‌به‌ستی شیعره‌کاندا به‌ شیوه‌یه‌کی ساده‌ خراونه‌ته‌ به‌رده‌ست. لایه‌نیکی تر له‌م بابه‌ته‌ که گرنگی زۆری هه‌یه‌ بریتیه‌ له‌ به‌کاره‌ینانی (هێما و نیشانه‌) له‌ ده‌قه‌ شیعریه‌کاندا به‌هێما و نیشانه‌ی خۆمالی و جیهانیه‌کانه‌وه.....

سه‌باره‌ت به‌ کیش ، شاعیرانی کورد زیاتر په‌یره‌ویان له‌ شیعرێ سه‌ربه‌ست کردووه‌ له‌ گه‌ل کرانه‌وه‌ پێچکه‌که‌شدا دیارده‌ی مامه‌له‌کردنیکێ جۆراوجۆر له‌ گه‌ل چه‌مکی هۆنراوه‌ی سه‌ربه‌ستدا سه‌ری هه‌لدا و بووه‌ هۆی ئەوه‌ی که زۆرجار هه‌رسی چه‌مکی هۆنراوه‌ی سه‌ربه‌ست و بی سه‌رواو په‌خشانه‌ شیعر تیکه‌ل بکریت، بۆیه‌ به‌مه‌ش تاراوه‌یه‌که به‌ره‌مه‌ چاکه‌کانی شیعرێ سه‌ربه‌ست ده‌شاردرانه‌وه.

دیاریترین شه‌قلی شی‌عیری سه‌ربه‌ستی کوردی دوا‌ی ب‌لا‌بوونه‌وه‌ی بانگه‌وازی پوانگه له‌وه دابوو پ‌وویان کرده به‌کاره‌ی‌نانی هه‌شت ب‌رگه‌یی و چوارب‌رگه‌یی.

به‌لام ده‌رباره‌ی (سه‌روا)ش به‌ه‌مان شی‌وه‌ی به‌کاره‌ی‌نانی ک‌یش مامه‌له‌ی له‌گه‌ل‌دا کراوه، چونکه نه سه‌روای یه‌ک‌گرتوو نه سه‌روای (مه‌سنه‌وی) یان به‌کارنه‌ه‌ی‌ناوه، به‌ل‌کو به شی‌وه‌یه‌کی ئازادانه مامه‌له‌ی له‌گه‌ل‌دا کراوه.

ته‌کنیکی شی‌عیری ئەم ماوه‌یه سوودی له داستانە میللی و فۆلکلۆرییه‌کانی ناو کلتوری کوردی و جیهانی بینووه ئەم سوودب‌بینینه‌ش راسته‌وخۆ یان ناراسته‌وخۆ بووه. خال‌یکی تر له ته‌کنیکی شی‌عیری ئەم ماوه‌یه‌دا بریت‌یه له‌وه‌ی که وه‌ک م‌رو‌ف مامه‌له له‌گه‌ل شته ب‌ی‌گیانه‌کان کراوه و یاخود به پ‌ی‌چه‌وانه‌وه له‌گه‌ل شته ب‌ی‌گیانه‌کاندا وه‌ک م‌رو‌ف د‌وا‌ون. هه‌رچه‌نده ئەم حاله‌ته به شی‌وه‌ی تر له شی‌عیری (گ‌و‌ران) دا ده‌بین‌ر‌یت. ئەم حاله‌ته‌ش بریت‌یه له‌وه‌ی که شاعیر له جیاتی ئەوه‌ی پ‌ال‌ه‌وانه‌کانی له م‌رو‌ف دروست ب‌کات، پ‌ال‌ه‌وانی ده‌قه‌کانی له شاخ و ده‌شت و ئاو .... هتد دروست ب‌کات.

لایه‌ن‌یکی گ‌رن‌گ له شی‌عیری ماوه‌ی ن‌ی‌وان سالانی (۱۹۷۰ - ۱۹۷۵) که به شی‌وه‌یه‌کی گ‌شتی ل‌یره‌دا باسی ب‌که‌ین بریت‌یه له په‌یدا‌بوونی ده‌نگی شی‌عیری شاعیرانی ژن که له پ‌وو په‌ری پ‌و‌ژنامه‌و گ‌و‌فاره‌کانی ئەو پ‌و‌ژگاره‌دا ده‌بین‌ر‌ین، که کاریگه‌ری ئەم ده‌نگانه له ق‌و‌ناعی دواتری شی‌عیری کوردیدا ده‌رده‌که‌و‌یت که بووه هه‌و‌ینی له دایک‌بوونی گه‌ل‌یک ده‌نگی زیندووی ژنه شاعیرانی کورد له سالانی دواتردا، نموونه‌ی ئەو ژنه شاعیرانه‌ی له‌م ماوه‌یه‌دا شی‌عیریان ده‌نووسی (دایکی س‌و‌لاق، ئەرخه‌وان، شه‌ونم به‌رزنجی، دایا جوان.....).

شیعری کوردی له نیوان سالانی (۱۹۷۵-۱۹۹۱) ز:

شیعری کوردی له ماوهی نیوان سالانی (۱۹۷۵-۱۹۹۱) هەندیک لایەنی جیاوازی تێدایە لە چاو شیعری کوردی له ماوهی سالانی (۱۹۷۰-۱۹۷۵) بۆیە دەبێت بە شیۆهیهکی جیاو تاییبەت باسی بکەین.

سالی ۱۹۷۵ شۆڕشی کورد تووشی نسکۆیهکی گەورە هات، ئەم نسکۆیه راستەو خۆ کاردانەوهی هەبوو بەسەر باری روناکبیری کوردی بە گشتی و شیعەر بە تاییبەتی، لە دەر ئەنجامی ئەمەوه گەلی کورد بۆ ماوهیهک تاساوه، نووسەرانی ش ماوهیهک بەدوای وەلامیکی مەنتیقی ھۆکارەکانی ئەم پوداوەدا ویڵ بوون. ھەر لەگەڵ دەست پێ کردنەوهی شۆڕشدا شیعەر وەک چەکیکی کارتیکی رگری سەند.

شۆڕش لە کاتیکی دژواردا سەری ھەڵدایەوه کە پێویست بوو بە ھەموو شیۆو شیوازیکی خەبات بەشداری تێدا بکەیت یەکیک لەو شیوازانە ی کە شۆڕش دەرکی پێ کردبوو ئەدەب بە گشتی و شیعەر بە تاییبەتی بوو.

لێرەو شیعەر بوو ھۆکاری پەت کردنەوهی واقعی و زیندوو کردنەوهی ھۆشیاری نەتەوهیی و شان بە شانی تەفەنگ لە دژی دوژمن لە سەنگەر دابوو. چونکە نەدەکرا لەو سەردەمەدا کە سەردەمی بەرەنگار بوونەوهو لێپرسراویبەتی بوو شاعیران بێدەنگ بن، بەلکە دەبوو پۆلی پێشڕەویی لە شۆڕشدا بگێرن ئەمەش بوو ھۆی ئەوهی کە شیعەر بەرەو بەرەنگار بوونەوهی راستەوخۆ بچێت لە بیرو مەبەستدا، واتە جاریکی تر شیعری بەرەنگاری لە ئەدەبی کوردیدا بوژایەوه، ئەم جارەیان شیعەر درێژە ی بە شەپی پەوای کورد دەدات و بەرەنگار دەبوو و پەتی کردەوه و نەفرەتی لە دوژمن دەرکرد و واقعی دەگۆڕی و ھەولی دەدا سەر لە نوێ کۆمەلگای کوردی شۆڕش گێر بنیات بنێتەوه. چونکە لە م قوناغەدا شیعری کوردی

ئەركى گۇرا بۇ بەرەنگارى، شىعرى بەرەنگارىش برىتتييه لەو جۆره شىعرە
كە دريژە بە شەپ دەدات و بەرەنگار دەبىتەو و پەت دەكاتەو و دەگۆرپىت و
سەر لە نوئى بنیات دەنیتەو. شىعرى بەرەنگارى لەم قۇناغەدا ئەو شاعىرانە
دەيان نووسى كە:

ئ- راستەوخۆ بەشدارى شۆرش بوون.

ب- لە ناو وەهەى كوردستان بوون بەلام نارازى بوون لە دوژمن.

پ- ئەو شاعىرانەى لە دەر وەهەى كوردستان دەژيان.

نمونەى شىعرى بەرەنگارى لەم شىعرەى (ئەنوەر قادىر محمد) دا
دەردەكەوئىت.

خۆمەن چەمە زستانە نىم، هەر هاوین هات هە ئېروكېم

ئەستېرە نىم، شەو نەبى ئەتوانم بفرم

خۆرىش نىم، بەبائەو لەرۆژدا ئاسمان تەى كەم

چۆن كپ ئەبم!

بەلام گيانە هەر كەويستەم تەنيا شىعرى بۆتۆ بلىم

لېزىمەى فرمىسك بوو بە دېرو بوو بە سنوورى

ولاى ناويان نا ولاى گريان

كە ئەنووسم، ئەبم بە پۆستە بەرى تۆ

نامەى شادى بۆ ناواری ناو شەقام و باخچەى هەموو

شارەكانى دونيا دەبەم

(هەتا كۆتايى (چۆن كپ ئەبم) بۆ ئەبەر كەردنە)

ئەم واقىعى سياسىيە تالەى قۇناغەكە واى نەكرد كە شىعرى كوردى

بەرەو پەشبینى برۆات، بە لكو بەردەوام هيوای بە ئايندەيەكى گەش بوو،

هەر بۆيەش شاعىرانى كورد بە چاوى ئومىدەو و بۆ ئايندەيان پوانىو،

بەگەش بىننىيەو ە ئاسۆى پووناکیان لە ئاسمانى کوردستاندا بىننىو،
(**مۆنەید تەیب**) کە لەم ماوێدا بە شیۆ زارى کرمانجى ژوورو شیعری
نووسیو، هیوايەکی گەرەى بەپاشە پۆژیکى مەزن هەیه، زۆلمى زۆرى
دوژمن چۆکی پى دانادات و سەرپەرزانە دەلیت:

سبە دایى

پىلاقا من .....

ژتاجا میرى بلند تره

داوەتا من .....

ژهەمى گۆقەندا خوشتره

بەژنوبالا من .....

ژبوهارى ب خەملتره

نەقجا چاوا دى کەى گرى؟

سینگى خۆيى تەمەت دەريا

دى قە قوتى؟

پرچا خۆياوەکى بەفرى

دى قە چرى؟

نەدایى نە!

نەکەى نەکەى!

جل و بەرگیت خۆرەش بکەى

دەرگەهى کولکى مەيى خوش

بۆ خەم و نیهارا قەکەى

(**هەمووی بۆ ئەبەرکردنە**)

به شیوهیهکی گشتی شیعر له م ماوهی نیوانی سالان (۱۹۷۵ - ۱۹۹۱) دودهسته شاعیر دهیان نووسی، دهستهیهکیان هه ر ئه و شاعیرانه بوون که دهنگی دیاری ماوهی نیوان سالانی (۱۹۷۰ - ۱۹۷۵) بوون له وانه (شیرکو بیکهس، عهبدوللا پهشیو، لهتیف ههلمهت، عهبدولرهحمان مزوری، رهفیق سابیر، خهلیل دهۆکی، ئه نوه ر قادر جاف، جهمال شارباژیری، جهلال میرزا کهریم، دلشاد مه ریوانی..... هتد)

دهستهیهکی تریان بریتی بوون له وانهی که دواتر له شیعرێ کوردی دا شوینی خویان گرتو بوونه دهنگی دیار له وانه (ئه نوه ر مه سیفی، هاشم سه راج، جه میل په نجبه ر، قوبادی جه لی زاده، جه مال غه مبار، موئه یه د ته یب، سه عدولا په رۆش، کهریم ده شتی، محمه د عومه ر عوسمان، فه ره یووون عه بدول به رزنجی، جه وه ره کرمانج..... هتد).

وه ک پیشتر ئاماژه مان بو کرد ناوه رۆکی شیعرێ کوردی له ماوهی نیوان ئه م سالانه دا زیاتر ناوه رۆکیکی به ره نگارییه نه ی هه بووه، به لام له چوار چیوه به ره نگاریه دا گه لێک بابته تی له خو گرتوو وه ک ئه وه ی شیعر ده بیته هۆکاری بو شکاندنێ ترس له دوژمن و به رزکردنه وه ی وره ی مرۆقی کورد به رامبه ر به دوژمن و به خشینی هیواو ئومیدی سه رکه وتن به خه لکی، که شکستی شوپشی ئه یلولو تاراده یه ک ئه و هیواو ئومیدی به ره و کزی بردبوو، به لام شیعر وه ک هۆکاریکی به هیزی پوونا کبیری توانی به شدارییه کی کارابییت له بزووتنه وه ی پزگاری خوازی گه لی کورداو هاوکاری پیشمه رگه بووه له سه نگه ری به رگریدا.

هه ربۆیه ش پیشمه رگه وه ک داینه مۆی شوپش شه هید وه ک هیمای قوریانی دانی کوردو کوردستانیش وه ک مه لبه ندی ژیان و خاکی پیروزی نه ته وه بوونه سی توخمی سه ره کی شیعرێ به ره نگاری. شه هید **(جه میل ره نجبه ر)** له م

رۆژگارەدا کە خۆی پێشمەرگەو شۆرشگێڕ بوو بە نوکی خامە لەمەیدانی
بەرەنگاری دەنوسیت و بە ورەیه کی بەرزو گەشبینیەکی زۆرەو دەلێت:

رووباریکی خویناوی

ئەو بریارە دروینە خەوی کردم

مە ئی هەژار

لە فرگە ی ژان هەلدەنیشی

پێشمەرگە ی ئی دادەبەزی

هەرچی کانیای سەنگەرە

بۆ رووباری بەهاری دەزی

* * *

بریار وایە

بەهار بیت و

دەیان چە پکە نیڕگزی جوان

لە سەر گۆری شەهید بروی

بریار وایە

خوینی رزاو

لە رووباری سەر وەریدا

خوڕە ی نە مردنی نە نوی

* * *

بریار وایە

کۆتری دەنگی شوانەکان

لە قەد پائی شمشالیکا

فوو بکاته جوڳه لهی دی

بریار وایه

تهوری دهستی خوری بهیان

گر بهرداته باره داری زستانی شهو

بریار وایه

کوتری دهنگی شوانه کان

له دۆله کان شور ببیته وهو

سواری رووباری خوین بی

۱۹۷۹/۱۲/۲۹

(کۆپلهی یه کهم له بهرده کریت)

دوژمن له م ماوه یه دا هه موو ریگا کانی قه لاچۆ کردنی کوردی گرتبووه بهر
یه کێک لهو کاره درپدانهی که به سهختی له م ماوه یه دا درێژهی پێدا، له
پروسی نه گریسی راگواستنی کورد له ناوچه کانی خویان و نیشته جی
کردنیان و لهو شوینانهی که خۆی مه بهستی بوو.

سیاسهتی پاکتاوی نه ژادی کورد له سالانی هه شتای سه دهی رابردوودا
گه یشته لوتکه به وهی دهستی دایه ئه نفال کردنی کوردو کیمیا باران کردنی
هه له بجه و ناوچه کانی کوردستان، ئه م کرده وانهی دوژمن به قیزه ون ترین
کاری جینۆ ساید داده نریت له میژووی هاوچه رخی کوردو ناوچه که و جیهاندا.
هه ربۆیه ش شیعی کوردی هه ولێ داوه له ئاست خه می پر ناسۆری گه له کهیدا
بیته و، ئه م کاره ساتانه ببنه هه وینی ده قه شیعییه کان هه روه ها شاعیرانی
کورد ویستیان له ریگه ی شیعه وه هاواری کورد بۆ رای گشتی به رزیکه نه وه و
داوایان له گه لانی ئازادی خوازی جیهان کردووه که پالپشتی گه لی کورد بن له
پیناوی به ده ست هینانی مافه کانیاندا.

ئەو ەتا بۆ مەرگبارانى ھەلەبجە **(جەومەر کرمانچ)** بە نوکی خامە ی شیوەن
دەکات بۆ ئەم تاوانە کە م وینە یە ی میژووی مرقۆایە تی دەلئیت:

(ھەلەبجە دوو ەم ھاتن)

ھەلەبجە ... بێشکە و جولانە ی
ئە ھەمەد موختار، و، گۆران، بوو
ھەلەبجە ...

جیگا نەزرگە ی ناشقان بوو
ھەلەبجە تاجی سەرورە ی
شەھیدانی کوردستان بوو
ھەلەبجە ...

ھەنگری ئالای نەبەزینی
بیست و پینچ ملیون ئینسان بوو
کە ھەلەبجە شەھید کرا
کوردستانی گەورە گریا
کە ھەلەبجە ... دەھەزار چاو
دەھەزار مە چک و بازووی
بوون بە ئە ئقە و

داگیرکەر کردیانە پەنجە
ئەشکی چاوان بوون بە دەریا
ئاسمان گریا

زەوی گریا
دیوانی مەولەوی گریا
**

(ھەمووی بۆ ئەبەرکردنە)

١٩٨٨

شیعری کوردی له ماوهی نیوان ئەم سالانه دا جگه لهو پۆحه بهرەنگارییهی کهپیی دەناسرێتهوه جوانترین شیعری بۆ ژن و مەبەسهکانی تری شیعەر نووسیوه، له خاسیهت و سیمای تایبهتی و نووسراون که له گهڵ پهوتی به رهو پێشهوه چوونی شیعری کوردی له قوناغه که دا بگونجی. له م لایه نه شدا دهنگی شاعیرانی وهك (محەمەد عومەر عوسمان، فەرەیدون عەبدول بەرزنجی، قوبادی جەلی زاده، دلاوەر قەرەداغی، جەمال غەمبار.... هتد) ده بینریت.

هەر له ماوهی نیوان سالانی (۱۹۷۵ - ۱۹۹۱) دا له ئەنجامی چوونی شاعیرانی کورد بۆ دەرەوهی کوردستان به هۆی زهبرو زهنگی دوژمنه وه ئەم شاعیرانه ئاشنابوون به شیعری گهلانی تر، ئەمەش زه مینه یه کی گونجاو بوو بۆ نزیک بوونه وه له پۆشه نبیری جیهان، هەر ئەم تیکه لآو بوونهش وای کرد که شیعری کوردی له م ماوه یه دا تاماوه یه ک کهوته ژێر کارتی کردنی ئەدهبی پۆژ ئاوا، ئەم کارتی کردنهش به ئاشکرا به شیعری دواي ئەم قوناغه وه دیاره .

ئەو شاعیرانه ی له دەرەوهی کوردستان ده یان نووسی زیاتر ههستی کی پر له خۆشه ویستی یان بۆ کوردستان هه بووه به تایبهتی ههستی گه پانه وه بۆ خاکی پیروزی کوردستان له دهقی شاعیراندا پهنگی داو ته وه، هەر ئەمەش واده کات که بلێن یه کێک له سیمادیارهکانی شیعری ئەم ماوه یه سه ره لدان ی ههستی نامۆ بوون و غه ربی شاعیرانه که له پیی شیعره کانی یانه وه گه یاندویانه ته کوردستان، **(عهبدوللا په شیو)** یه کێکه لهو شاعیرانه ی که هەر له سه ره تاي سالانی (حه فتا) ی سه ده ی پابردوو کوردستانی به جیه یشتوو له شیعری (سه ربازی ون) دا که له دەرەوهی کوردستان سالی (۱۹۷۸) نووسیویه تی ههستی پر تاسه ی به رامبه ر به خاکی کوردستان و ژماره ی زۆری شه هیدانی کوردستان دهرده بریت و ده لیت:

سەربازى ون

كە ۋەفدى دەچىتە شويىنى،
بىۋ سەرگۆرى سەربازى ون،
تاجە گوئىنە يەك دىنى،
ئەگەر سبەى
ۋەفدىك بىتە ۋلاتى من،
ئىم بېرسى :
كوانى گۆرى سەربازى ون،
دەئىم :
گەرەم؟
ئە كەنارى ھەر جۆگەيى،
ئەسەر سەكۆى ھەر مزگەوتى،
ئەبەر دەرگاي ھەر مالى،
ھەر كلىسەيى،
ھەر ئەشكەوتى،
ئەسەر گا بەردى ھەر شاخى،
ئەسەر درەختى ھەر باخى،
ئەم ۋلاتە :
ئەسەر ھەر بىستە زەمىنى،
ئە ژىر ھەر گەزە ئاسمانى،
مەترسە كەمىك سەرداخەو
تاجە گوئىنە كەت دانى؟

۵ / ۱۱ / ۱۹۷۸ — مۇسكۇ

(ھەمووى بۇ ئەبەر كىردنە)

پهځنه‌ی ئه‌ده‌بی

وشه‌ی (پهځنه‌و) چه‌مکی (پهځنه‌ی ئه‌ده‌بی):

له‌ زمانه‌ی کوردیدا وشه‌ی پهځنه به‌رانبه‌ر وشه‌ی (نقد)ی عه‌ره‌بی و وشه‌ی (کریټیک) لاتینی به‌کار ده‌هینری. هه‌رسی وشه‌که‌ش له‌ بواری ئه‌ده‌بیدا بۆ یه‌ک واتاو مه‌به‌ست به‌کار ده‌هینری و هه‌لگری چه‌مکی دیاری کراون. پهځنه‌ی ئه‌ده‌بی له‌ پال میژووی ئه‌ده‌بو تیوری ئه‌ده‌با ده‌بته‌ سی لقی لیکۆلینه‌وه‌ی به‌ره‌می ئه‌ده‌بی واته‌ پهځنه‌ی ئه‌ده‌بی لقیکی لیکۆلینه‌وه‌ی ئه‌ده‌بییه‌ و بایه‌خ به‌ لیکۆلینه‌وه‌ی به‌ره‌می ئه‌ده‌بی ده‌دات.. ئه‌رکی پهځنه‌ شیکردنه‌وه‌و پاشه‌کردن و هه‌سه‌نگاندنی ده‌قی ئه‌ده‌بی یان دیاریکردنی به‌های ده‌قی ئه‌ده‌بییه‌ واته‌ پهځنه‌ی ئه‌ده‌بی له‌و بنه‌ما هونه‌ری و بیرانه‌ ده‌کۆلینه‌وه‌ که‌ ده‌قی ئه‌ده‌بییان لى بنیات ده‌نری و به‌ شیوه‌یه‌کی زانستانه به‌های ئه‌و بنه‌مایانه دیاری ده‌کات، به‌مه‌ش پاده‌و ئاستی گرنگی و بایه‌خی ده‌ق بۆ خوینه‌رو داهینه‌ریش ده‌ستنیشان ده‌کات، بۆیه ده‌توانین بڵین ئه‌گه‌ر ئه‌دیبان به‌رجه‌سته‌که‌ری جوانی و په‌نگ پیده‌ره‌وه‌و په‌نگ پێژ که‌ری ژیان و ده‌روونی مرۆڤ بن ئه‌وا پهځنه‌گران بۆخویان بزۆینه‌ری چالاکی ئه‌ده‌بی و بزۆوتنه‌وه‌ی ئه‌ده‌بی و داهینانی ئه‌ده‌بین.

به‌و پیه‌ ده‌بی (پهځنه‌گر) لیکۆله‌ریکی ئه‌ده‌بی شاره‌زا بی‌ت و زانیاری ته‌واوی ده‌ریاره‌ی میژووی ئه‌ده‌بو تیوری ئه‌ده‌بی میله‌ته‌که‌ی و میله‌تانی تر هه‌بی‌ت و سه‌رباری ئه‌وه‌ش که‌ چێژ لیوه‌رگریکی ئه‌ده‌بییه‌ ده‌بی زانیاری له‌ بواره جیا‌جیاکانی ژیا‌نی سیاس‌ی و کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و پۆشن‌بیریدا هه‌بی‌ت و شاره‌زاییه‌کی گشتیشی له‌زانسته‌ مرۆیی و زانسته‌کانی دیکه هه‌بی‌ت.

مېژووی رەخنەى جيهانى:

له مېژووی رەخنەى جيهانىدا دوو پېرەوى رەخنەى بەدى دەكرين كه بریتين له : رەخنەى پوژئاوايى و رەخنەى پوژهه لاتی، ئەو دوو پېرەوه رەخنەىيەش وەك چۆن تايبەتمەندى خۆيان هەبووه بەهەمان شيوە كارىگەريشيان لەسەر يەكتر هەبووه .

رەخنەى پوژئاوايى:

سەرەتای ئەم پېرەوه رەخنەىيە دەگەریتەوه بۆ پيش زايين و له ئەدەبى یۆنانییهوه دەستى پیکردووه
یهكەم هەنگاو لەو پېرەوهدا کاتى بەدى هاتووه كه له کاتى ئاهەنگ گیران بەبۆنەى جەژنەکانیانەوه شانۆگەرییان پيشکەش کردووه و لیژنەىەکیان بۆ هەلبژاردنى باشترین دەقى تراجیدی یان کۆمیدى كه بەشيعر بووه دەستنيشان کردووه . جا هەلبژاردنى باشترین دەق لەلایەن ئەو لیژنەىەوه بۆ خۆى چالاکییهكى رەخنەىی بووه چونكه بەپيى چەند پيوانەىەكى هونەرى و بیری دەقهکانیان هەلبژاردووه هەر لەو ماوه مېژووییهدا، واتە سەدەى شەشەمى پيش زايين، شاعیریكى یۆنانى كه ناوى (ئەرسىتۆفانىس)بووه، له بەرهەمىكى کۆمیدى خۆیدا بە ناوێشانى (بۆقهکان) پاو بۆچوون و تیروانىنى رەخنەىی دەربارەى سى شاعیری گەورەى یۆنانى خستووه تەروو، ئەو سى شاعیرەش (یورییدى)و(ئەسخیلۆس)و(سوفوكليس) بوون. لەگەڵ بوونى ئەو چالاکییه رەخنەىیانەشدا دیارترین پيچكهى رەخنەى ئەدەبى لەلای یۆنانییهکان لەلایەن فەیلەسوفەکانەوه کرایهوه دیارترین فەیلەسوفیش كه بیروپاکیانیا تا ئیستاش جیگای بايەخ پیدان بن (ئەفلاتوون)و(ئەرسىتۆ)ن.

(ئەفلاتون) پاي و ابووه كه شاعيران ناتوانن راستييه كان بگه يئنن به خه لكي و له بري ئه وه ي چا كه يان فيركه ن هه ليان ده خه له تينن و ده روونيان تيك ده دن و و ايان لي ده كه ن كه جله و بده نه ده ست هه ست و سوزيان نه كه ئه قلپان.

هه رچي (ئهرستق) بوو ئه واهه ميان به پيچه وانه ي (ئەفلاتون) ده وه به ره مه ي شيعري به سوودمه ند داناوه ، به تايبه تي تراجيديا كه به لايه وه ده تواني ده رووني بينه ر له هه ردوو هه ست و سوزي ترس و به زه يي پاك بكاته وه .

هه ر (ئهرستق) له و به ره مه مهيدا كه به ناوونيشاني (هونه ري شيعر) ه كوومه لي ده ستوور و ياساي هونه ري بو تراجيديا دارشتوو كه بوونه ته بناغه ي تيوري ره خنه ي نه وروپي به گشتي و بوونه ته بنه ماي ره خنه ي كلاسيكي نوي كاتي وه كه پييازكي نه ده بي له سه ده ي هه قده دا له فه ره نسا سه ري هه لداو گه شه ي كرد .

له و سه رده مه دا ره خنه گريكي به ناوبانگي فه ره نسي كه ناوي (بوالم) بوو راو بوچوونه كان ي (ئهرستق) ي جيگر كردو كردنيه پيوانه ي ره خنه ي كلاسيكي نوي له نه وروپادا، هوي نه مه ش نه وه بوو كه پييازي كلاسيكي بوخوي له ئاكامي بوژانده وه و لاسا يكرده وه ي به ره مه ي يونانييه كان و روماننييه كان سه ري هه لداو .

گرنگترين بنه ماو پيوانه ي ره خنه ي كلاسيكي نوي بريتي بوون له : جله و دانه ده ست ئه قل و ژيري و دووركه وتنه وه له هه ست و سوز و ده ربيري كه سي و بايه خدان به چيژي دروست و گرنگيدان به به ها مروقايه تيهه گشتييه كان .

له دووای (رئبازی کلاسیکی) یش که (رئبازی رۆمانتیکی) له ئه وروپا سه ری هه لدا پئوانه ره خنه ییه کانی رئبازی کلاسیکی راسته وخو ره ت کرانه وه، به راده یه که ده توانرئ بوترئیت ته گه ر پئوانه کانی ره خنه ی کلاسیکی هه لگیرینه وه ته و پئوانه کانی ره خنه ی رۆمانتیکمان دئته به رده ست.

به و پئیه دیارترین پئوانه ره خنه ییه کانی رئبازی رۆمانتیکی بریتین له: بایه خدان به هه ست و سۆزی که سی و دوورکه وتنه وه له ته قل و گرنگیدان به و به هایانه ی که که سین و به لای تاکه که سه وه گرنگ، له م رووه وه نووسه ریکی رۆمانتیکی فه ره نسی که (ئه لفرید دی موسی) یه ده لئ: ((ته وه ی گرنگ بییت به لای منه وه ته وه یه که گوئ نه ده مه ته قل))، ته مه له کاتی کدا که (بوالو) ی ره خنه گری کلاسیکی بوو وتوویه تی: ((هه میشه به ده نگ ته قل وه بچو له وه وه یه کئیتی به ره مه کانت به ده ست به ئینه))

دیارترین ره خنه گری رئبازی رۆمانتیکی (مه دام دی ستال) و (سانت بیف) بوون، به لای یه که میانه وه ده بی ده قی ته ده بی ره نگ پئده ره وه ی ژیا نه کۆمه لایه تی و خووره وشت و نه ریتی کۆمه ل بییت، به لای دوو ه میشیانه وه ده قی ته ده بی ره نگ پئده ره وه ی هه ست و سۆزی نووسه ره، هه ربۆیه ده بی ره خنه ش تیشک بخاته سه ر ده روونی نووسه رو ناخی نووسه رمان بو پۆشن بکاته وه.

دیاره ته و پئوانه ره خنه ییانه ی له رئبازی رۆمانتیکی بو شیعی (لیریکی - ویزدانی) ده ستیان ده دا که دیارترین به ره مه ی رۆمانتیکه کان بووه و بابه ته کانیا ن بابه تی که سی بوون به پئچه وانه ی به ره مه ی کلاسیکه کان که تراجیدیا و کۆمیدیا بوون و بابه ته کانیا ن مه وزوعی بوون نه ک خودی و که سی، له دوای رئبازی رۆمانتیکی کۆمه لئ رئبازی تری ته ده بی سه ریا ن هه لدا

وەك پێبازی (پێبالیزمی و پێناسی و هێما گەری و فۆرمالیزمی و هتد....)
لە پال ئەم پێبازە ئەدەبیانەشدا چەند پێبازیکی پەخنەیی هاتنە کایەوێ کە
گەرتترینیان پێبازی شێکاری دەروونی و پێبازی مارکسی و پێبازی شیوە
گەراییی یان بنیاتگەری بوون.

بەگشتی پەخنەیی نوێ لە ئەدەبی ئەوروپی سەدەیی نۆزدە پێ لەسەر
ئەو دادەگرێ کە دەبی پێوانە پەخنەییەکان بابەتی بن و لە بازەیی
تێپوانینی کەسیی پەخنەگردا نەهێلرێتەوێ پاستەوخۆ لە سروشتی دەقی
ئەدەبی خۆیەو بە دەست بهێنرێن

پەخنەیی رۆژەهەڵاتی (عەرەبی ئیسلامی):

مەبەست لەو پێرەو پەخنەییە کە سەرەتا لە ئەدەبی عەرەبیدا
کراوەتەوێ پاشتر لەلایەن ئەدەبی میللەتە موسلمانەکانی ترەو فراوانتر
بەرێلاتر کراوەو بووەتە تێپۆریکی پەخنەیی تایبەت بەو گەلانە، سەرەتای ئەم
پێرەو لە ئەدەبی عەرەبی سەردەمی (جاھیلی)یەو دەست پێدەکات،
ئەوێش کاتی کە ھۆزە عەرەبەکان سالانە لە بازارێ (عوکان) لە نزیک مەککە
کۆ دەبوونەو شاعیرانی ھەر ھۆزێک بەرھەمی خۆی بۆ شاعیریکی گەورە
ئەو کاتە کە ناوی (نابغە ئەل زوبیانی)بوو خۆیندووەتەو ئەویش وەك
دادوەریکی ئەدەبی و پەخنەگریک پێ بۆچوونی خۆی دەربارەیی دەقە
شیعرییەکان خستووێتە پێوانە پەخنەییەکانیش زیاتر ھونەری بوون
لە دەوری وشە و اتای جوان و گونجاو و شایستە سوپراوونەتەو.

پاش بۆبوونەوێ ئایینی پێرۆزی ئیسلامیش پێوانە پەخنەییەکان لە
پێنمایەکانی ئایینی ئیسلامەو بە دەست دەھێنران و لە پوانگەیی باوەری

ئايىنى شاعىرەوۋە لەدەقى پۆنراوۋە داوا دەكرا كە شاعىران دەبى
 (پەيامدار) بىن و بەرھەمەكانيان لە خزمەتى كۆمەلگا ئىسلامىيە كە دابىت.
 قۇناغىكى گىرنگى ئەم رېپرەوۋە پەخنەيىە سەردەمى عەباسىيەكان بوو
 كە بەھۆى تىكەلاۋ بوونى پۆشنىپىرى گەلە موسلمانەكانەوۋە بەھۆى ئاگادار
 بوون لە ئەدەبو پەخنەى يۆنانى بەتايىبەتى (ھونەرى شىعر) كەى
 (ئەرسىتۆ)، پىوانە پەخنەيىەكان فراوانتر بوون و بەرەو بايەخدان بە لايەنى
 ھونەرى براون و زياتر ئەو تىپروانىنە پەخنەيىە پەپرەوى كراوۋە كە بەلايەوۋە
 دەقى شىعرى چىراۋىكى زمانىيەو دەبى شاعىر بايەخ بەلايەنى جوانكارى
 دەقەكە بدات و لەو بواردەدا تواناۋ دەسەلاتى ھونەرى خۆى پىشان بدات،
 لەسەدەى نوزدە بەدواۋە ئەو رېپرەوۋە پەخنەيىە بە سوود وەرگرتن لە رېبازە
 پەخنەيىەكانى ئەدەبى ئەوپوپى گەشەى كىرەوۋە ئاۋىتەى رېبازە پەخنەيىە
 جىھانىيەكان بوو.

په‌خڼه‌ی ئه‌ده‌بی کوردی:

وهك ئاشكرايه ئه‌ده‌بی کوردی میژوویه‌کی دیرینی هه‌یه و کۆنترین جۆری ئه‌و ئه‌ده‌به‌ش شیعر بووه، گومانیشی تیدا نییه که له‌گه‌ڵ له‌دایک بوون و به‌ره‌و پێشچوونی شیعرێ کوردیشدا په‌خڼه‌ی ئه‌ده‌بیش سه‌ری هه‌ڵداوه‌و گه‌شه‌ی کردووه به‌و پێیه‌ی هه‌ر له‌گه‌ڵ په‌یوه‌ندیکردنی ده‌قی ئه‌ده‌بی به‌ گوێگره‌وه یان به‌ خوێنه‌ره‌وه، تیروانینی په‌خڼه‌بیش بۆ په‌سه‌ندکردن یان په‌سه‌ندنه‌کردنی ده‌ق سه‌ره‌ه‌ڵده‌دات ئه‌گه‌ر به‌شیوه‌یه‌کی ساده‌و ساکاریش بێت و پێوانه‌ په‌خڼه‌یه‌کانیش زانستی نه‌بن.

له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا چالاکی و به‌ره‌مه‌ی په‌خڼه‌ییمان له‌چاو به‌ره‌مه‌ی شیعریدا کزولوا‌ز ده‌بینرێ چونکه تا ئێستاش وتارو لێکۆلینه‌وه‌ی په‌خڼه‌یی پێش سه‌ده‌ی بیسته‌ممان نه‌هاتووه‌ته‌ به‌ر ده‌ست و ئه‌و به‌ره‌مه‌ په‌خڼه‌ییانه‌ی که هه‌ن میژووه‌که‌یان ده‌گه‌رێته‌وه بۆ سالانی بیستی سه‌ده‌ی رابردوو به‌ دواوه‌ که رۆژنامه‌گه‌ری کوردی تیايدا به‌ره‌و گه‌شه‌سه‌ندن چووه‌و چاپه‌مه‌نی کوردیش به‌ره‌و پێش هاتووه.

شاعیرانی کورد و هه‌ندی بۆچوونی په‌خڼه‌یی:

له‌گه‌ڵ ئه‌و دیارده‌ی کزی و لاوازییه‌ی په‌خڼه‌ی کوردیشدا، ده‌کرێ ئه‌و راستیه‌ به‌خه‌ینه به‌رده‌ست که له‌ قۆناغه جیا‌جیا‌کانی شیعرێ کوردی پێش سه‌ده‌ی بیسته‌مدا چالاکی په‌خڼه‌یی له‌ ئارادا بووه‌و شاعیرانی کورد خۆیان له‌ به‌ره‌مه‌ شیعرییه‌کانیادا تیروانین و بۆچوونی په‌خڼه‌ییان خستووه‌ته‌ به‌رده‌ست و ده‌ستنیشان‌ی کۆمه‌ڵی پێوانه‌ی په‌خڼه‌ییان کردووه.

شاعیرێک له‌و شاعیرانه‌ش که له‌ به‌یته شیعرییه‌کانیدا کۆمه‌ڵی باسی په‌خڼه‌یی وروژاندووه، (مه‌لای جزیری)یه که‌له‌یه‌کی له‌ ده‌قه شیعرییه‌کانیدا ده‌لێ:

نُه حَسَن ژ څی نه زمی له تیف	چه ندی سځ هاتی خه فیف
مه حبوب بده ستی خوی شه ریف	نه قدی مه مووه رو سککه دا
نُه حَسَن ژ څی وه سفی ره فیع	نُه شکال و نه وزاعین به دیع
تیتن ژ نورئ وهك ره قیع	بی عهیب و نه قس و ره خنه دا

دوو دیری کوټایی له بهر بکړیت

له و چنه د بهیته دا (مه لای جزیری) وشه ی پڅخه ی به و واتایه به کارهیناوه که نیستا به کاری ده مینن له پال نه و وشه یه شدا کومه لای زاراوه ی پڅخه ی به کارهیناوه که هه ریه که یان تاییه تن به چنه د پیوانه یه کی پڅخه ی شیعریه وه، وهك (نه زمی له تیف) و (سځك) و (نُه شکال و نه وزاعین به دیع)، به و پیوانانه ش نه و بنه ما پڅخه یه ده ستنیشان ده کات که به لایه وه: باشتر شیعر نه و شیعره یه که وشه کانی جوان و چیژ به خشو پڅوان بن و واتا کانیشیان سوود به خش بن.

شاعیری کی تری کورد که به وردی ناوړی له چنه د کیشیه کی پڅخه ی داوه ته وه (نُه حمه دی خانی) یه که له (مه وزین) هکه یدا کومه لای پیوانه ی پڅخه یی سه رده مه که یمان بؤ دیاری ده کات، کاتی ده لای:

لی هیڅی دکهم ژ موسته عیدان	حه ر فان نه گرن ل موسته فیدان
نُه ق نامه نه گهر خرا په گهر قنچ	کیشایه مه دگهل وی دوو سه د رهنج
نه و باره یی تیفلې نه و ره سیده	هه ر چنه د نه هن قه وی گوزیده
لی من ژ په زان نه کر ته مه توع	مانه ندی دزان بکه ن ته ته بوع

دوو دیر له بهر بکړیت

لیړه دا (خانی) نه و پاستییه ده خاته به رده ست که ده قی شیعری دوا ی له دایکبوونی له لایه ن پڅخه گرانه وه پڅخه ی لیده گیری بویه نه میش داوا له پڅخه گران ده کات که له کاتی پڅخه گرتندا په نچو ماندو ووبونی شاعیریان

له به رچاو بیټو نه گهر که مو کورپیه کیش له شیعره که دا هه بوو نه و نه یکه نه به هانه و به یه کجاری دهقه که به بی سوودو بی که لک دابنن چونکه هه موو دهقی که په سهن بیټو دزراو نه بیټ و هک پوله ی شاعیر وایه و لای شاعیر خو شه ویسته و که سیش پیی خو ش نییه که به خراپی له منداله کانی برونری، به و تیروانینه (خانی) ئاوری له باسیکی په خنه یی گرنه دا وه ته وه که کیشی داهینان هه ر لای (خانی) و له م دوو به یته دا که ده لی:

نه ی خامه ته ژنی گه له ک دریژ کر   نه ق نامه به سه ته پر قریژ کر

هه رچه نده که لام شوبهی دور به ت   بی قه در دبت ده ما کو پر بیت

واته: نه ی قه له مه که م تو دریژ ته به باسه که دا وه، ئیتر به سه و له کورتی بی پر وه چونکو و ته کان نه گهر و هک گه وه ریش بن که زوریون بی نرخ ده بن. و هک دیاره لی ره دا خانی باسیکی گرنه یی په خنه یی ده وروژنی که نه ویش باسی (کورت بری) یه له دهقی شیعریدا و بوخوی تا نه مپوش پیوانه یه کی په خنه یی شیعرییه و هه می شه ش داوا له شاعیران کراوه که هه ول بدن به که مترین وشه زورتین و اتا بدن به ده سته وه.

له به ره می شیعی شاعیرانی کرمانجی خوارووشدا ده توانری نه و راستیه به ده ست بهینری که چالاکی په خنه یی هاو ته ری بی چالاکی شیعر بووه و به پیی کومه لی پیوانه یی په خنه یی چ شاعیران خو یان بوو بن یان گو یگره کانیان بوو بن راو بوچوونی په خنه ییان ده رباره یی دهقی شیعی ده برپیوه.

له چه ند به یتیکی (نالی) دا کومه لی پیوانه یی په خنه یی خراونه ته پروو که له بنه ما گرنه کانی په خنه یی نه ده بی سه رده مه که بوون. له و به یته دا که ده لی:

که س به نه لفازم نه لی خو کردییه خو کوردییه

هه رکه سی نادان نه بی خو یی تالیبی مه عنا ده کا

دیاره لیږه دا (نالی) ږوو له و که سانه دهکات که ږهځنه یان لی گرتووه و توانجی
 ئه وه یان لی داوه که شیعر به زمانی کوردی دهلی و شیعی کوردیش به هره و
 هونه رمندی تیا دا نییه، پییان دهلی هونه رمندی له وه دایه که چوون
 توانیویه تی به زمانی کوردی ئه و واتا جوان و ناسکانه ده رپرې، به م پییه ش
 (نالی) لیږه دا به و پیوانه ږهځنه ییه (وشه و واتای) شیعی ه لسه نگاندوه
 که به لایه وه به های دهق واتای جوان و نوییه نه ک هر به ته نها وشه و واژه ی
 جوان و رازاوه.

له به یتیکی تر دا نالی دهلی:

نالی عه جه ب به قووه تی چیکه مت ئه دا دهکا

مه عنایی زورو گه وره به له فزی که م و بچووک

که واته لیږه دا (نالی) یش وهک ئه حمه دی خانی ده ستنیشانی ئه و بڼه ږه ته
 ږهځنه ییه دهکات که به لایه وه شیعی جوان و به هادار ئه و شیعه ریه که
 به که مترین وشه زوړترین واتای ده رپرپوه.

له چه ند به یتیکی (سالم) یشدا باس له و پیوانه ږهځنه ییانه کراوه که
 له سه رده مه که یدا ږهځنه گران بایه خیان پیداوه وهک له م پارچه شیعی ریه یدا
 ده بیینین که دهلی:

له ږوژی ئیمتیحانا دیم به را بهر تالیب و مه عشووق

که مه ر به سته ی هونه ر هاتن له تیپی عیشق بازانا

له یهک لا نالی و مه شوی له لایی سالم و کوردی

له هه نگامه ی هونه ر گهر می تکا جو بوون له مه ولانا

له مه یدانی به لاغه تدا به سواری مه رکه بی مه زموون

به کوردی هه ریه که تازی سواری بوون له بابانا

دوو دیر له بهر بکړیت

ئەو چەشنە شانازی کردنەى سالم بە توانای شیعری خوێ و شاعیرانی
 ھاوڕێیەو، پەردە لەسەر ئەو راستییە ھەڵدەداتەو ھە بێ پەرتیکی گەرنگی
 پەخنەیی لەو قۆناغە ئەدەبییەدا توانای بەکارھێنانی ھونەرەکانی پەوانبێژی
 بوو ھە بۆیە دەلێت (شاعیرانی کورد توانیویانە پەوانبێژی ھەرەبێ بخەنە ژێر
 پکێفی خوێان و بە زمانی کوردی لە مەیدانی ئەوزانستەدا ببنە سوارچاکی
 سەردەمەکەیان.

(حاجی قادری کۆیی) یش لە چەند بەیتێکی شیعەرەکانیدا ئاوری لە چالاکی
 پەخنەیی سەردەمەکەى داووتەو ھەو کۆمەڵی بێ پەرتی پەخنەییمان بۆ دیاری
 دەکات، وەك لەم بەیتانەیدا دەیبینن:

شەبێی جۆلا کە رازی نەبێ بەسەر درى خوێ
 مە ئێن فەساحەتى کوردی بە فارسی ناگا
 بە لاغەتێکی ھەبە ھیچ زوبانی ناگات
 لە بێ تەعەسوبی کوردانە بێ ڕەواج و بەھا
 کە خوێتی تێنەگە ئێنی لە نیکتەکانی نەگەى
 ئە ئێی ھەمووی ھەزەیانە خوا بە لای لێدا
 بە لام ئەوانەى کە سەررافی زیرو زیوی قسەن
 بە شاھ ڕەوايە دەزانن سەکەیکە ڕەوا

تەنھا دوو دێر بۆ ئەبەرکردنە

لێرەدا حاجی قادر زیرەکانە گەرنگی پەخنەمان بۆ دەستنیشان دەکات و
 ئەو راستییە دەخاتە بەردەست کە پەخنەگر دەبێت کەسانی شارەزاو بەتوانا
 بن چونکە ھەموو کەسێ ناتوانێ ببێتە پەخنەگر، کە حاجی بە (سەررافی
 زیرو زیوی قسە) ناویان دەبات، لەلایەکی تریشەو ھە بێ پشت بەستن بە
 پێوانەیکە پەخنەیی ئەو سەردەمە کە پێوانەى پەوانبێژی و پوونبێژی بوو ھە

به‌های شیعی کوردی دیاری ده‌کات و شانی پی لی ده‌دات له شیعی فارسی ئەو چالاکی و پێوانه پەخنه‌بیانه که له ئەده‌بی کوردی پیش سەده‌ی بیستە‌مدا تەنها له شیعردا پەنگیان پێدراوه‌تەوه و له وتارو لیکۆلینه‌وه‌دا نه‌خراونه‌ته به‌رده‌ست.

ره‌خنه‌ی ئەده‌بی کوردی له‌دوای جه‌نگی یه‌که‌می جیهانی*

له‌دوای جه‌نگی جیهانی یه‌که‌م و له‌گه‌ڵ سه‌ره‌ڵدان و به‌ره‌وپیش چوونی چاپه‌مه‌نی کوردیدا ئەوانیش گه‌شه‌یان کردو به‌ره‌و پیش چوون و به‌رفراوانتر بوون.

لێره‌دا ئاوێ له‌ هه‌ندی له‌و به‌ره‌مه‌ ئەده‌بیانه ده‌ده‌ینه‌وه که لایه‌لا تێپوانینی پەخنه‌بیان خستوو‌ته به‌رده‌ست یان راسته‌وخۆ بۆخۆیان وتارو لیکۆلینه‌وه‌ی پەخنه‌یی بوون.

به‌ره‌مه‌مێک له‌و به‌ره‌مه‌مانه کتێبیکی (ئەمین فه‌یزی به‌گ) ه که له سالی (١٩٢٠) دا به ناوێشانی (ئەنجومه‌نی ئەدیبان) له ئەسته‌مبول چاپکراوه. لهو کتێبه‌دا به‌کورتی باس له ژبانی چه‌ند شاعیریکی کورد کراوه نموونه له شیعره‌کانیان خراوه‌ته به‌رده‌ست، به‌م پێیه ئەو کتێبه ده‌چێته خانە‌ی میژووی ئەده‌به‌وه نه‌ک پەخنه‌وه، له‌گه‌ڵ ئەوه‌شدا هه‌ندی راو بۆچوونی پەخنه‌یی ده‌رباره‌ی ئەو شاعیرانه خستوو‌ته روو، وه‌ک ئەم تێپوانینه‌ی که ده‌رباره‌ی (نالی) یه‌و ده‌لی: ((زه‌کای ئینکار ناکرێ لاکن ئەوه‌نده سه‌نایه‌ی له‌فزییه‌ی ئیستیعمال کردوو پیاو پەنگه‌ بلێ شیعی ئەو نه‌تیجه‌ی علم و ئیشتیغاله)).

دیاره لێره‌دا مه‌به‌ست له‌وه‌یه که (نالی) له داهێنانی شیعریدا زیاتر بایه‌خی به‌ لایه‌نی جوانکاری داوه‌و هونه‌رمه‌ندانه مامه‌له‌ی له‌گه‌ڵ ده‌قی

* تێبینی: هیچ ده‌قیکی ره‌خنه‌ بۆ له‌به‌ر کردن نییه‌.

شیعریدا کردووو داهینانه کانی ئاکامی زانست و زانیاری شیعرییه زیاتر له وهی که ههلقولوی بههره ی شیعری بیٲ.

لهباسی (مهولهوی) یشدا پای وایه که مهولهوی له پیکخستنی سهروادا داهینانی کردووو کاتی له چوارینی کدا سهروای دیپری یه که م و سییه می هاو سهروا کردووو دیپری دووهم و چواره میشی به سهروایه کی تر هاو سهروا کردووو، ئه م چه شنه به کارهینانه ی سهرواشی له شیعری هیچ میلله تی که وه وهرنه گرتووو به لکو خوی دای هیناوه.

هه ر له سالانی بیستی سهده ی پابردوودا (شیخ نوری شیخ سالح) یش سالی (۱۹۲۶) له پوژنامه ی (ژیانه وه) دا به زنجیره لی کۆلینه وه کی ده رباره ی ئه دهب به گشتی و شیعر به تایبه تی بلاو کردووو ته وه، له گه ل ئه وه ی ئه و لی کۆلینه وه یه زیاتر ده چیته خانه ی تیوری ئه دهب وه به لام له و باسانهیدا که ده رباره ی (جوانی) ده قی ئه دهبییه له تیوری ره خنه ی ئه دهبی نزیک ده بیته وه به تایبه تی له و باسهیدا که جیاوازی نیوان زمان و شیوازی ئاخاوتنی پوژانه و شیوازی زانستی و شیوازی ئه دهبی دیاری ده کات.

به ره میکی تری بلاو کراوه ی نووسه رانی کورد له بواری ئه دهب و په خنه ی ئه دهبیدا، ئه و وتاره یه که نووسه ری ک به ناوی (سیاپو ش) سالی (۱۹۳۲) به ناو نیشانی (شاعره کانمان) بلاوی کردووو ته وه، ئه م وتاره ش نه ک هه ر پاسته وخو ده چیته خانه ی په خنه وه به لکو ده رگایه کی نویش له بهرده م ئه دهب و په خنه ی ئه دهبی کوردیدا ده کاته وه، وشیاران ه دیه وی سیمایه کی تازه به ئه دهبی کوردی بیو ش و به رگیکی نوی بکاته بهر په خنه ی ئه دهبی کوردی، بویه ده لی)) شاعیره کانمان هه تا ئیستا پروانه که م له واته ی سوپاس و ستایشی زیاتریان بیستی، یه کی که به ((توتی شه کر گوftar) ئه وی

تر به (ببلی شیرین که لام) ناوی لی ناون، هه رچه نده ئەو ناو نیشانه شیان له لاپه رهی هیچ پارچه کاغزو گوشه ی هیچ پۆژنامه یه کدا بۆ نه نووسراوه به لام له میشکی خۆیان و هه ندی دهورو پشت و ناسیاویاندا زۆر چاک جیگیر بووه . به لی هه تا ئیستا بی لیکدانه وه هه لمان کیشاون ... به لام له مه و دوا ئەو دهوره پۆیشت که به زهر د بگوتری زیرو به سه ده ف بگوتری مرواری، له مه و دوا پۆشنای زانین به رچاومان پووناک ده کاته وه هه موو شتی وه کو خوی ده بینین و پیویسته هه رشته به پیی به رزی و نزمی خوی ریزبکه یین و به پیی چاکی و خراپی ناوی لی بنیین به بی بۆن نه لئین نیرگزو به نیرگز نه لئین بی بۆن))

هه ر له و وتاره دا (سیاپۆش) هه ول ده دات چه مکیکی نوی بۆ شیعی کوردی بخاته به رده ست و به پیی ئەو چه مکه شیعی شاعیران هه لسه نگینری، بۆیه ده لی ((شیعر ته رجومانی دلّه چی به دلّا بیّت ئیش و ئازارو دهر دو خه فته و هیواو نا ئومیدی، باوه رو ترس و بی باکی و خراپی و چاکیمان به که لیماتی پیک و پیک له شیوه یه کی دلگیرا بۆ دهر ده خات که هه رکه سه له ئانی خویندنه وهیدا شیوه یه کی دلّی خوی تیا ده بینیت، شیعر چرایه که تاریکی ژیانمان بۆ پۆشن و یارمه تیمان ئەدات له دۆزینه وه ی حه قیقه تا)) جا له گه ل ئەوه ی به پیی ئەم چه مکه ی شیعر به گشتی شیعی کلاسیکی ره ت ده کاته وه به لام خودی وتاره که بۆخوی و له و سه رده مه دا به تیروانی نیکی ره خنه یی گه لی نوی داده نریت و شوینیکی دیار له پیره و ی ره خنه ی کوردیدا ده گریت.

له دوا ی ئەم وتاره ی (سیاپۆش) وتارو لی کۆلینه وه یه کی ره خنه یی ئەوتۆ له سییه کانی سه ده ی رابردودا بلالونه کراوه ته وه که به راده ی ئەو گرنگ بن و راسته وخۆ بچنه خانه ی ره خنه ی ئەده بییه وه، ئەوه ی که له و سالانه دا دیته به رده ست کتیبیکی (عه لی که مال باپیر) ه که سالی ۱۹۳۹ به ناوونیشانی

(گۆل دهلستهل شوعلرل هاول عهصرم) بللوی کردووه تهوه، ئهم بهرهمهش دهچلته خانهل مزلژوول ئه ده به وه نهك رهخنهل ئه ده ببله وه چونكه به كورتل باس له ژلانی چهند شاعلرل كوردل هاولچه رخ دهكاتو نموونهل شلعره كانلان دهخاته بهردهست، بهلام له گهل بللوبوونهل وهل گۆقلارل (كه لاوئل) دا زهملنه يهكل له بار رهخسا بۆ وتارل رهخنهل و كۆمهلل نووسهر له بوارل پراكلكلدا كۆمهلل وتارل رهخنهل بللوكردووه تهوه، بئلگومان ئه و وتارانهل له ناستل جلالادا بوون و ژۆر جار بۆخۆلان بوونهل تهوه جئلگل رهخنهل لئ گرتن، ههروهك له و وتارهل (جهمل بهندل رۆژ بهلانی) دا دهردهكهولت كه تللادا رول له گۆقلارل كه لاوئل دهكاتو دهلل ((تكا دهكهـ لـلـت ده پارلمه وهـ خۆت ئهم ئهركل رهخنهل بازلل بهكره مل وه مهلده بهكهس وردببلانه وشه و تهكان والابلژ كه مهلدان به وه مهده كه ههلندل كهس له توئل پهرده وه ئامانجل بئلهر بللوكاته وه لال وشهل بئل جل بهكار بئل)).

له سالل (١٩٤١ز) بهرگل لهكهمل (شلعره ئه ده ببلاتل كوردل) رهفلق حلمل كهوته بهردهستل خوئلهران، ئهگهر چل ئهم بهرگل زللاتر دهچلته خانهل مزلژوول ئه ده به وه بهلام له ههلندل شوئلدا راول بۆچوونل رهخنهل ده بارهل شاعلرهكان خستووه ته بهردهست.

له پهناكانلشداو له گهل بهر فراولان بوونل ئاسۆل بهردهمل ئه ده بل كوردل، رهخنهل ئه ده ببلش بوارل چاكترل له بهر دهملدا كردنه وه، له سالل (١٩٥٢) دا به بلل بوونهل وهل (مزلژوول ئه ده بل كوردل) عه لانه دلدن سوجلادل خوئلهرل كورد زللاتر ئاشنال شلعره شاعلرانی نه ته وه كه مان بوون و بوارل ههلسهنگاندن و تلروانلنل رهخنهل زللاتر له بهر دهملدا كردنه وه.

له ساڵی (١٩٥٦) ییشدا بهرگی دووه می (شاعر ئه ده بیاتی کوردی) ره فیهق
 حلمی، له پال باسی ژیان و شیعرێ دهستهیه که له شاعیری کوردا، کۆمه لێ راو
 بۆچونی په خه یی وردی ده رباره یان خستوو ته پوو، وه که ئه م تیروانییه ی
 که ده رباره ی (گوران) ی شاعیره وه ده لێ: ((گوران شاعیریکی
 (فه ننان) و (واقعی) یه بێ ئه وه ی له ره غه یی یاخود له واته که ی خۆمان به
 گومان بین، ئه لێن (گوران) به راستی بوژیکی واقعی و فه ننانه، بوژیکی که
 ماده ی شیعره کانی له کانگای ژیان واته ژیا نی کۆمه لایه تی کورد هه لێنجا وه
 وه کردوویه به (بووده قه) ی ئه ده با ئینجا له م وینه سیراوی و دل فریه دا
 که پێی ئه لێن (شاعر) بۆی هینا وه ته ده ری) له سه ره تای ساڵی (١٩٥٨)
 ییشدا به ده رکردنی گو قاری (شه فه ق) له که رکوک و به و وتاره په خه ییانه ی
 که تیایدا بلاو کرا وه ته وه، په خه یی ئه ده بیی که شه سه نندیکی دیاری
 به خۆیه وه بین، چونکه وتاره په خه ییه کان ورد ترو زانستانه تر بوون و
 جیگای بایه خپیدانی ئه ده ب دۆستان بوون هه ر بۆیه ش ده بینن که
 نووسه رانمان له سه ر لاپه ره ی ئه و گو قاره که وتوونه ته ئال و گو پرکردنی راو
 بۆچوونی په خه یان ده رباره ی هه ندی باسی ئه ده بی و ده رباره ی شیعر
 شاعیرانی ئه و سه رده مه، وه که وتاری (کامه ران و دیارییه که) ی مارف به رزنجی
 و (کوردو شیعر) ی هه سان و (کوردو ئسلوبی شیعر) ی مارف خه زنه دارو
 (شیعرو نووسینی کوردی) ره فیهق حلمی و وتاریکی تری په خه یی مارف
 به رزنجی به ناوونیشانی (کۆن و تازه له شیعر دا) که تیایدا ده لێ ((شاعیر و
 بوژیانی ئه م سه ده ی بیسته مه کۆت و زنجیری کۆنیان شکاندو قالبیکی تریان
 دروستکرد. وازیان له قافیه هینا، وه زنیان به چه شنیککی که هه لسوپاند،
 جاران وه زن له سه ر که رته شیعر دانه مه زرا، ئیمرو له سه ر (ته فعیله)

دائەمەزى، گوئ نادىتە كورتى و دريژى كەرتەكانى شىعر بەلام مۇسقىا
ئەپارىژى ئەويش بە لاندان لە وەزن).

ھەر لەسالى (۱۹۵۸) داو دواى شۆپشى چواردەى گەلاويژ بوارى ئەو
لەبەردەم نووسەرانى كوردى كرايەو كە ليكۆلئەوئەى پەخنەى
بلاوبكەنەو، وەك ليكۆلئەوئەى (حسین عارف) كە بەناوى (محەمەد سديق
عارف) و بەناوونيشانى (كامەران و ھۆنراوئەى نوئ) وە بلاوكرايەوئەو
ليكۆلئەوئەى (محەمەدى مەلاكەرىم) دەربارەى (حاجى قادرى كۆيى) و
ليكۆلئەوئەى (كاميل حەسەن بصير) بەزمانى عەرەبى و بە ناوونيشانى
(كامران شاعر مەن كوردستان).

ھەر لەبوارى گەشەسەندنى پەخنەى كوردیدا نابى ئەو شەمان لەیاد
بچيىت كە بەكردنەوئەى بەشى كوردى لە سالى (۱۹۵۹-۱۹۶۰) لە كۆليژى
ئادابى زانكۆى بەغداو بوونى بابەتى پەخنەى بە پڕۆگرامى خويندنى ئەو
بەشەداو وئەوئەى ئەو بابەتە بۆ ماوئەىەك لەلایەن (گۆران) شاعیرەوئەو،
پەخنەى سىماو شەقلىكى گەشترو زانستانەترى وەرگرت.

لە ناوەرەستى شەستەكانيشدا بە ئامادەكردنى كۆمەللى نامەى
ئەكادىمى لەلایەن ئەو خويندكارانەى كە لەدەرەوئەى عىراق بپوانامەى
دكتۆرايان لە ئەدەبى كوردیدا بە دەست ھيئا بوو پەخنەى ئەدەبى
ھەنگاويكى نوئى بەرەوپيىش چوونى بۆ پەخسا، وەك (پىيالىزم لە ئەدەبى
كوردیدا) (د. عیزەدين مستەفا رەسول) و (كورتەى ميژووى ھاوچەرخى
ئەدەبىياتى كوردى) (د. مەرف خەزەندار) و (حاجى قادرى كۆيى- ژيان و
بەرھەمى) (د. ئىحسان فوناد).

له سالی (۱۹۷۰) شداو له گه ل سهره لانی بزوتنه وهی (پوانگه) دا ئاسویه کی نوی له بهرده م چالاکي و جموجوئی په خنه پیدا کرایه وه و له پال بهرهمی بلاوکراوهی نووسه رانی سهر به و بزوتنه وهیه دا کومه لئ و تاري په خنه ییش دهر باره ی بزوتنه وه که خوی و دهر باره ی بهرهمه نه ده بییه کان بلاوکراوه، به م پییه خودی بزوتنه وهی پوانگه بواریکي نوی و فراوانی له بهرده م په خنه شدا کرده وه، هر بویه (شیرکو بیکه س) له و کاته دا وتویه تی: ((هموو بهرهمیکي نه ده بی پیویسته دوو پیوانه ی بۆ بکریټ پیوانه یه کی سیاسی و پیوانه یه کی هونه ری نه م دوو پیوانه یه دوولای یه ک مه سه له پیکده هیئن که نه ویش په خنه گرتنی نه ده بییه بویه به یه که وه گریډراون و یه ک کار نه کاته سهر نه وی تر)).

له دواي سالی (۱۹۷۵) یش نه گه رچی تا راده یه ک نه ده بو په خنه ی کوردیش وه ک شوړشه که ی تووشی جوړه نوشستییه ک بوو به لام خوړپاگری و چوک دانه دانی نه دییان و نووسه رانی کورد نه ک هر بووه هوی نه وهی که بهرهمی نه ده بیمان بهرده وام بیټ و به زیندوویی بمینیتته وه به لکو خولیای داهینان و ههنگاو نان بهر وه پیش چوون بووبوو سیمای دیاری سالانی هه شتای نه ده بی کوردیمان، دیاره په خنه ش له و خولیایه بی به ش نه بووه و که م تا زور نووسه رانمان له پیناو گه شه دان به نه ده به که مان تیروانینی په خنه یی خویان بلاو کردووه ته وه، وه ک نه و بۆ چوونه ی که نووسه ره که ی دهر باره ی نه ده بی نه و سالانه ده لئ: ((هونه رو نه ده بیش چه کیکی کاریگرن له چه که کانی خه باتی میلله ت بۆ ئازادی و به خته وه ری و به هیچ چه شنیک له جوړه کانی دیکه ی خه باتی سیاسی جیا ناکریته وه به تایبه تی له قوناغیکدا وه ک قوناغی نه مړوی بزوتنه وه ی نیشتمانیمان)).

په خشان

په خشان به شيكه نه ده دې برتیه لهو دهرېږنو نووسراوانه ی که هستو
سۆزی مړؤف نیشان ددهات په خشانى نوئ به گشتی بایه خ به کیش و سه روا
نادات.

جوړه کانی په خشان:

به شیوه یه کی گشتی په خشان ده کریت به م جوړانه وه:

۱- **په خشانى زانستى:** نهو په خشانیه که باس له بابته یکی زانستی ده کات و
بایه خ به هست و سۆز نادات، وهک بابته کانی (کیمیا، فیزیا، پزشکی،
بیرکاری....).

۲- **په خشانى نه ده بی:** نهو په خشانیه که زیاتر بایه خ به هست و سۆز ددهات
بو نه وه ی کارله به رامبه ره که ی بکات و چیژی پی ببه خشی، وهکو (وتاری
نه ده بی، چیرؤک، یاداشت، نامه، ژياننامه، وهرگیرانی نه ده بی، وتوویژه
نه ده بییه کان....).

وتار

پیناسه ی وتار: هونه ریکی نه ده بییه نووسه ر به شیوه یه کی کورت و وردو
سه رنج ږاکیش لایه نیکی ژیان باس ده کات و بیرو پای خوئ دهریاره ی ده خاته
پوو.

خاسیه ته کانی وتار:

- ۱- کورتی، که ده بیت وتار له چهند په په یه ک تیپه ر نه کات.
- ۲- جوانکاری له دهرېږندا.
- ۳- ته کنیک له نووسیندا، که هر نووسه ریکی ریگایه کی تاییه تی خوئ هیه بو
پوونکر دنه وه و دارشتنی بابته ته که ی به زمانی رووناکبیری سهرده م.
- ۴- بابته تی وتار په نگدانه وه ی بیرو هست و سۆزی خودی خاوه نه که یه تی.

جۆرهكانى وتار:

وتار وەك بەشەكانى تىرى ئەدەب بابەتى ھەمە چەشنە لەخۆ دەگریت،
لەوانە (وتارى سیاسى، وتارى ئايىنى، وتارى پەخنەى، وتارى مېژوویى،
وتارى كۆمەلایەتى.....).

لە قۇناغەكانى پېشوو خۆیندندا باس لە سەرەتاو سەرەلانى وتارى
كوردى كراوە، لێرەدا لە پېرەوى گەشەسەندنى وتاردا باس لەچەند قۇناغىك
دەكەین:

۱- قۇناغى يەكەم- سالانى (۱۹۳۹- ۱۹۵۸)ز:

بەلگە نەویستە كە ھەموو دەم گەشەسەندنى لاوازبوونى بەرھەمى ئەدەبى
كوردیمان، پەيوەند بوو بە بارودۆخە سیاسى و كۆمەلایەتى و ئابووریەى ئەو
دەمەى بەرھەمەكەى تیدا ھاتوووتە ئاراو.

لە عێراق لە كۆتایى سییەكاندا لە سالى (۱۹۳۹)دا گۆڤارى
(گەلاوێژ)دەرچوو، كەبەدریژاى (۱۰)سال تا (۱۹۴۹) بەردەوامبوو. لەماوەى
دەرچوونى ئەم گۆڤارەدا ھەموو بەشەكانى ئەدەب بە تايبەتى وتار،
گەشەسەندنىكى باشى بە خۆو دیو لە پوخسارو ناوەرۆكدا.

ھەر لە سالانى دەرچوونى ئەم گۆڤارەدا تەوژمىكى تىرى وتار دەبینین بەھۆى
دامەزراندنى كۆمارى كوردستان لە مەھاباد (۱۹۴۶) كە لەو ماوە كورتەى
تەمەنى ئەو كۆمارەدا ئەدەب بە گشتى ھەنگاوى بەرەو پېش ناو چەندان
گۆڤارو پۆژنامەى ھەمە چەشنە دەرچوون لەوانە (پۆژنامەى كوردستان ۱۹۴۶،
ھەلالە ۱۹۴۶، گروگالى منداانى كورد ۱۹۴۶،.....).

پاشان لە سالانى چلو پەنجاكاندا لە عێراقدا پېش ڕوودانى شۆرپشى
(تەمموزی ۱۹۵۸) چەندین پۆژنامەو گۆڤارى تر ھاتنە ئاراو كە بەھۆیانەو
وتار ھەنگاوى بەرچاوى ناو، لەوانە (رووناھى ۱۹۴۱، نزار ۱۹۴۸، ھیوا

١٩٥٧، .....) له وتار نووسه دياره کانی ئەم قوناغه (برایم ئەحمەد، حوزنی موکریان، عەبدولرەحمانی زەبیحی، جەلادەت بەدرخان، عەلایەدین سوځادی، روقیە قادری، سولتان خانمی فەتاحی قازی، .....).

گرنگترین خاسییەتەکانی وتار لەم قوناغەدا :

١- زمانی وتارەکان گەشەیان بەخۆیانەووە بێنی چونکە زیاتر بەرهو کوردی پەتی دەبران (هەرچەندە هەندیک جار دەقاو دەق وشەیی عەرەبی له نووسیندا بەکارهێنراوە).

٢- نیشانەکانی خالبەندی زیاتر بایەخی پێدراوە.

٣- بەهۆی سەرھەڵدانی وتار نووسی ژنەووە کە ھاندانی ئافرەتی کورد بوو خۆیندن و خۆیندەواری بابەتی سەرەکی ناوەڕۆکی وتارەکانیان بوو.

٤- زۆر وتاری وەرگێردراو لە زمانەکانی دیکەووە دەرکراوە کوردی ناوەڕۆکی وتاری کوردییان پێ دەوڵەمەندتر دەرکرا.

ئەم پارچەییە خوارەووە نمونەیی وتاریکی ئەدەبییە کە لە گوڤاری (دەنگی گیتی تازە) دا بە خامەیی (محەمەد ئەحمەد تەھا - کامەرەن موکری) لە سالی (١٩٤٦) دا بلأو کراوەتەووە بە ناوونیشانێ (شەونمی بەری بەیان).

شەونمی بەری بەیان

((بەری بەیان بوو، هێشتا جیهان پەردەیی دەستی لانیەدابوو، ڕووم کردە باخیک، ئەم ھەموو گۆل و گۆلزارانە نامادەبوون بۆ ھاتنی بلب دەست ئە ملیان کات. دڵۆپی شەونم بریسکەیی ئەھات، بە چەشنی فەجانی زیوی سەرژێر پیاڵەیی ئالتون، کاتیکم زانی بلب بە نائینەووە دەرکەوت، کە چاوی کەوت بە گۆل گەشاو، ئەووە قەترەیی شەونمی زیڕینی ئەسەر لیویەتی، تۆزێ دلی ھاتەووە جیی خۆی و دەستی کرد بە خۆیندن و خەریک بوو دەم بەری دڵۆپی ئەو ئاورنگەیی سەرلیوی گۆل بخواتەووە، خەوی لیکەوت...)).

(تەنھا بۆ خۆیندەوویە)

۲- قۇناغى دوۋەم - سالانى (۱۹۵۸-۱۹۷۰) ز:

لەم سالانەدا زۆر گۆرانكارى سياسى و كۆمەلايەتى و ئابوورى و رووناكبرى رووياندا، كە كاريگەرييەكى قوليان لەسەر ئەدەبى كوردى دوستكرد.

لە دوۋاي شۆرشى (۱۴ى تەمموزى ۱۹۵۸) چونكە رژىمىكى نوئ دامەزرا، ياساكانى رژىمى پيشوو گۆران، لەوانە بوارى پادەربىرپىن و چاپەمەنى فراوانتر و ئازادتر بوو، ئەمانە بوونە ھۆى بەرھەو پيش چوونى وتار لەم قۇناغەدا، بە تاييەتى بەھۆى ئەو گۆفار و رۆژنامانى كەبلاو دەكرانەو لەوانە (شەفەق ۱۹۵۸، پاى گەل ۱۹۵۹، بلييسە ۱۹۵۹، رۆژى نوئ ۱۹۶۰.....).

بەلام لە سەرەتاي سالانى شەستدا بەھۆى ھەلگىرسانى شۆرشى ئەيلوول و تىكچوونى بارودۆخى سياسى كوردستان بابەتى وتار بەرھەو لاوازى وسستى رويشتوو.

لە ناوھەراستى شەستەكان و دوواتر بەھۆى دەرچوونى چەند رۆژنامەو گۆفاريك بوو بۆ گەشەسەندنى وتار ژيايەو، لەوانە رۆژنامەى (براىى، براىەتى ۱۹۶۷، گۆفارى سليمانى ۱۹۶۸).

لە نووسەرە ناودارەكانى وتار لەم قۇناغەدا (دكتور عيزەدين مستەفا، شىخ محمدى خال، مارف بەرزنجى، مارف خەزەدار، گۆران، رەمزى قەزان، ئەبو زەيد مستەفا سەدى....).

گرنگترين خاسيەتەكانى وتار لەم قۇناغەدا:

۱- زمانى وتار پوخت تر بوو لە پووى وشەو زاراوہ دەولەمەند تر بوون، بە تاييەتى كە زمانى نووسىنى وتار بە دىاليكتى كرمانجى خواروو بوو موتورىبە كراوہ بە وشەو زاراوہى دىاليكتەكانى ديكە.

۲- ههول دراوه رینووسیکی راست و درووست پهیرهو بکریت شیوازی
هونهرییهکەشی بهرز و پر له جوانکاری بیټ.

۳- له پووی ناوه پۆکه وه بابهتی سیاسی بوخوی سه ره کیتیرین بابهتی وتار
بووه، که باسی بیرى ئازادیخوازی و پیشکەوتن خوازی کراوه. زیاتریش
جهخت له سه ر بیروباوه پى نه ته وه یی و مافه کانی کورد و یه کگرتنه وه ی
کوردستان کراوه.

۴- له پال گه شه سه نندی وتاری سیاسی، وتاری کۆمه لایه تی و میژوویی
ئاسۆی فراوانتریان له به رده م کرایه وه به تاییه تی باسی ئه و بابه تانه
کراوه که په یوه ندیان به نه ته وه ی کورده وه هه بووه.

۵- له م قۆناغه ش زۆر وتار له زمانه کانی بیگانه وه وه رگی پدراون بو سه ر
زمانی کوردی له هه موو بواره کانی ئه ده بی و روونا کبیری.

نمونه ی وتاریکی ئه م قۆناغه که به خامه ی (په مزی قه زان) نووسراوه له
سالی (۱۹۶۷) و له ژماره (۲۹) ی (برایی) دا بلای کوردو وه ته وه و
نووسیویه تی:

((... ئه م گرانییه ئیستا بلا بووه ته وه به ولاتا، گرانییه کی راسته قینه و
ته واو نییه، به ئکو گرانییه کی دروستکراوه له لایه ن چه ند جامبازیکی دل
ره قی بی به زه ییه وه، ئه مانه وه ک زه روو وانه، هه میشه خه ریکی مژینی
خوینی چینی هه ژار و کریکارن، ئه مانه له سه ر لاشه ی چینی هه ژار و کریکار
بناغه ی سامان و کۆشک و ته لاریان داده نیی و نه ییه ن به ئاسمانا، هه موو
بیرو باوه ر و ئاما نجیان له ژيانا پاره کۆکردنه وه وه ده سته که وتی
خویانه (...)).

ته نها بو خویندنه وه یه

۳- قۇناغى سېيەم - سالانى (۱۹۷۰-۱۹۹۱) ز:

لە دواى دەرچوونى بەيانى (۱۱ى ئازارى ۱۹۷۰) و تارپادەيەك سەربەخۆيى كوردستان بۆ چەند سالانىكى كەم ھەنگاويكى ترى بەم بزوتنەو ەى ئەدەبى داو ەو گەلەك يانەو كۆمەلە دەرکەوتن كە ھەريەكەكيان بۆ گەياندنى بىرى خۆيان چەند گۆقارو پۆژنامەيان دەرکرد كە ئەمە خۆي لەخۆيدا ھەنگاويكى تر وتارى بەرەو پيش برد. ھەروەك ئەم بارودۆخە بوو ەوى ئەو ەى بزوتنەو ەيەكى پۆشنبىرى و ھۆشيارى لەناو نووسەران و جەماو ەردا خۆلقاند و گەلەك پۆژنامە و گۆقارى ئەدەبى و زانستى و پووناكبرى ھاتنە مەيدانەو ە لەوانە (زانبارى ۱۹۷۰)، نووسەرى كورد ۱۹۷۱، گۆقارى كۆرى زانبارى كورد ۱۹۷۳، گۆقارى پۆژى كوردستان ۱۹۷۱....).

بىگومان ئەم پو ە گەشەى بەرەو پيش چوونى وتار تا سالى (۱۹۷۴)ى خاياند بەلام پۆژانى ھەلگىرساندەو ەى شۆرش لەسالى (۱۹۷۴)داو نىسكۆى شۆرش لەسالى (۱۹۷۵) داو چەند سالىكى دواى ئەو پووداو ە بۆ خۆيان چەشنە ئاستەنگىيان لەبەردەم ئەدەبى كوردى بەگشتى و ھونەرى وتاردا دروستکرد، بەتايىبەتى كاتى راگەياندنى كوردى لەو چەند سالەدا ئەو پو ە گەشەى پيشووى نەماو كەوتە ژىر فشارەو ە.

لەگەل ھەموو ئەمانەشدا نووسەرانى كورد لە شارەكاندا، لەوچەند ژمارە كەمەى ئەو گۆقارو پۆژنامانەى كە لەو سەردەمەدا دەرەچوون وەك (ھاوكارى، بەيان، پۆشنبىرى نوئ) توانىيان وتار بەرەو پيش بەرن ھەر لەپال ئەمەدا نووسەرانى شاخيش لە بلۆكراو ەكانى ناو شۆرشدا چالاكانە بايەخيان بە وتار داو ە بەتايىبەتى وتارى سياسى لە بلۆكراو ەكانى شاخ وەك (نووسەرى كوردستان ۱۹۸۱، گزنگ ۱۹۸۳، ھەلمەت ۱۹۸۵، قەندىل ۱۹۸۷، ھەلويسى

ئەدەب ۱۹۸۸، بانگ ۱۹۸۹، .....) لە دەنگە دیارەکان و قەلەم پەوانەکانی
 وتار لەم سالانەدا (تەها بەرواری، مستەفا نەزیمان، عەبدولرەحمان مزوری،
 جەمال خەزەندەر، عەلی سەیدۆ گەورانى سەلاح شوان، .....).
 ھەروەھا سالانى ھەشتای سەدەى پابردوو نووسەرانی کورد لە پێگای
 بەرھەمە ئەدەبییەکانەو بەرگریان لە دژی سیاسەتی توانەوێ
 نەتەوێکیان دەکرد، ھەر بۆیە وتارەکانی ئەو سالانە بۆخۆیان دەبوونە
 بنەماو پێک ھێنەرێکی پتەوی ئەدەبی کوردی.

گرنگترین خاسیەتەکانی وتار لەم قۆناغەدا:

- ۱- لە سەرەتای سالانى ھەفتاکان زمانى وتار گەشەییەکی زۆر دیاری
 بەخۆیەو دی که لە قۆناغەکانی پیشووتر بەو رادەییە نەبێرابوو.
 بە تایبەتی که بەرنامەى خویندن لە قۆناغەکانی ناوەندی و ئامادەیی
 بوون بە کوردی، ئەمەش وای کرد که کۆمەڵێک وشەو زاراوەى نوێ بێتە
 ناو ھەرھەنگى زمانى کوردییەو و دەوڵەمەندتری بکات.
- ۲- لە دوای نەسکۆى شۆرشى ئەیلوول لە سالى (۱۹۷۵) دیاردەیکە که بە
 ئاشکرا ھەستى پى دەکریت بە تایبەتی لە بلاوکراوەکانى ناو شاردا بریتی
 بوو لە دەربرپینی ناراستەوخۆ واتە پەنابردنە بەر بەکارھێنانى ھێماو
 نیشانە، ئەمە لە کاتیگدا لەسەرەتای ھەفتاکاندا نووسەرانی بى ترس و
 سل کردنەو ھەست و سۆزو بیرى خویان دەر دەبیری چونکە بارودۆخەکە
 ئازادی و سەرەستى بۆ نووسەرانی دروست کردبوو.

۳- لەم قۆناغەدا وتار وەك ھۆيەك بۆ پاراستنی زمانی كوردی بەكار دەھێنرا چونكە رژیمی دوژمن بەنەتەوەي كورد، ھەولێ شێواندن و لەناوبردنی زمانی كوردی دەدا.

۴- لە دوای نسكۆی (۱۹۷۵) جیاوازی كەوتە نێوان نووسەرانی شاخ و شاخ لە خستە رووی بابەتەكاندا چونكە ئەو سەرەستییهی نووسەرانی شاخ ھەیانبوو ھەرگیز نووسەرانی شار نەیانبوو.

لەبەرئەو وتار لە رۆژنامەو گۆڤارەكانی ناو شاردا پاشەكشی کرد بەرامبەر ئەو لەبلاوكراوەكانی شاخ و اتا ناو شۆرش بایەخی زۆری پێدەدرای زیاتر گەشەي دەکرد لەبەرئەو نووسەرانی شار ھەولیان دەدا لە پێگەي وتارە كۆمەلایەتي و و میژوویی و رۆشەنبیری گشتیەكاندا بیرو بۆچوون و ھەست و سۆزی نەتەوايەتيان پيشان بدەن.

وەك لەم دەقەي (سەبری بۆتانی) دا نووسراوە كە سالی (۱۹۸۳) دا بۆلاوكراوەتەو: -

((ئەدەبا كوردی ژ ستارنا زمانی كوردی قە دەست پێكریه. ئی مخابن نەهاتییه نقیساندن... ئەزقی دبیزم چكۆ بیگومان ئەگەر ستارنەك تەنی ژي بەری چەند ھزار ساڵەكا بەاتا نقیساندن مەو بیانی ژي دئ بگۆتا ژھنگی قە پەیدا بوویە. قیجا گەرەكە باشتر بەیتە زانین كو ستارنا كوردی شعرە، سەرھاتییه، چیرۆكە، پەسنە، ریزگرتنە، بیروباوەرە، شیرەتە، ئەقینە، ئۆل و نایینە، كورت و كرمانجی شین و شادی و فەلسەفا ژینا میللەتی مەیه.....))

تەنها بۆ خویندەوێ

فەرھەنگۆك

لى مخابىن	: بەلّام بەداخەوہ
چكۆ	: چونكە
دى بگوتا	: دەمانگوت
ژەنگى قە	: لەو كاتەوہ
پەسنە	: وەسفە
شیرەتە	: ئامۆزگارىيە

چیرۆکی کوردی له جهنگی دووهمی جیهانییهوه

چیرۆکی هونهری وهك بابەتێکی ئەدەبی تازەى بیگانه هاته ناو ئەدەبى کوردی یهوه، له بنه‌په‌تدا هونه‌ریکی ئەوروپییە پێویستی ژیان وای کردووه‌و وه‌كو پوخساریکی هونه‌ری له‌ناو هه‌موو نه‌ته‌وه‌کانی جیهاندا ب‌لاوب‌ب‌یت‌ه‌وه‌له‌ کۆمه‌لگای کوردیش وه‌زعی له‌باری تایبه‌تی خۆی بۆ هه‌لکه‌وت ئینجا سه‌ری هه‌لداو پ‌یگه‌یشته‌، ئاشکراشه‌ هه‌موو داه‌ی‌نانیکی نوێ ساد‌ه‌و ساکار ده‌ست پ‌ی‌ده‌کات ئینجا قۆناغ له‌ د‌وای قۆناغ گه‌شه‌ده‌کات و پ‌یش‌ده‌که‌و‌یت، ده‌بیته‌ ئه‌و ر‌استییه‌ش بزانه‌ی که‌ ب‌ی ئه‌و سه‌ره‌تایه‌ ئه‌وه‌ی ئ‌یستا‌ه‌یه‌ نه‌ده‌بوو د‌وای ئه‌وه‌ی له‌قۆناغه‌کانی پ‌یش‌وو‌ی خو‌ی‌ندن باسی سه‌ره‌تاو سه‌ره‌ه‌ل‌دان و ده‌رکه‌وتنی چیرۆکی هونه‌ری کوردیمان کرد ئه‌وا له‌جه‌نگی دووهمی جیهانییه‌وه‌ چیرۆکی هونه‌ری کوردی به‌ پ‌ی‌ی چ‌ه‌ند قۆناغیکی می‌ژوو‌یی دابه‌ش ده‌که‌ین به‌م ش‌ی‌وه‌یه‌ی خواره‌وه‌.

۱- چیرۆکی هونه‌ری کوردی له‌سالی ۱۹۳۹ تا سالی ۱۹۵۸

۲- چیرۆکی هونه‌ری کوردی له‌سالی ۱۹۵۸ تا سالی ۱۹۷۰

۳- چیرۆکی هونه‌ری کوردی له‌سالی ۱۹۷۰ تا سالی ۱۹۹۱

۱- چىرۆكى ھونەرى كوردى لەسالى (۱۹۳۹ - ۱۹۵۸)ز

دەتوانىن ئەم قۇناغە ناو بىنپىن بە قۇناغى گەشەسەندى چىرۆكى ھونەرى كوردى، چونكە لەم قۇناغەدا ھونەرى نووسىنى چىرۆكى كورت نەشونماي كرد كە لىرەدا دەرچوونى چەند گۇڧارو پۇژنامەيەك پۇللىكى بەرچاوپان مەبوو لە گەشەسەندى وەكو گۇڧارەكانى گەلاوئىژ، دەنگى گىتتى تازە لە بەغدا ھاوارو پۇژا نوو لە شام "شەفەق" لە كەركوك، پۇژنامەي "ژىن" و "ژيان" لە سلىمانى لىرەدا باسى چىرۆكى كوردى دەكەين لە گۇڧارى گەلاوئىژ و گۇڧارى ھاوار....

چىرۆكى كوردى لە گۇڧارى گەلاوئىژ (۱۹۳۹-۱۹۴۹)ز

يەككە لەو ھونەرە ئەدەبىيانەي گۇڧارى گەلاوئىژ لە (۱۹۳۹- تا ۱۹۴۹) پۇللىكى ئاشكراو ديارى لە جىگىر بوون و پرەگ داکوتانىدا مەبوو چىرۆكى ھونەرى كوردىيە. (گەلاوئىژ) ھەرلە يەكەم ژمارەيەو گۆشەيەكى تايبەتى بۇ چىرۆك داناوە ناوى (چىرۆكى ئەم مانگە)ى لىناوە كە لەسەرچەم ژمارەكانى ئەم گۆشەيە دەبىنرەيت تا دواژمارەي كە ژمارە (۱۱۶)يە چونكە بەبەشىكى سەرەكى ئەدەبى نوپيان زانيو، ھەر لەم گۇڧارەدا ئاور دانەو لە چىرۆكى وەرگىراو كاريكى زۆر بەجى بوو بۇ چاوكردنەو لە لاوەكانى ئەوساش بە كەلك بوو بەتايبەتى چىرۆكە وەرگىراوەكان ھى ئەو نووسەرەنە بوون كە ناوبانگيان مەبوو لە جىهاندا.... سەرنجى خوینەر نووسەرەنى كوردىان رادەكىشا بۆئەم ناوانە (بەلزاك، مەكسىم گۆركى، چىخوف، مۇپاسان، ئەندرسن، تۆلستۆي، جبران خلیل جبران، توفیق حكيم...ەتد) چىرۆكەكانىش زياتر لە زمانى ئىنگلىزى وەردەگىردان مەندىكىشان لە زمانى عەرەبىيەو.

بابەتییکی دیاری ناوەرۆکی چیرۆکەکانی ئەم قۆناغە ناکوکی و ململانیی
نیوان دووچینی سەرەکی کۆمەڵ بوون، دەرەبەگو ئاغاكان لە لایەك و
جوتیارو پەشو پووتی کوردستان لە لایەکی ترەووە کە وینە ی ژیا نی پپ
مەینەتی ئەو پۆژانە ی شەپی دووهمی جیهانی بوون، هەر لە پای ئەو بابەتەدا
پەخنە گرتن لە نەریت و خووپەوشتی دوواکەوتووی کۆمەڵایەتی بوو
بابەتییکی تری چیرۆک لەو ماوەیەدا. لە چیرۆکەکانی (گەلاوێژ) ئەو وەش
دەبینرێت کە نووسەرەکان بەتەواوی لایەنگیری جوتیارن هەروەها لە بەشێک
لە چیرۆکەکانی (گەلاوێژ) ئافرەت کراوە بە پالەوانی چیرۆک، پەنجە بۆ ئەو
نیوەی کۆمەڵە درێژکراوە، باسی هەندێک دەرەکانی چەوساندنەوێ ئافرەت
کراوە وەك شیربایی، کچ فرۆشتن، مەبەستی نووسەرەکانیان پەخنە گرتن
بوو لە دواکەوتووی کۆمەڵگە و لەوانە ی دەبنە ھۆی ئەم دواکەوتنە.

هەر ئەم چەشنە بایەخدانە ی چیرۆکنووسانی کورد بەو کێشە و دیاردە
کۆمەڵایەتیانە بوو ھۆی ئەوێ کە راستەوخۆ چیرۆکی کوردی بەرەو
پێبازی ریا لیزمی ھەنگاو بنیّت، دیارترین چیرۆک نووسەکانی گەلاوێژ، (شا کر
فەتاح، عەلا ئە دین سجادی، برا یم ئە حمەد) بوون.

تەكنيك و زمانى دارشتنى چىرۆكەكان:

ئەگەر چى چىرۆكەكانى سەرەتا چ لە پووى زمانەو بەيت كە لە پووى تەكنىكىيەو پيشكەوتنى ئەو تۆيان پيۆەديار نىيە واتا زمانى نووسىنى چىرۆكەكان كوردى پەتى نىيە وەكو زمانى نووسىنى ئەو سەردەمە، پريەتى لە وشەى عەرەبى و فارسى ھەروەھا لە پووى تەكنىكىيەو بەگشتى شيواى چىرۆكەكان گىرآنەو ھى ئاسايىەو ھىچ كاريگەرييەكى ھونەرى نوئى چىرۆكى پيۆەنيە، زياتر شيۆەى راپۆرت نووسىنيان پيۆەديارە ياخود گەلى چىرۆكنووس تەقەلايان داوہ باسكى فۆلكلورى يا ئەفسانەيى بيئن بەرگى چىرۆكىكى ھونەرى بەبەردا بكن.

لەم قۇناغەدا زمانى چىرۆكەكان بەرەو كوردى پەتى سفت وپەوان دەروات پاك دەبيتەو لە وشەى بيگانە لە جيگايان وشەى كوردى پەسەن يان وشەى گونجاو بەكارھىنراوہ. ھەروەھا شيۆەى ھونەرى نوئى و تازەتر بەكارھاتوہ، واتا دەتوانين بليين چىرۆكەكانى گەلاويژ لەپووى تەكنىكى ھونەرييەو لەچاوپلەى پيش خويان بەرەو پيش چوون سىماى ھونەرى نوئيان پيۆەديارە، رستەو وەسفەكان بەسۆزو كاريگەرن و زنجيرەى باسەكان ھەر لەسەرەتاوہ تا ئەنجام باش بەيەكەوہ بەندن و خوينەر رادەكيشن بۆ چيژ ليۆەرگرتنيان.

چىرۆكى كوردى لە گۆڧارى ھاوار (۱۹۴۱ - ۱۹۴۳) ز

گۆڧارى (ھاوار) لە سالى (۱۹۳۲) كە لە شام دەردەچوو لەم قۆناغەدا واتە لە سالانى (۱۹۴۱ تا ۱۹۴۳) بايەخى زۆرى داوہ بە بلاوكردنەوہى چىرۆك لە نرخ و بەهاى ئەم ھونەرە تازەيە باش تىگەيشتووە . لەسەر لاپەرەكانى ئەم گۆڧارەشدا چەند چىرۆكنووسى بە تواناو بە ھەرمەند ھەلكەوتن كە ديارترينيان (جەلادەت بەدرخان و كامەران بەدرخان، قەدرى جان، ئوسمان سەبرى ، نورەدين زازا.... ھتد) بوون چىرۆكەكانى گۆڧارى ھاوار بە شىوہى كرمانجى ژووو بەشى بۆتانى نووسراون، ھەندىكيان بە چىرۆكى ھونەرى دادەنرين چونكە پلەى ھونەريان بەرزە ھەندىكى تريشيان سىماى ھەكايەتى فۆلكلۆرى كوردىيان پيوەديارە ھەندىكى تريشيان لەسەر زمانى گيانداران نووسراون...

لە پووى ناوەرۆكەوہ زياتر ھەوليان داوہ مەسەلەى نەتەوايەتى و خەباتى چىنايەتى بخەنە پوو پەخنە لە ناھەموارى ناو كۆمەلگا بگرن ھەروەھا دەردى ھەژارى و نەخويندەوارى بخەنە پوو ئەم گۆڧارەش بايەخى داوہ بە چىرۆكى وەرگىراو بەتايبەتى لە زمانى فەرەنسى و ەرەبىيەوہ دەرەكە كوردى ھەندىك جاريش ھەر چىرۆكە كوردىيەكان لە ھەمان ژمارەدا كراون بەفەرەنسى كە ئەمەش ئەزموونىكى تازە بوو لە ئەدەبى كوردىدا .

لەپووى تەكنىكىشەوہ بەشى ھەرە زۆرى چىرۆكە نووسراو و بلاوكراوەكان لە ئاستىكى ھونەرى پيشكەوتوودان و تەواو وتۆكمەن چونكە چىرۆكنووسەكان زمانى فەرەنسى و ئەلمانى و ئىنگلىزيان زانىوہ .

چىرۆكى كوردى لە گۆڧارى شەفەق (۱۹۵۸)

لە سەرەتاي سالى ۱۹۵۸ لە شارى كەركوك گۆڧارى ((شەفەق))
دەرچوو كە رۆليكى بەرچاوى ھەبوو لە پيشخستنى چىرۆكى ھونەرى كوردى
بۆ نمونە:-

گرەويكى ريڭخست بۆ باشترين (۳) سى چىرۆكى كوردى بۆ ئەم مەبەستەش
سى خەلاتى تەرخان كرد كە لە ئەنجامدا چىرۆكى (چاي شيرين)ى (حسين
عارف) پاداشتى يەكەمى وەرگرت كە بەناوى خواستراوى (محمد صديق
عارف) بلاوكرايەو، چىرۆكى (چەندم لى ئەستينى)ى (مستەفا صالح كەريم)
پاداشتى دووھمى پيڊرا، چىرۆكى (شەويكى دريژ)ى (محەمەد سالىح ديلان)ى
شاعيريش پاداشتى سينيەمى پيڊرا.

لەم ماوھەدا چەند چىرۆك نووسىڭ بۆ يەكەم جار دەستيان داھە
بلاوكردنەوھى چىرۆكى كورت كە لە قۇناغەكانى دواتريش ھەر ناويان
دەدرەوشيتەوھەكو (حسين عارف - محەمەد مەولود (مەم) - شيخ مارف
بەرزنجى - جەمال بابان - محەرەم محەمەد ئەمين - كاكەمەم بۆتانى -
حەسەنى قزلىچى ... ھتد).

لەم قۇناغەدا چەند چىرۆكنوسىڭ چىرۆكى مام ناوھەندى بۆ يەكەمين
جار بلاودەكەنەوھە جىگىرى دەكەن لەوانە (جەمال بابان) بە چىرۆكى
(خانزاد)و (پەلە ھەوريكى چلكن)، (جەمال نەبەن)يش بە چىرۆكى (لالو
كەريم)و (محمد صالح سعيد)يش بە چىرۆكى (كاروانى)... كە ئەم چىرۆكانە
ماوھەى پووداوەكانيان زياترە لە ھى چىرۆكى كورتو ژمارەى كەسەكانيشيان
زياترە لە ھى چىرۆكى كورت بەلام ناگەنە چىرۆكى دريژ واتا (رۆمان).

دەبىت ئەو ھەش بزانىن كە پىشتەر دوو چىرۆكى مامناو ھەندى نوسراو ھەتەو ھە
بەلام لەبەر ئەو ھەى لەكاتى خۆيدا بە كىتبى بىلاو ھەكراو ھەتەو ھە بۆيە
نەيانتوانىو ھە ئەم چىرۆكە لەكاتى خۆيدا جىگىر بىكەن كە چىرۆكەكانىش
(لەخەوما) ى (جەمىل صائىب) و (مەسەلەى وىژدان) ى (ئەحمەد موختار
جاف) بوون كە يەكەمىيان لە سالى (١٩٢٥) نوسراو ھەتەو ھە لە سالى
(١٩٧٥) چاپ كراو ھە، دوو ھەمىشيان لە سالى (١٩٢٩) نوسراو ھەتەو ھە و سالى
(١٩٧٠) چاپ كراو ھە.

٢- چىرۆكى ھونەرى كوردى لە سالى (١٩٥٨-١٩٧٠) ز

لەم قۇناغەدا بەدوواو ھە ھەوى ئالۆزىوونى بارى سياسى و لات
وبەريابوونى شۆرشى نەتەو ھەى ئەيلوول لە سالى ١٩٦١ دژى رژىمى قاسم،
ئەدەبى كوردى بەسەردەمىكى شەوزەنگ و تاريك تىپەرى، چونكە بە ئاشكرا
بەربەرەكانى چاپەمەنى كوردى دەكرا، ئەم بارودۆخەش كەبەسەر مۆژووى
نەتەوايەتيماندا ھات پەردەى نائومىدى بالى كىشا بەسەر ئەدەبى كوردىدا
چەند سالاڤىكى خاياند، ديارە چىرۆكى كوردىش كپى و سستى و دواكەوتنى
بەخۆيەو ھە بىنى، بەلام ئەم بارودۆخە ھەر وا نەمايەو ھە، لە ناو ھەپاستى سالاڤى
شەستدا چىرۆكى كوردى تا رادەيەك پشوو پيا ھاتەو ھە، چەند گوڤار و
رۆژنامەيەكىش دەرچوون و زەمىنەيەكى لەبارى بۆ رەخسا كە جارىكى دىكە
پىش بىكەو ھەتەو ھە ھەندىك لە چىرۆكنووسەكانى ئەم قۇناغە (مارف خەزەدار،
جەمال بابان، كاكە مەم بۆتانى، دكتور كاوس قەفتان، ئەحمەد محەمەد
ئىسماعىل و ھەندىكى ترىش).

چېرۆكەكانى ئەم سەردەمە دوو جۆرى سەرەكىن:

- ھەندىكىيان زۆر سادەن و بابەتەكانيان دور لە پوخسارى ھونەرى خراونەتە بەرچاۋ، لە جوغزىكى ناٹومىدى دەخولانەو ەو پىشكەوتنىيان بەدەست نەھىناۋە .

- بەشىكى ترىشيان گەشەو پىشكەوتنىيان پىۋە ديارە، چ لە پوۋى ناۋەرۆك ۋ پوۋالەتى ھونەرى ۋ پەوانى زمانەو ە بىت چ لە پوۋى ئەۋەى كە مۆركى كوردەۋارىيان پىۋە ديار بىت، قارەمانەكانيان كەسانى ناو كۆمەلى كوردەۋارى بوون، پوۋداۋەكانىش پوۋداۋى سەردەمەكە بوون، ناۋەرۆكى چېرۆك لەم قۇناغەدا بايەخى بە كىشەى سياسىى ۋ كۆمەلايەتى ۋ چىنايەتى سەردەمەكە داۋە .

لەم قۇناغە بەداۋە چېرۆكنووسەكان ھەوليان داۋەزۆر بە ئاشكرا باسى بابەتە سياسىيەكان بكەن لەبەر ئەۋەى چېرۆكنووسەكان زۆرىەيان لەگەل شۆرشى كورد ۋ سەر بەزۋوتنەۋەى نىشتمانى بوون چ بە بىرو باۋەر پىت يان بەكردار، رۆژانەش بە چاۋى خۆيان چەوساندنەۋەو راۋو رووت ۋ زولمو ئەشكەنجەدانى گەلەكەيان دەدیت بەدەستى رژیىمى داگیركەرى كوردستان، ئەمەش بوۋە ھۆى ئەۋەى كە نرخى ھونەرى چېرۆكەكان بىتە خوارەۋە لە داھىنان بکەۋىت، زمانى چېرۆكەكان سادە بن، شىۋەو تەكنىكيان لاواز بىت. بە ئاشكراش مەبەست بدەن بە دەستەۋە، ھەندىك جارىش بارو دۆخى سياسىى پوختى ۋ رەۋانى پىشۋوۋى لاواز كوردوۋە لە پوۋى دارشتندا چېرۆكەكانى بەرەو چركردنەۋە بردوۋە تا رادەيەكىش رەمزيان بەكارھىناۋە

۲- چیرۆکی هونهری کوردی له سالێ (۱۹۷۰ - ۱۹۹۱)ز

سالێ ۱۹۷۰ به قوناغیکێ نوێ دادهریت له میژووی گهلی عیراق به گشتی و گهلی کورد به تایبهتی له بهر ئهوهی لهو سالهدا بۆ یهکهمین جار حکومهتی عیراق دانی به مافه رهواکانی گهلی کورد نا، له ریکهوتنامهی ۱۱ی ئازاری ۱۹۷۰ که له گهڵ سهکردهیهتی شوپشی گهلی کورد مۆری کردبوو، ئهمهش به ماوهی گهشه سهندن و ئالوگۆر دادهریت له ههموو پوویهکهوه دیاره ئهمهش زهمینهیهکی له بارو ریکه خۆشکه ر بوو بۆ ئهوهی چهندین دهزگای پۆشهنبیری کوردی بێته کایهوه، ههروهها کۆمهڵێک پۆژنامه و گۆفاری جوراوجۆر به زمانی کوردی دهرچن وهکو پۆژنامهکانی (هاوکاری- برایهتی- بیری نوێ- ژین) ههروها گۆفاری (بهیان و پۆژی کوردستان و رۆشنبیری نوێ) که ههموو ئهمانهش زهمینهیان بۆ بلاوکردنهوهی کۆمهڵێک چیرۆک لهو گۆفارو پۆژنامههدا له گهڵ چاپ کردنی چهندین کۆمهڵه چیرۆک.. که دواتر بوون به هۆی گهشه سهندنی زیاتری چیرۆکی کوردی چ له پووی پووخواسهوه بێت یان له پووی ناوهڕۆک، خۆ دهرچوونی بهیانی (پوانگه) له بههاری سالێ (۱۹۷۰) یهکێک بوو له وههول و پێبازه نوییانهی کهوای کرد ژمارهیهک چیرۆکنووس پهیدابن جگه له سازدانی کۆپی ئهدهبی و زالبوونی کهشو ههوایهکی باش بۆ گفت کردن له سهرباری پۆشنبیری گشتی، پوانگه چیرۆکی کوردی له سستی و جوینهوه پرگار کرد. قهوانه کۆنهکانی له ئهدهب وردوخاش کرد زهمینهیهکی نویی بۆ چیرۆکی کوردی ئاماده کرد، دیواریکی له نیوان چیرۆکی کۆن و نویدا دروست کرد. به تهکنیکی تازهو بهکارهینانی دیالۆگ و مهنهلوگ و چرپکردنهوهی گیرانهوهو بهکارهینانی تهوژمی هۆش ئاستی چیرۆکی کوردی بهرز کردهوه. له سهرهتای سالانی ههفتادا کۆمهڵێک

چیرۆکنووسی قۆناغهکانی پێشوو بەردەوام بوون بەلام بە بۆچوونی تازەو کەرەستەی تازەو بەردەوام بوون، وەک چیرۆکنووسان (حسین عارف و محەمەد مەولود (مەم) و کاکە مەم بۆتانی و مستەفا سەڵح کەریم و ئەحمەد محەمەد اسماعیل)... ھەرۆھا چەند چیرۆکنووسی تازەش بۆ یەکەمین جار دەستیان بە نووسینی چیرۆک کرد کە دواتر ناوبانگیان پەیدا کردو بەردەوامن تاوەکو ئێستا وەک (محەمەد موکری و محەمەد فەریق حەسەن و رەئوف بێگەرەد و ئەنوەر محەمەد تاهیر و دکتۆر نافیع ئاکرەیی و شەعبان مزویری و شیرزاد حەسەن...)

لەم قۆناغەدا دوو پووداوی تر کاریگەرییان بەسەر پەوتی چیرۆکی کوردییەو ھەبوو کە ئەوانیش شکستی شۆرشی مەزنی ئەیلوول بوو لە ناوەراستی ساڵانی ھەفتادا، ڕێک لە ساڵی ١٩٧٥ بە پیلانی دۆژمنانی کورد. ھەرۆھا ھەلگیرساندنی شەپی ١٩٨٠ - ١٩٨٨ واتە شەپی درێژخایەنی ھەشت ساڵی نیوان عێراق و ئێران، بمانەوی و نەمانەوی ئەم پووداوانە کاریگەرییەکی زۆریان بەسەر چیرۆکی کوردی و ئەدەبی کوردی بەگشتی ھەبوو، لەساڵی ١٩٧٠ بەدواوە بەشیوەیەکی گشتی بابەتەکانی چیرۆکی کوردی گۆران ھەرچەندە ھەندێ لەو بابەتانە پێشوو دووبارە دەبنەو بەلام لەپاڵ کێشە کرێکارو خاوەنکاری دەولەمەند، گێڕگرفتی شاریش بوو ھەوینی چیرۆک... لەدوایی ساڵی ١٩٧٥ جۆرە چیرۆکی پەیدا بوو کە دەتوانین ناوی بنیین چیرۆکی بەرگری لە مافە پەرواکانی گەلی کورد چونکە پاش شکستی ١٩٧٥ بوون و مانەوێ کورد کەوتە مەترسی، تاوانی لەناو چوون و جینۆساید بە ئاشکرا بەرامبەر کورد پەیرەو دەکرا کورد کەوتە بەرامبەر ھێزیکی درندە وەک بەعس کە خاوەن تازەترین چەک بوو، بۆیە

چیرۆکنووسە کوردەکان ئەرکیکی پیرۆزیان کەوتە سەرشان کە ئەویش
داکوکی کردن بوو لە نەتەوەی خۆیان و ھاندانی خەڵک بوو بۆ بەرگری کردن و
ھۆشیارکردنەوێ کورد لە پووی بیرو باوەرپەو... چیرۆکەکانی کاکە مەم
پۆتانی و محەمەد موکری و محەمەد فەریق حەسەن و پەئووف بێگەردو
پەئووف حەسەن شاھیدی ئەمانەن، ئەمە لە پووی ناوەرۆکەوێ لە پووی
پووخساریشەوێ دەتوانین بڵێین:—

(١) چیرۆکی کوردی لەم قۆناغەدا سوودی لە بەیت و لاوک و داستانی کۆنی
فۆلکلۆری وەرگرتووێ کە ئەمەش ئاوردانەوێەکی پیرۆز و سەرەتایەکی لەبار
بوو بۆ چیرۆکنووسانمان کە ئاوپ لە گەنجینە (بەیت و لاوک) کوردی
بدەنەوێ و بەکاریان بێنن بۆ خستەپووی و بەرجەستەکردنی ھیوا و خەمەکانی
مروۆفی کوردی ھاوچەرخی وەک لە چیرۆکی (لاوکی سوارە) محەمەد فەریق
حەسەن) و (بەیتی سەمۆ) پەئووف بێگەردو (ھێلەگ) عەبدوللا سەراج...
(٢) ھەرۆھا لە چیرۆکی کوردی (جەفەنگ) واتە پەمز بە شیوہیەکی فراوان و
بەربڵاو بەکار ھێنراوێ کە شیوہیەکی لە شیوہەکانی تەکنیک بۆ جوانکاری
بەکار دێت، ھەرۆھا بۆ داپۆشین و شارەدەوێ ئەسلی مەبەستی
چیرۆکنووس بەتایبەتی لەو بارودۆخانە پێی دەربڕینی راستەوخۆ لە
نووسەران دەگیرێت بەھۆی بارودۆخی سیاسی توندو تیژی داگیرکەران بۆ
نموونە (پەوێ بەران) پەمزی داگیرکەرەیان شەپخووزییە... (دار بەپووی)
پەمزی کوردو خۆراگری کوردو پەگ داکوستانی ئەوێ لە ناو خاکی کوردستان
(ئەسپ) زۆر جار پەمزی شۆرپە.

(٣) چیرۆکی کوردی لەم قۆناغەدا سوودی لە ھونەری سینەما وەرگرتووێ کە
ئەمەش چەکیکی تازە (دایە دەست نووسەر، بوو ھۆی شکاندنی قالیبی

خۆبەستىنەۋەي چىرۆكنووس لە كاتىكى ديارىكراو كە ئەمەش لە چىرۆكەكانى
(حسین عارف، شیرزاد حەسەن و محەمەد موكرى، ئەحلام مەنسور، ئەنوەر
محەمەد تاهىر، عەبدوللا سەراج) دەبىنریت.

(٤) كارىگەرى ئەدەبى بىگانه واتە چىرۆكى گەلانى تر زۆر بەئاشكرا ديارە
بەسەر چىرۆكەكانى ئەم قۇناغەدا بەتايىبەتى چىرۆكەكانى ئەمريكاي لاتىنى و
ئەلمانى و پووسى... بەشىۋەيەكى ئاشكرا لە نىۋەي دووھى سالاڤى حەفتا و
هەشتادا ئەمەش شتىكى ئاسايىيە چونكە دەكرىت سوود لە ئەزموونى
چىرۆكى گەلانى تر وەربىگىریت بۆ دەولەمەند كردن و بەرەو پىش بردنى
ئەزموونى چىرۆكى خۇمان.

(٥) لە پووى زمانەۋە ناكرىت بلىين كە زمان لای ھەموو چىرۆكنووسەكانى
ئەم قۇناغە ۋەكو يەك يا بەيەك ئاست ناو بنریت بگرە لای چىرۆكنووسىش لە
كۆمەلە چىرۆكىكەۋە ۋەكو ئەۋەكەي تر نىيە زمان لای ھەندىك چىرۆكنووس
زۆر سادە و ساكارە درىژە پىدەرى زمانى نووسىنى چىرۆكە لە قۇناغەكانى
پىشوو تر لەگەل گۆرانكارىيەكى كەم بەلام لای ھەندىك چىرۆكنووسى تر
زمانى نووسىنى چىرۆكەكان جىاواز ترو چروپ ترو تۆكمە تر بوو، بۆ نموونە
چىرۆكنووس (شیرزاد حەسەن) بەئاشكرا خاوەن زمانىكى دەولەمەندى
تايىبەت بە خۆيەتى زمانى شىعر زالە بەسەر زمانى چىرۆكەكانى دا كە خوينەر
پادەكىشىت وای لىدەكەن چىژ لە خويندەۋەي چىرۆكەكانى وەربىگرن
ئەمەش بە ئاشكرا لە ھەردوو كۆمەلە چىرۆكەكانى (تەنبايى) و (گولى پەش)
ديارە كە يەكەمیان لە سالى ١٩٨٣ز دووھىشيان لە سالى ١٩٨٩
بلاوكراونەتەۋە...

زمان لای (حسین عارف) یش زمانیکی کوردی تۆکمەو بە پیزە بەتایبەتی لە
کۆمەڵە چیرۆکەکانی (تویشووی سەفەریکی سەخت) و (گەلەگورگ) کە
یەكەمیان لە ساڵی ۱۹۷۹دا بەلۆ کرایەووە دووهمیان لەساڵی ۱۹۸۳ بەلۆ
کراوەتەووە بەتایبەتی لە کۆمەڵە چیرۆکی (گەلەگورگ) زمان زۆر
دەوڵەمەندترو شیرینترو سەرنج ڕاکێشترە لەچاوەموو چیرۆکەکانی
پیشووی.

رۆمان له ئەدەبی کوردیدا

پۆمان واتە چیرۆکی درێژ که پووداوه‌کانی زۆر چڕ و پڕ، ماوه‌ی پووداوه‌کانی زۆر دوور و درێژترن له‌ هی چیرۆکی کورت و چیرۆکی مام ناوه‌ندی هه‌روه‌ها ژماره‌ی که‌سه‌کانیشی زیاتر له‌ هی چیرۆکی کورت و مام ناوه‌ندی پێویسته‌ ئه‌وه‌ش بووتری‌ت که‌ تا ئێستاش سنووری نیوان پۆمان و چیرۆکی درێژ به‌ وردی ده‌ست نیشان نه‌کراوه‌.

پۆمان نووسین یه کییکه له هونه ره ئه ده بییه گرانه کان له سه ده ی
 هه قده هه مه وه له ئه وروپا سه ری هه لداوه به لام چه رخی زیڕینی پۆمان له
 ئه وروپا سه ده ی نۆزده هه م و نیوه ی یه که می سه ده ی بیسته مه، زۆر له
 ره خنه گران پۆمان به داستانی سه ده ی تازه ناوده به ن، نووسینی پۆمان له ناو
 ده وله تانی پۆژه لات زۆر دواکه وتوو له چاو گه لانی پۆژئاوا.... له کاتی کدا
 ده یان پۆمان نووسی ناوداری وه ک تۆلستۆی، هه منگوائ، به لزاك،
 دیستوفیسکی، گۆرگی..... هتد. له ئه وروپا و له هه موو جیهان ناوه کانیان
 ده دره وشیتته وه، پۆمانه کانیان به بهرده وامی وهرده گیردرین بۆ سه ر زۆریه ی
 زمانه کانی جیهان ئه وایره و له وی تاک و ته را ناوی پۆمان نووسانی عه ره ب و
 فارس و تورک ده بیستریّت، نووسینی پۆمان له ناو کورد دا زۆر دواکه وتوو تره
 له چاو نه ته وه کانی تری عه ره ب و فارس و تورک چونکه ئه و بارودۆخه ی که
 بۆ نووسه ریکی عه ره ب و فارس و تورک هه لکه وتوو هه رگیز بۆ نووسه ریکی
 کورد هه لئاکه ویّت بگره زۆر جاریش نووسه ری کورد دژایه تی ده کریّت و
 ده رفه تی چاپکردنیش بۆ نووسه ری کورد زۆر دژوار و ئه سته مه، لیّره به
 دواوه زۆر به کورتی باس له قوناغه کانی ده رکه وتن و گه شه سه ندنی پۆمان
 ده که ین به زمانی کوردی:

سەرەتاي پۇمان نووسىن لە ئەدەبى كوردیدا

بۇ يەكەمىن جار نووسىنى پۇمان بە زمانى كوردى لە ناو كوردەكانى يەكەتە سۆڧىەتى پىشوو دەستى پى كوردو، يەكەمىن ھەولەش لەلەن نووسەرى گەورە "عەرەبى شەمۆ" دراوہ كە لە سالى ۱۹۳۵ز پۇمانى "شقانى كورد" بە دىاليكتى كرمانجى ژووروو بە پىتى لاتىنى نووسىووتەو ئەم پۇمانە دواتر كراوہ بە پووسى و فەرەنسى و ئەرمەنى .... ئىنجا دواتر ھەر "عەرەبى شەمۆ" پۇمانەكانى "كوردى ئەلەگەز" و "بەريانگ" و ئىنجا لە سالى (۱۹۶۶ز) "قەلاى دمدم"ى نووسىيەو دواى "عەرەبى شەمۆ" چەند نووسەرىكى كوردى سۆڧىەتى تر دەستيان كوردو بە نووسىنى پۇمان لەوانە "حاجى جوندى" كە پۇمانى "ھەوارى" و "بەهارات"ى نووسىيەو، "عەلى عەبدولرەحمان" پۇمانەكانى "خاتى خانم" و "گوندى مېرخاسا"ى نووسى، ئەم پۇمانانە بەشكى زۆريان كاريگەرييەكى ئەوتۆيان نەبوو لەسەر پەوتى گەشەسەندى پۇمان لەناو كوردستاندا چونكە تا درەنگ نەگەشتوونەتە بەشەكانى كوردستان. نووسەرانى كورد لەناو بەشەكانى كوردستاندا ئەم پۇمانانەيان نەخويندۆتەو چاويان پى نەكەوتوونە.

- پۇمانەكان بە شىوہ زارى كرمانجى ژووروو بە پىنووسى پىتى لاتىنى نووسراون، زمانى نووسىنيان زۆر سادە و پەوانە.
- بىر و باوہ پى سياسى ئايدلۆژيەتى سۆشئاليزمى سۆڧىەتى پىشوو بەسەر پووداوہكان زالە.
- شىوہ پۇمانەكان گىرپانەوہيە وەكو داستان و چىرۆكە فۆلكلۆرييەكان چونكە بناغەى نووسىنى پۇمانەكانى داستان ئەفسانەو ھەكايەتى فۆلكلۆرى كوردىن دوورن لە تەكنىكى تازەو ھاوچەرخ.

قۇناغى چەسپاندىن

لە كوردستاندا ۋەكو پىشتر ئامازەمان پىدا تا سالانىكى درەنگى سەدەي
بىستەم ھىچ پۇمانىك بە زمانى كوردى نەنوسراۋەتەۋە بەلام دواتر دوو
ھەۋلى لەبەر چاۋو ديار ھەن كە دەتوانىن بىانكەينە بناغەي بنىادى پۇمانى
كوردى بە ھەر بارىكدا تەماشايان بكەين ناتوانىن بە دەست پىشكەرىيەكى
گەرەيان نەزانىن ئەو دوو ھەۋلەش ھەردوو پۇمانى "پىشمەرگە" ى رەھىمى
قازى و "ژانى گەل" ى برايم ئەحمەدن، لە سالى ۱۹۶۰ز لە شارى بەغدا
پۇمانى "پىشمەرگە" ى رەھىمى قازى چاپكرا، پۇمانەكەش پووداۋەكانى
دەربارەي سەردەمى دامەزراندنى "كۆمارى كوردستان" ە لە مەھاباد و لە
دەوروپەرى سالى ۱۹۴۶ز، نووسەر چونكە خۆى لە پووداۋەكان بەشدارى
كردوۋە و لەناۋ جەرگەي پووداۋەكان بوۋە بۆيە لە خەباتى ئەو سالانى
كورد دەدوئىت، پووداۋەكان تىكەل بە چەند كىشەيەكى تر دەكات بەتاييەتى
كىشەي جوتيار لەگەل دەرەبەگدا پاشان لە سالى ۱۹۷۲ز پۇمانى "ژانى
گەل" ى برايم ئەحمەد ھەر لە بەغدا چاپكرا كە نووسەر خۆى دەلئىت لە سالى
۱۹۵۶ز نووسىۋىيەتییەۋە بەلام لەبەر نەبوۋنى دەرەتەي گونجاۋ نەيتوانىۋە لە
كات و سەردەمى خۇيدا چاپى بكات.

ئەم پۇمانە زياتر لە پۇمانى پىشمەرگە دەنگى دايەۋە و لە رۇژنامەو
گۇقارەكانى ئەو كاتە كۆمەللىك وتار و لىكۆلئىنەۋەي لەسەر بلاۋكرايەۋە،
پىۋىستە ئامازە بەۋەش بىكرىت كە لە ھەفتاكاندا رىك لە سالى ۱۹۷۶ پۇمانى
(قەلاي دمدەم)) ى عەرەبى شەمۆ، لەلايەن شوكر مستەفا لە دىيالىكتى
كرمانجى ژووروو كرابە دىيالىكتى كرممانجى خواروو، كە تىيدا نووسەر پووداۋى
مىژوۋىي و بابەتى فۆلكلورى لە شىۋەي پۇمانىكى ھاۋچەرخى سەرگەۋتوو

دارپشتوو. زمانی نووسینی پۆمانه کوردییەکان لەم قۆناغەدا زمانیکی تۆکمە و کوردییەکی زۆر پەوانە کە خوینەر بۆ خۆی پادەکیشییت. ناوەرۆکی ئەم پۆمانانە سیمای شەقڵی خەباتی نەتەوايەتیان پۆشی بوو پووداوەکان خۆمالین و لەناو جەرگە ی کۆمەڵی کوردەواری هەلھێنجران بەلام زیاتر کیشە ی نەتەوايەتی و خەباتی کورد بۆ سەر بەخۆیی زیاتر هەستی پێ دەکریت. شیوە ی نووسین زیاتر گێڕانەوێە دوورە لە تەکنیکی هاوچەرخی هەروەها دوورە لە تەم و مژ و ئالۆزی.

قۆناغی گەشەسەندن

ئەم قۆناغە لە سالانی هەشتای سەدە ی بیستەم دەست پێ دەکات کە دوو دیاردە ی ئاشکرا دەبینریت:

(١) ژمارە ی پۆمانی خۆمالی نووسراو بە زمانی کوردی زیاتر دەبینریت لە چاو قۆناغەکانی پێشوو.

(٢) هەروەها ژمارە ی پۆمانی وەرگێراو لە زمانی بیگانه بە شیوەیەکی بەرچاو زیاد دەکات.

ئەم دوو دیاردە یە لەم سەردەمەدا دوو دیاردە ی دلخۆشکەر بوون بۆ ئەوێ ببنە رێگا خۆشکەر بۆ گەشەسەندنی پۆمان لە زمانی کوردی، چونکە پێشتر ژمارە ی پۆمان بە زمانی کوردی لە پەنجەکانی دەست تێنە دەپەڕین. بۆ نموونە "حسین عارف" لە سالانی هەشتا هەردوو پۆمانی "شار" و "ئەندیشە ی مەوقیك" ی چاپکرد، "عەزیزی مەلا پەش" یش "کۆیخا سیوێ" و "غەوارە" خەسرو جاف "کۆردەرە" و "هیچ" ی چاپکرد، عەبدوللا سەراج "هەلکشان بەرەو لووتکە" ی چاپکرد، دکتۆر نافیع ئاکرەیی "بوهرژین" ی چاپکرد. لە شاخیش دوور لە سانسۆری حکومەت "محەمەد موکری"

پۆمانەکانی "سەگوەر" و "تۆلە" و "هەرەس"ی بە دوو بەرگ چاپکرد،
"حەمە کەریم عارف"یش "کوچی سوور"ی چاپکرد. لە ئەوروپاش بەتایبەتی
لە سوید هەندیک پۆمان بە زمانی کوردی چاپکران لەوانە پۆمانی "مرنا
کالەکی پەند" و "هاوارا دیجلەیی" محەمەد ئوزۆن بە دیالیکتی کرمانجی
ئووروو.

دیاره پووداوی سیاسیی و باسی خەباتی پەواي کورد، ژيانی
پیشمەرگایەتی نیو شاخ و داخی کوردستان بوو هەوینی چاو هەلپێنانی ئەم
بەرەمە تازانە. زمانی پۆمانەکانیش پاراو ترو پوخت تر و چرتر کراونەتەو
ئەمە لەپال دیاردەي بایەخدان بە شیوەزاری ناوچەي جوتیاران لەم
پۆمانانەدا هەروەها باس لە کیشەي گوند نشینەکان دەکەن وەکو پۆمانەکانی
عەزیزی مەلای پەش. ئەگەرچی لەم قۆناغەشدا شیوازی گێڕانەو بە زۆری
پۆمانەکانەو دەبینرێت هەست بەوەش دەکریت کە پۆمان نووسەکان
بایەخیان بە تەکنیکی نوو و مۆنۆلۆج داووە سەرکەوتوانەش بە کاریان
هێناون.

دەبێت ئەوەش بزانی کە ئەم قۆناغە پێگەی خۆشکرد بۆ ئەوەي کە
پۆمانی کوردی لە قۆناغی نەو دەهەکان زۆر زیاتر پیشبکەوێت،
گەشەسەندنیکي وا بەخۆیەو ببینێت کە هەرگیز گەشەسەندنی وای بە
خۆیەو نەبینیبێت.

لەپال ئەم پۆمانە کوردییانەدا کۆمەلێک پۆماننووسی کورد هەن کە بە
زمانی بێگانه پۆمان دەنووسن بە پەچەلەکیش کوردن و ناوبانگی جیهانییان
هەیه وەک "یەشار کەمال" کە بە تورکی دەنووسیت و هەندیک لە پۆمانەکانی
کراون بە کوردی وەک "ئەفسانەي چیاي ئاگری" و "حەمەدۆک" بە چوار

بەرگ "كارىتە" و ھى تر... (سەلىم بەرەكات) بە عەرەبى دەنوسىت كە
 كوردىكى سوريە وەك پۇمانەكانى "پەر" و "دلشاد" كە كراون بە كوردى
 يان (ئىبراھىمى يونسى) كە بە فارسى دەنوسىت كە پۇمانى "دايكم دوو جار
 گريا" كراو بە كوردى ئەم پۇمانەى دەربارەى كارەساتى ئەنفالكردى گەلى
 كوردە لەلايەن پۇمانى بەعسى دىندە، ھەرەھا، (عەبدولمەجىد لوتفى) كە
 ئەویش بە زمانى عەرەبى پۇمانى دەنوسىيەو وەك پۇمانى "پىشپىنى
 لىزانە قەرەجەكان" كە كراو بە كوردى لەلايەن شوكر مستەفا.
 ئەگەر چى ئەم پۇمانانە لە پووى زمانەو بە كوردى دانانرین بەلام لە پووى
 ناوەرۆكەو بەشىكى زۇريان باسى ژيان و خەباتى پەواى گەلى كورد دەكەن.

نمونه‌ی شیعی

بابا تاهیری هه مه دانی

(۹۳۷ - ۱۰۱۰ ز)

بابا تاهیری هه مه دانی، ناوی تاهیره، (بابا) یان پێ و تووه چونکه یه کێ بووه له پیاوه چاکه کانی (ئه هلی هه ق) ی ئاینی یارسان. سالی له دایکبوونی بابا تاهیر ئاشکرا نییه، له زۆر سه رچاوه باسی کراوه، به لام به پێی سه رچاوه باوه پ پیکراوه کان له ماوه ی نیوان نیوه ی یه که می سه ده ی ده یه م و سه ره تای سه ده ی یازده می زاینی ژیاوه، له دایک بوون و کۆچی دوا یی به سالانی (۹۳۷ ز - ۱۰۱۰ ز) دیاری کراوه. شیعره کانی بابا تاهیر به شیوه زاری (لوپی نووسراوه، که یه کێکه له و شیوه زارانه ی که به شیک له ئه ده بیاتی کوردی پێ نووسراوه، زۆربه ی شیعره کانی بابا تاهیر (دوو به یته) که بریتییه له چوار نیوه دیڤ، قافیه ی نیوه دیڤی (یه که م و دووه م و چواره م) وه کو یه که، به لام قافیه ی نیوه دیڤی سییه م جیاوازه، جگه له شیعری (دوو به یتی) نزیکه ی (۵) پینج (غه زهل) یشی هه یه. بابا تاهیر له شیعره کانیدا فه لسه فه یه کی قوول و واتایه کی به رزو جوان ده دره وشیتته وه.

نموونه له دوو به یته کانی بابا تاهیر:

مه گهر شیر و پلنگی ئه ی دڻ ئه ی دڻ
به موو دایم به جهنگی ئه ی دڻ ئه ی دڻ
ئه گهر ده ستوم ره سه د خونت وه ریژوم
بوینم تا چ رهنگی ئه ی دڻ ئه ی دڻ

وشه : واتا

موو : من

به موو: له گهل من

دهستم په سه د: بکهویه بهر دهستم

بوینم: ببینم

خونت وه پيژوم: خوینت دهريژم

(دياره تو وه کو شیر و پلنگی ئه ی دل، همیشه له گهل من له جهنگ دای،

ئه گهر بکهویه بهر دهستم خوینت دهريژم، بو ئه وه ی ببینم په نگت چونه).

مهولهوی

(۱۸۰۶ - ۱۸۸۲) ز

ناوی (عهبدول رهحیمی) ه، کورپی سهعیده، له هۆزی (تاوهگۆزهییه)، له سالی (۱۸۰۶) له خاکی جوانرۆ له دیی (تاوهگۆز) له دایکبووه، له سالی (۱۸۸۲) له گوندی (سهرشاته) کۆچی دواپی کردووه. مهولهوی مهلایهکی یهکجار شارهزا بووه، به تاییهتی له عهقیده دهستیکی بالای ههبووه، له سههرهتا نازناوی (مهعدومی) ئینجا (مهولهوی) کردۆته نازناوی خۆی. له پووی ناوهڕۆکهوه سروشتی کوردستان، کاریگهری تهواوی له سههر شیعهرهکانی مهولهوی ههیه، که شیعرێ بۆ ههر چوار وهزری سال و کوێستانهکانی جافایهتی گوتووه، له گهڵ شیعرێ دلداری و ئایینی و لاواندنهوه و..... هتد.

دیاره که سههرجه م شیعهرهکانی به شیوهزاری (ههورامی) نویسه. مهولهوی جگه له دیوانهکهی، چهند بهرهههه میکی تری ههیه، به تاییهتی له سههر (عیلمی که لام) که دهستیکی بالای لهو زانسته ههبووه وهک: (الفضيلة، العقيدة المرضية، الفوائج) و ههروهها نامیلکهیهکی به زمانی فارسی ههیه، که باسی ئوسولی تهریقهتی نهقشبهندی دهکات.

نموونه یهك له شیعری مهولهوی

ئهم پارچه شیعره كه دهرباره ی سروشته، تیایدا وهسفی سهرچاوه ی (زهلم) دهكات:

(۱) وههاران سهیرمن، سهوزی دیاران
نم كهوت نه دیدهش، چون شهو بیداران

(۲) په ی دله ی مانیای دهروون مه لالان
سایه بهسته وه خه یمه ی گولالان

(۳) بو ی یه خه ی سه هر په ی دهماخ دل
مانو وه نه سیم جیب جه مین گول

(۴) چون دیوانه ی شور نازیز نه سهردا
شه تاو سهرهورگرت وده دشت و دهردا

(۵) توولانی چون هیجر خاتر پرداران
رهوان وینه ی وهصل گهردن بی گهردان

(۶) های جه شنوی وهش روح نه فزای کاوان
نای جه شاخه ی تاف ساف سهرداران

دوو دیری یه كه م بو له بهر كرده

لیكدانه وەى شیعەرەكە :

- ۱- واتە: بەھارە وەختى تەماشایە، سەوزە گیای دەشت و کێوەکان ئاوانگ نیشتوووە تە سەر چاویان، وەك پیاوانى خوا كە شەو ناخەون، بێر لە خوا دەكەنەووە فرمیسك لە چاویانا دەدرەوشیتەووە.
- ۲- (مانیا) واتە (ماندوو) واتە: خێوەتى گولالەكان سیبەریان بۆ دلى ماندووى پڕ لە خەفەتەكان کردووە.
- ۳- (مانۆ) واتە (ئەشوبهئى)، (جیب) واتە (سینگ و بەرۆك): بۆنى بەرە بەیان لە ھەوای سینگ و بەرۆكى نازداران دەچیت، لە خوش کردنى دەماخى دلدا.
- ۴- (شۆپ) واتە (عەشق): مانای ئەم دێرە لەگەڵ دێرەکانى دواى خۆى لێك دەدریتەووە.
- ۵- (توولانى) واتە (دریژ): لافاوى بەھار سەرى خۆى ھەلگرتوووە رێگای دەشت و دەرى گرتوووە، وەك دلدارێك كە عەشقى یار لە دلى عاشقى دەردەداران، ساف و مەنگە وەك گەیشتن بە یارى گەردن بى گەرد.
- ۶- (وەش) واتە (خوش)، (شاخە) واتە (ھارە): مانای ئەم دێرەش لەگەڵ دێرى دواى خۆى لێك دەدریتەووە.

پرتەوی ھەکاری

(١٧٥٦ - ١٨٢٥) ز

ناوی مستەفا بەگی کورپی عەبدوللّا بەگی کورپی محەمەد کورپی ئیزدین شێرە، بە بنەمالە لە میرانی ناوچەی ھەکارییە.
نازناوی (پرتەوی ھەکاری) یان (شاپرتەوی ھەکاری) بوو خۆی داناو، لە ساڵی (١٧٥٦) ز، لە ناوچەی ھەکاری لە دایکبوو، لەگەڵ ئەوێ زانیاری تەواوی لە ژبانی نەماوەتەو، بەلام وەک دەرکەوتوو لە ساڵی (١٨٢٥) ز کۆچی دواوی کردوو.

ناوچەی ھەکاری وەک ناوەندیکی پۆشنبیری دەولەمەند کاریگەری ھەبوو، بوو خەمڵاندنی چێژو خەیاڵی پرتەو، چونکە ناوچەی ھەکاری شوینی لە دایکبوون و ژبانی ھەندی لە زاناو شاعیرە ھەلکەوتووکانی وەک (عەلی تەرەماخی و عەلی حەریری و فەقیی تەیران و مەلایی باتەیی و ئەحمەدی خانی) و گەلیکی تر بوون، ھەر بۆیە بەناوەندیکی گەورەیی خۆیندەواری و پۆشنبیری لە کوردستانی باکووردا دەرکردوو.

لە پەرووی رووخسارەو، وەک ھەموو شاعیرە کلاسیکەکانی تری ئەدەبی کوردی، شیعەرەکانی لە (غەزەل و قەسیدە) پیکھاتوو، جگە لەمانە کۆمەلیک چوارین و پینجین و موستەزادی ھەیە.

لە پەرووی ناوەرۆکەو، موناجات و ستایشی پیغەمبەر و دلداری و وەسفی خۆشەویست و سروشت، ھەموو لایەنیکی شیعەرەکانی گرتۆتەو.
شیعەرەکانی بە زاری کرمانجی سەرۆ نووسراو، کە یەکیکە لەو زارانەیی بەشیکی زۆری ئەدەبیاتی کوردی پێنووسراو لە کۆن و ئێستادا.

نمونه‌یه‌کی شیعرى (پرتەوى هەکارى) لە هونەرى موستەزاد

ئىرۆكە م تالىع سەحەرى دلبەرى سەلما

مەشیا ب خرامان

مەستانە وەش، کە چ کولەھ و قامەتى رەعنا

شەنگا شەبى ریحان

ئەق شىووە ئەق عیشووە ئەق ناز و نەزاكەت

ئەسلە م نەدى بوون

يا رەب ژهەمى دەردە و بەلا و ئافاتى دنيا

حافز کوب یەزدان

(هەمووی بۆ ئەبەرکردنە)

ئیکدانەوى شیعرەكە :

۱- ئىرۆكە: ئەمرۆكە، م: من، تالىع: بەخت، مەشیا: رۆیشت، واتە (ئەمرۆ

بەیانى زوو، بەختم وا دەرچوو، کە دلبەرى سەلما رۆیشت بە خەرامان).

۲- وەش: رۆیشت، کە: کو، کولەھ: بەرز و قیتو قۆز، واتە (رۆیشتنێكى بە

لەنجەولارو (سەرخۆشانە) و بەرزو قیت، بەژن و بالای وەكو شەنگەبى ناسك

لە شىووە ریحان).

۳- ئەق: ئەم، واتە (ئەم شىووە رۆیشتنەو ئەم عیشووەتەو ئەم نازە و نەزاكەتە

هەرگیز هاوتای نییە، من نەم دیوہ.

۴- خوايە لە هەموو دەرد و بەلاو ئافاتى دنيا بىپارىزى، لەبەر خاترى ناوى

خۆت (یەزدان).

حه‌مدی

(۱۸۷۸ – ۱۹۳۶)ز

ناوی ئه‌حمه‌ده کوری فه‌تاح به‌گی حاجی ئیبراهیم به‌گی مه‌حمود به‌گی
ساحیبقرانه، له‌ سالی ۱۸۷۸ز له‌ شاری سلیمانی له‌دایکبووه، له‌ شه‌وی
(۱۲)ی تشرینی دووه‌می سالی (۱۹۳۶)ز کۆچی دوایی کردووه له‌ گردی
سه‌یوان له‌ شاری سلیمانی نیژراوه.

شیعره‌کانی هه‌مدی به‌زاری کرمانجی خواروو نووسراوه وه‌ک هه‌ر
شاعیریکی کلاسیکی کوردی، کیشی عه‌رووزی عه‌ره‌بی، یه‌ک سه‌روای
به‌کاره‌یناوه، بنیاتی شیعره‌کانی جگه له‌ قه‌سیده‌و غه‌زه‌ل، گه‌لی ته‌رجیع
به‌نده و ته‌رکیب به‌ند و چوارینی هه‌یه.

له‌ پووی ناوه‌رۆکه‌وه شیعرێ (نیشتمانپه‌روه‌ری و ئایینی و دل‌داری و
وه‌سفی سروشتی کوردستان)ی هه‌یه. هه‌مدی خاوه‌ن بیرو باوه‌ریکی
کوردانه‌ی به‌رزبووه، هه‌ر بۆیه شیعره‌کانی راستگۆیانه له‌ دل و ده‌رونیکی
پاکه‌وه هه‌لقولاوه.

نمونه‌یه‌ك له شیعرى حەمدى كه له سالى ١٩٢٧ وتویه‌تى:

كوردستان

ئەى وه‌طەن پۆم و عەجەم موشتاقى كوردستانته
ئيفتخارى ميلله‌تى كورد شه‌وكه‌تى عینوانته
به‌سته سه‌ربه‌رزى ئیواران، سبه‌ینان مانگ و پۆژ
وه‌ك نیشانى ئيفتخارى سنگ و نه‌جمه‌ى شانته
به‌رق ئەدا و نه‌رژى وه‌كو نه‌مواجى گه‌وه‌هه‌ر چه‌شمه‌كان
ئاوه‌ یا رۆحى ره‌وانى چه‌شمه‌ى حەیانته
ئاوه‌ یا نووره‌ له‌ عه‌كسى خۆر كه‌ نه‌بریسكیته‌وه
نه‌هلى حيكه‌مه‌ت وا ئەزانى دو‌ره‌كانى (كان) ته
گو‌نگو‌لى سوور و سپى خائخالى خاكى ره‌ش نه‌ئى
بو‌دره‌یى و رو‌خسار و سورمه‌ى رشتنى چاوانته
عاشقى ره‌نگى خه‌زانى تۆیه‌ بۆیه‌ دى‌ به‌هار
فه‌سلى هاوین گه‌رمه‌ مه‌یلى به‌فره‌كه‌ى زستانته
(دوو دیر بو‌ له‌ به‌رگه‌ردنه)

(كان) واته‌ مه‌نجه‌م، ئەو شوینەى كانزای لى‌ ده‌ردی‌ت.

بەشى پەوانىيىتى

د. عزيز گەردى

پىداچوونەو ەى زانستى

محسن احمد كريم

سابق ئەحمەد عوسمان

فاروق نورالدين ئاغۆك

ژماره‌ی لاپه‌ره	ناوه‌روکی بابه‌ته‌کانی به‌شی ره‌وانبێژی	ژ
۱۹۹	ره‌وانبێژی	۱
۱۹۹	لیکچواندن	۲
۲۰۵	خواستن	۳
۲۰۹	ره‌گه‌زنوۆزی	۴
۲۱۴	دژیه‌ک	۵
۲۱۷	جوانی بایس	۶
۲۱۹	تییه‌لکیش	۷
۲۲۲	سه‌رچاوه‌کان	۸

رەوانبىژى

رەوانبىژى ئەۋەيە قسەۋ ھۆنراۋە پەۋان و جوان و كاريگەر بى ۋ لەگەل
بار و دۆخى گويگر و ھەلۋىستى قسە كىرنەكە بگونجىت بۆ ئەۋەي
مەبەستەكەي بە پوونى لە خوینەر بگەيەنئى و چىژى پى ببه خشىت و كارى
تى بكات. ئەمەش بە ھەلۋاردنى وشەي لە بارو دارىشتنى تۆكمە و پىكخستنى
ژىرىژىيانە دىتە دى.

زانستى رەوانبىژى لە ھونەر و دەستور و بىنەمايانە دەكۆلئىتەۋە كە دەبن
بە مايەي رەۋانى و جوانى كاريگەرى قسەۋ پاراستنى لە لىلى و شل و
شىۋاۋى.

لىرەدا باسى بەشىكى كەم لە بابەتەكانى رەوانبىژى دەكەين:

لىكچۈاندن

ئ- پىناسەي لىكچۈاندن: لىكچۈاندن لەسەر بىنەماي بەراۋرد ھاتوۋە. بۆ پوون
كىرنەۋەۋە چەسپاندنى سىفەتى شتىك، ئەۋ شتە لەگەل شتىكى تر بەراۋرد
دەكرىت كە سىفەتە مەبەستەكەي تىدا زالە، بۆ ئەۋەي سىفەتەكە بەم بەراۋردە
پوون بىتەۋەۋە بەزىدە پەۋىي دەرىكەۋىت. ئەۋ شتەي بابەتى باسەكەيە پىي
دەگوترى (لىچۈۋ) و ئەۋەي بۆ بەراۋرد و پوونكىرنەۋە ناۋبراۋە پىي دەگوترىت
(لەۋچۈۋ). سىفەتى ھاۋبەشى نىۋان ئەم دوو بىنەپەتە پىي دەگوترىت (روۋى
لىكچۈۋ) و دەشى ئامرازىكىش ھەبىت دوو بىنەپەتەكە بەيەكەۋە بىبەستىت پىي
دەگوترىت (ئەۋزارى لىكچۈاندن).

نمۇنەيەك:

دئەم ھەروەك سەماۋەر پىر ئە جۈشە

خەرىكى سۆز و گىريان و خرۈشە

لەم دیرپەدا. لیکچواندن لە نیوەی یەکەمدایە. (ناری) دەیهوی باسی دلی پر جۆش و خرۆشی خۆی بکات. بۆ پوونکردنەوهی ئەم جۆش و خرۆشه دلی خۆی لەگەڵ سەماوەر بەراورد کردوووە کە هەمیشە لە کۆل و جۆشداوە. بابەتی باسە کە دلی شاعیرە، ئەمە (لیچوو)ە، سەماوەر بۆ پوون کردنەوهی سۆز و خرۆشی دلی شاعیر هاتوو، ئەمە (لەوچوو)ە. سیفەتی هاوبەشە کە جۆش و خرۆشه، ئەمە (پووی لیکچوون)ە (هەرودە) یش ئەوزاری لیکچواندنە کە یە.

ب- بنەرەتەکانی لیکچواندن:

لیکچواندن بە گشتی لە چوار بنەرەت پیک دیت:

۱- (لیچوو) ئەمە بابەتی باسە کە یە. لە هەموو بنەرەتەکان لە پێشترە، چونکە باس باسی ئەمە. ئەوانی تر بۆ خزمەتی ئەم هاتوون.

۲- (لەوچوو) ئەمە بۆ پوونکردنەوهی لایەنیک (لیچوو) دیت کە بەراوردە کە ی لەسەر بنیات دەنریت.

ئەم دوو بنەرەتە (لیچوو و لەوچوو) بنەرەتی بنچینهیین لە لیکچواندندا. بەبێ ئەم دوو لیکچواندن دروست نابێت هەر کام لەم دووە لابدریت لیکچواندنە کە نامینیت.

۳- (پووی لیکچوون) سیفەت و لایەنی هاوبەشی نیوان هەردوو بنەرەتە بنچینهییە کە یە ئەم سیفەتە لە لیکچواندنی ئاساییدا، لە (لیچوو) بێ هیژ و لە (لەوچوو) بە هیژە.

۴- (ئەوزار) ئەو وشە یە کە دەوری بە یە کە وه بەستنی هەردوو بنەرەتی بنچینهیی لیکچواندن (لیچوو و لەوچوو) دەگیرێ. ئەمە هەندێ نموونە ی ئەوزاری لیکچواندن: (وەک ، وەکو ، هەرودە ، لەو دەکا ، لەو دەچی ، ئاسا، چون ، وینە ی ، چەشنی...)

ئەم دوو بنەرەتەى دواوہ (رووی لیکچوون و ئەوزار) بنەرەتەى بنچینەى نین،
بۆیە دەشى باس بکریڻ و دەشى فېی بدریڻ.
نمونه:

دئەم زنجیر ئەکەم ئەمما ئە یاری دئروبا چ بکەم؟
رەگم وشکە وەکو پووشە، ئە قوودى کارەبا چ بکەم؟

(قانیع)

لیکچواندن لە نیوہى دووہمدایە ((رەگم وشکە وەکو پووشە...)) قانیع رەگى
خۆى لە وشکایەتیدا بە پووش چواندووە. بنەرەتەکانى لیکچواندنەکە
ئەمانەن:

۱- رەگى شاعیر: لیچووہ

۲- پووش: لەوچووہ

۳- وشکایەتى: رووی لیکچوونە

۴- وەکوو: ئەوزارى لیکچواندنە

پ- بنەرەتە باسکراوہکانى لیکچواندن:

- بۆى ھەيە ھەر چوار بنەرەتەکەى لیکچواندن ھاتبن وەکو دوو
نمونهکەى سەرھوہ.

- بۆى ھەيە سى بنەرەت ھاتبن ئەمەش دوو جۆرە:

ئ- بۆى ھەيە سى بنەرەتە باسکراوہکان (لیچوو و لەوچوو و ئەوزار) بن
و رووی لیکچوون نەھاتبى. نمونه:

قەسەم بەو شەرپەتى دیدارى پاکت
شەرابم عەینى زەھرى مارە بى تو

(نالى)

له نیوهی دووه‌مدا، لیکچواندنه‌که بریتییه له (شهرابم عه‌ینی زه‌هری
ماره) به‌بی یار شهرابی خوی به زه‌هری مار چواندووه. له‌م لیکچواندنه‌دا،
ته‌نیا سی بنه‌په‌ت هاتوون.

۱- شهرابی شاعیر: لیچوو

۲- زه‌هری مار: له‌وچوو

۳- عه‌ینی: نه‌وزاره

(پووی لیکچواندن) که کوشنده‌یی، نه‌هاتوو چونکه خوینه‌ر خوی
ده‌یزانیت.

ب- بوی هه‌یه سی بنه‌په‌ته باسکراوه‌کان (لیچوو و له‌وچوو و پووی
لیکچوون) بن و نه‌وزاری لیکچواندن نه‌هاتبی، نمونه:

کور ئایینه‌یی جه‌مالی زاتن

که‌چ مه‌ظه‌ری پورته‌وا صیفاتن

(خانی)

له نیوهی یه‌که‌مدا، لیکچواندن له (کور ئایینه‌یی جه‌مالی زاتن) دایه‌ خانی
(کورپی) به (ئاوینه) چواندووه که جوانی زات پیشان ده‌ده‌ن.

۱- کور: لیچوو

۲- ئایینه: له‌وچوو

۳- جه‌مالی زات پیشاندان: پووی لیکچوونه

(نه‌وزار) نه‌هاتوو

– بۆي ھەيە تەنيا دوو بىنەرە تە بىنچىنەيىھە (لېچو ولەوچوو) ھاتىن و دوو
بىنەرە تە نابىنچىنەيىھە (رووى لېكچوون و ئەوزار) نەھاتىن وەك:

دەمىك بوو چاوەرى ي بەفرىكى وا بووم مژدە بى باری
سەرم بەفرە كە چى ھىشتا شەرە تۆپە ئەمە بۆياری

(پىرەمىرد)

لېكچواندن لە (سەرى شاعىرە) كە بە (بەفر)ى چواندووھ.

سەرم: لېچووھ

بەفر: لەوچووھ

ئەوزار و رووى لېكچوون نەھاتووھ.

پرسیار

له م ډیره شیعرانه ی خواره ووه دا، لیکچواندن دهرینه و بنه پرته کانی له یه ک
جیا بکهره وه:

۱- نه من کیوم، سهرم شاخه، هه ناسه م

(حاجی قادری کوی)

نه سیمه، چاوه کانه، میزهرم، ته م

۲- قه لبی مه شوبهی زیری ژفه یزاته جه لا گرت

(جزیری)

ما رووسییه و سیفر سیفته رهنگی سه دا گرت

۳- دی به تاو نه شکی دوو چاوم هه روه کوو دیجله و فورات

(کوردی)

مه زره عه ی غه م سه وزه، تیراوه له بهر نه م دوو شته

۴- تاکه ی چون مه جنوون ویلی هه ردان بم؟

(مهوله وی)

تاکه ی خه مزه ده ی باری هیجران بم؟

۵- لارو له نجه ت، به سته یه، موسیقایه، گورانی یه

(مهردی)

به ژن و بالا که ت نمونه ی هه یکه لی یونانی یه.

۶- نه یله فهدل، تو ناقتابی

(خانی)

تهن شهبی که تان، تو ماهتابی

خواستن

ٺ - پڻاسهي خواستن: خواستن ٿو ليڪچواندنه يه كه تهنيا يهڪي له دوو
بنه پره ته بنچينه كه ي هاتبي و ٿوي تر نه هاتبي.
نموونه:

ٺيلاهي! نه رگزا مه ي مه ست و نازڪ

ڙ دهستي خوار و به دخواهان بپاريز

(جزيري)

(ٺيلاهي: خودايه، مه = ٺيمه، ڙ: له، خوار: لارو خراپ، به دخواه: به د نياز)
خواستن له وشه ي (نه رگزن) دايه. ماناي وشه كه جو ره گوليڪه. جزيري
ياره كه ي خوي به (نه رگزن) چواندوه (يار) (ليچوه)، (نه رگزن) (له وچوه)
(مه ست و نازڪ) (پوي ليڪچوونه) (ٿهوزار) نه هاتوه. به لام له و ليڪچواندنه دا
دياره (جزيري) له دوو بنه پره ته بنچينه ييه كه (يار، نه رگزن) تهنيا يهڪي
هيئاوه (له وچوه - نه رگزن). ٿوي تري فري داوه (ليچو - يار) له م ديپر
شيعره دا (نه رگزن) بويار به كار هاتوه.
نموونه يهڪي تر:

وانه زاني دهستي غم يادت له دلدا ده رنه كا

ٺه شكي خوينينم دهليله بو كه سي باوه رنه كا

(مه ردي)

له م ديپر شيعره دا خواستن له (دهستي غم) دايه. له بهر وشه ي (دهست)
يه كسهر بيرمان بو ٿوه دهچيٽ كه (غم) به (مروڻ) چوينراوه. غم
(ليچوه). مروڻ (له وچوه). ٺه مه دوو بنه پره ته بنچينه ييه كه ي ليڪچواندن.
له م دووه دا تهنيا (ليچو - غم) هاتوه، (له وچو - مروڻ) نه هاتوه.

ب. جۆره سهره كىيه كانى خواستن:

خواستن له رووى دهركه وتنى يه كئى له دوو بنه پره ته بنچينه ييه كه وه ده كرىت به دوو جۆر:

۱- خواستنى ئاشكرا: ئه و خواستنه ييه كه له دوو بنه پره ته بنچينه ييه كه ي لىكچواندن ته نيا (له وچوو) هاتبىت و (لىچوو) فرى درا بىت. نمونه:

هه رچه ند گۆل سىس ئه بى بگرين

ئالتوونى دار نه رزى بگرين

(گۆران)

خواستن له وشه ي (ئالتون) دايه. له بهر وشه ي (دار) ده زانين مه به ست له وشه ي (ئالتوون) ئالتوونى راسته قينه نيه، به لكو گه لای زه رده. واته گۆران گه لای زه ردى به ئالتوون چواندوه: گه لای زه رد (لىچوو) ئالتوون (له وچوو). له م دووه (لىچوو- گه لای زه رد) فرى دراوه و ته نيا (له وچوو- ئالتوون) باس كراوه. ئه م جۆره خواستنه، كه (له وچوو) هاتبى و (لىچوو) فرى دراوى پى ده گوترى (خواستنى ئاشكرا).

۲- خواستنى دركاو:

تا نه گريا ئاسمان و ته م ولا تى دانه گـرت

گۆل چه مه ن ئارا نه بوو، هه م لىوى غونچه وا نه بوو

(نالى)

(چه مه ن ئارا: پازينه ره وه ي چه مه ن، وانه بوو: نه كرايه وه) له نيوه ي يه كه مدا خواستن له (تا نه گريا ئاسمان) دايه. له بهر وشه ي نه گريا (نه گريا) ده زانين (ئاسمان) به (مروڤ) چويناوه. ئاسمان (لىچوو)، مروڤ

(لهوچووہ). لیڑہ دا تہ نیا (لیچوو - ئاسمان) ھاتووہ و (لهوچوو - مرؤڤ) فری
دراوہ، ئہ وەندە ھەیە (گریان) ی مرؤڤ دراوہ بە ئاسمان کە نیشانە ی
خواستنە کە یە .

لە نیوہ ی دووہ مدا، خواستن لە (لیوی غونچە وانەبوو) دایە لەبەر
وشە ی (لیو) دەزانین (غونچە) بە (مرؤڤ چوینراوہ). غونچە (لیچووہ). لیڑہ دا
تہ نیا (لیچوو - غونچە) ھاتووہ و (لهوچوو - مرؤڤ) نە ھاتووہ . (لیو) نیشانە ی
خواستنە .

ئەم جوړه خواستنه که (لیچوو) بگوتری و (لهوچوو) فری بدری پیی
دەگوتری (خواستنی درکاو).

پرسیار

له م دیره شیعرانه دا خواستن دهرینه و بنچینه که ی پوون بکه وه و جوړه که ی دیاری بکه :

۱- لایدا سهرپوش و په رچه می بای شه مال
مانگیک هاته دهر پر له خه ت و خال!!

(حه مدی)

۲- شیر له بیسه دهر په ری ده ست به خه نجه ر
روو به روو نه یدا له زومره ی دوژمنان

(سالم)

۳- نه وه دوه روو نیهالی عه رعه را شه نگ
روو نیشتنی میسالی غونچه دلته نگ

(خانی)

۴- روژته نه ی بادی نه ورؤزی له بنی به فری گران
کانی پیی سر بوو، چناریش دهستی چوو، په نجه ی ته زی

(حاجی)

۵- نه لاین سال دوانزه مانگه
من مانگم دی چوارده ساله

(پیره میړد)

۶- چاوه که م نه مړو له گوئشه ن گول به عیشوه خوی نواند
نه ک نه ک گیریم به مهرگی تو قه سه م هیج نه مدواند

(حه ریق)

رہگہ زدوؤزی

ٲ- پٲناسہی رہگہ زدوؤزی: رہگہ زدوؤزی ٲوہیہ دوو وشہ یان زیاتر لہ شیوہدا، واتہ لہ دہنگہ کان وہکو یہک وا بن یان لہیہک وہ نزیک بن، بہ لَام مانایان جیا بی. ٲہگہ ر یہک مانایان ہہ بی رہگہ زدوؤزی دروست نابیت. نمونہ:

ٲہگہ ر خالت بلیم مشکی خہ تای
عہزیز من ٲہمہم عہینی خہ تایہ

(حاجی)

لہ کوٹایی ہہردوو نیوہ دیڑدا، وشہی (خہتا) ہاتوہ، ہہردوو وشہک لہ شکلدا یہک شتن بہ لَام لہ مانادا جیان. یہکہ میان (خہتا) شویتیکہ لہ تورکستانی چین، کہچی دووہم بہمانای گوناہ و تاوان ہاتوہ. نمونہ یہکی تر:

بہ ٲاھ و گریان دیسان ہاتوہ ہہوری نیسان
جگہر پرٲاھ و ٲاور وہک عاشقی بی قہرار

(وہفایی)

لہم دیڑدا رہگہ زدوؤزی لہ وشہکانی (ٲاھ) و (ٲاور - ٲاگر) دایہ. ٲہم دوو وشہیہ ہہر چہندہ لہ شکلدا کت ومت وہکوو یہک نین بہ لَام لہیہک نزیکن. جیاوازییان تہنیا ٲوہیہ کہ وشہی (ٲاور) یہک دہنگ (ر)ی کوٹایی لہ وشہی (ٲاھ) زیاترہ.

ب- جۆره سەرەككییه كانی پەگەزدۆزی: پەگەزدۆزی دوو جۆری سەرەككی
هەیه كە ئەمانەن:

پەگەزدۆزی تەواو و پەگەزدۆزی ناتەواو.

۱- پەگەزدۆزی تەواو:

ئەو هەیه ئەو وشانەى پەگەزدۆزی دەیانگریتەوه، لە شەكدا كەت و مەت و بێ
جیاوازی وەكۆ یەك وەبەن. واتە لەم خالانەى خوارەوه وەكۆو یەك بێ:

- ژمارەى دەنگەكان

- جۆرى دەنگەكان

- پىزى دەنگەكان

نمونه:

ئەو هەى پىگەى لەكوردەكان گۆرى

لەعەتەى خوا لە ئەلجەدو گۆرى

(مەلای گەورە)

رەگەزدۆزی تەواو لەنیوان وشەى (گۆرى) ى كۆتایى نیو هەى یەكەم و

(گۆرى) كۆتایى نیو هەى دوو هەمدايه، ئەم دوو وشەیه روخساریان وەكۆو یەك

وايه، بەلام مانایان جیاوازه؟ یەكەمیان واتە پىگە لى گۆرىن كە كارە، بەلام

دوو هەمیان ناو هە واتە (قەبر).....

۲- رهگه زدوۆزی ناته واو:

ئوهويه ئهو وشانه ي رهگه زدوۆزی دهيانگرېته وه له شكلا كت و مت وهكو يهك نه بن، جياوازييان هه بي به لام له يه كه وه نزيك بن. جياوازييه كه ده بي ته نيا له يه كي له م خالانه بيت:

- ژماره ي دهنگه كان

- جوړی دهنگه كان

- ريزی دهنگه كان

بو ي هه يه وشه كان له ژماره ي دهنگه كانه وه جياوازين، واته يه كي له وشه كان دهنگي ك يان ئه گهر وشه كه دريژ بوو، دوو دهنگ له وه ي دي زياتر بي. زياده كesh له واته له سهره تا يان له ناوه پاست، يان له كوټايي وشه كه هاتبيت. نمونه:

مه عشوق تويي ب فخر و نازي

عاشق تويي ليك بي نياز

(خاني)

رهگه زدوۆزی له وشه كانی (ناز) و (نيان) دايه، دووهميان (نيان) يهك دهنگ (ي) له يه كه ميان (ناز) زياتره و دهنگه زياده كه كه وتوته ناوه پاستي وشه كه وه (- ي -).

• يان واده بي وشه كان له جوړی دهنگي ك جياوازين، جا ئهو دهنگه ي

گوپاوه چ له سهره تا، يان له ناوه پاست، يان له كوټايي بي.

نمونه:

پيري به ته نيا رحمه ته

(حمدي)

پيري و هه ژاري زه رحمه ته

– له دټره شيعره که دا ره گه ز دۆزی ناتواو له نيوان وشه کانی (ره حمه ته) و
(زه حمه ته) دا هه يه چونکه دهنگی يه که میان جيايه .

– بۆی هه يه وشه کان له پزيبوونی دهنگه کان جيا بن. نمونه:

يه ك زيده شيرين زياده مه حبوب

يه ك رووحي قوئووب جووري مه قلوب

(خانی)

له نيوهی دووهمدا، په گه ز دۆزی له وشه کانی (پووح) و (حوور) دايه. ئه م دوو
وشه يه له ژماره جوړی دهنگه کان وه کوو يه کن، به لام پيزی دهنگه کان
گۆپاوه.

۳	۲	۱	
ح	وو	ر	يه كه م
ر	وو	ح	دووهم

پرسیار

له م دیره شیعرانه ی خواره وهدا، ره گه زدوژی دهرینه و جوړه که ی بنووسه و دیاری بکه:

۱- نه ی خامه ته ژى گه له ك دريژ كر
نه ف نامه به سه ته پر قريژ كر

(خانى)

۲- نيمه هر چه نده كه قه وميكي زورين
به لام چونكه قه وميكي خوخورين
بويه دائيما واله ژير ده ستى زورين

(بى كه س)

۳- با نه چي ته لای ره قيبان، يار نه نيسي خانه بى
لازمه نه و ناسكه له ولانه بى له ولانه بى

(زيوهر)

۴- شكانيان كه مانچه ی ده ستم
به لام زوو فرياكه وت هه ستم

(كامه ران موكرى)

۵- گول له ناو باخا پي كه نى ——— روژ هه لات
گول له ناو مالى منا پى ي پي كه نى تا روژ هه لات

(حه ريق)

۶- قز كالى، ليو نالى، پرشنگى نيگا كال
نه ی كچه جوانه كه ی سه رگونا نه ختى نال

(گوران)

دژیهك

ئ- پیناسەى دژیهك: دژیهك ئەوەیە دوو وشە دژو پیچەوانەى یەكترىن.
وەكوو: گەرەو بچووك، پاك و ناپاك، مردن و ژيان، بەهیز و بى
هیز.....نمونه:

مەژى بۆ مردن، بمرە بۆ ژيان
چۆن قازانچ ئەكەى تا ئەكەى زيان

(برايم ئەحمەد)

(لەم دێرە شیعردا دژە یەك لەنیوان ئەم وشانە دا هەیه

مردن × ژيان

قازانچ × زيان

ئەكەى × ئەكەى

ب- جۆرە سەرەکییەکانى دژیهك: دژیهك دوو جۆرى سەرەكى هەیه:

ئ- دژیهكى ئەرئ: ئەوەیە وشەکان هەریەكە لە رەگەزێكى سەرەخۆ بن، لە
مانادا دژو پیچەوانەى یەكتر بن وەكوو (خەندەو گریان، تال و شیرین،
سەرکەوتن و ژێرکەوتن.....هتد) وەكوو:

چ رووناكى بى، چ تاریكى، چ نزمى بى یا بەرزى

بە خوشى بى وەیا تالى هەمووى ئەروا ئەسەر ئەرئى

(پیرەمێرد)

دژە یەكى ئەرئ لەم دێرە شیعردا ئەمانەیه:

رووناكى × تاریكى

نزمى × بەرزى

خوشى × تالى

ب- دژیه کی نه ری: نه وه یه دوو وشه که به نه فی یان نه می بووین به دژیه ک
وه کوو پاک × ناپاک ، مه رد × نامه رد ، برځ × مه ږو ، به میز × بی میز...

نموونه:

نه ی کوردی جه فا دیده به سه قهیدی نه ساره ت

نادان به کوته ک حالی ده بی، دانا نیشاره ت

(قانع)

دژیه ک له نیوان (دانا × نادان) دایه . که مه ردوو وشه که له یه ک ره گه زن به لام
به نه فی بوونه ته دژیه ک.

پرسیار

له م ديږه شيعرانه دا چي د ژبه ك هه يه د هري بيڼه و جوړه كه ي د ياري بكه:

۱- گه ليكهم رڼگاري تال و شيرين رابوارد ناخو
مه رگ مه ودا ددها بېينم سهرده ميكي تر

(هيمن)

۲- نه وه ي رزقي موقه رږه بوخوي دي
سه د دفعه بخوازي يا نه خوازي

(حاجي)

۳- يارم له نه نده روون هات دهستي ره قيب له دهستا
غه مناك و شادمانم، ره حمه ت عه زابي هيئا

(سالم)

۴- نيرگزين شهنگ و مهستن چه پ و راست
ساقيان جام و دهستن چه پ و راست

(جزيري)

۵- دژمن ل مه شانه دوست غه مگين
فه رزه مرنا چه كو و تاجدين

(خاني)

۶- نه گهر دوستم، نه گهر دوژمن بزانه
نه وهندهم تيگه بيڼه كامه يانم

(مه دهوش)

جوانی بایس

ئەو ھەيە ديار دەيەك ھۆي دروست و راستەقینەي خۆي ھەبى، بەلام
ئەو ھۆيە بخريته لاوہ بۆ جوانکردن و رازاندنەوہي شيعرەكە ھۆيەكي تری
ھونەر مەندانەي بۆ دروست بکری کە زۆر دوور بێت لە ھۆيە دروست و
راستەقینەكەي خۆي.

وہ کوو لەم ھۆنراوہيە

مانگی نوێ بۆيە ھەموو شەو زیاد ئەکاو ئەشنیتەوہ

تا جەمالي ھەر وہ کوو رووی توو برازینیتەوہ

کاتی بوو بە چوار دەھەم شەو تی ئەگا نابى بە رووت

جا لە داخا ووردە ووردە کەم ئەکا و ئەتوینتەوہ^۱

(عەلى كەمال باپير)

لێرەدا شاعیر زۆر وەستایانە دەيەوین بە خۆشەويستەكەي بلیت کە کەس
لەو جوانتر نی یە دیت مانگی یەك شەوہ لە زیادکردنی بەردەوامی دەباتەوہ
سەر ئەوہي کە دەيەوین خۆي وەکوو رووی یارەكەي برازینیتەوہ، بەلام کە
لە شەوي چوار دەبیتە مانگی تابان ئەو کاتە تی دەگا کە ھیشتا لە
جوانی دا نەگەشتۆتە یارەكەي، بۆيە لە داخ و خەفەتا وردە وردە بەرەو
نەمان دەچیت کە ئەمەش ھۆي راستەقینەي نی یە تەنھا بۆ جوانکردنی
شيعرەكە بەکاری ھیناوە.

---

۱ - دیوانی كەمالی - عەلى باپير ئاغای / ۱۹۵۶ ، چاپی ۱۹۸۶ .

پرسیار:

له م دپړه شيعره نه دا جوانی بايس دهرېښه و ديارده که دهست نيشان بکه و
هویه جوان دروست کړاوه که پوون بکه وه:
۱- له خه وفی ته لعه تی، روژ هه روځو شیت
به روو زه ردی هه لات و که وته کیوان

(نالی)

۲- شه مال له ترسی شنه ی نسپی سه خت
په نای بو باسک و پیده شت هیناوه

(دیلان)

۳- نارنج و تورنج شوبهی زینی
زه ربوی ل عیلله تا نه قینی

(خانی)

۴- له لیواری جهوزا گولا له و به ییوون
ساوان، نه له رزن، له تاو نقووم بوون

(گوران)

۵- په له ی گولا له له ترسی چنوور
ناو جه رگی سووتاو رهش هه لگه راوه

(دیلان)

۶- خوینی پاکی لاوی کوردانه رزاوه کیو و که ژ
بویه وا نیستاکه سووره، رهنگی گوئناری هه یه !!

(نه حمه د موختار جاف)

تيهه لکيش

پيناسه ي تيهه لکيش: ئه وه يه شاعير يان نووسهر، نيو دير، يان ديريک يان سهراپاي هونراو هيهك، يان پهنديک، يان ئايه تيک، يان فهرموده يهك، يان قسه يه كي نهسته ق بئ دهستکاري وهر بگريت و له ناو دووکه وانه بيخاته ناو بهر مه مه كي خويه وه، جاناوي خاوه نه كه ي ببات يان نه بات: نمونه:

بؤ فه له ك ناکه م ته نه زوول ههروه کو نووري نه ئي
(من به چهرخي ئاسمان سپله ئيسته يهزا نه که م)

(که مالي)

ليره دا دياره (که مالي) نيو ديره شيعري (شيخ نووري شيخ صالح) ي تيهه لکيشي شيعره که ي خوي کردووه. ناوي (نووري) شي له پيشه وه هيناوه. نمونه يه كي تر:

دهمي گوجباره که ت ناچي له يادم
دهبي وهك كوشتمت بشپرسى دادم
((که بارگه ت بؤ ههوار تيک نا عه زيزم
شکا نه ستونده گي تاو لي مرادم))

(مه ژار)

(مه ژار) ديره شيعريكي هيمني تيهه لکيش کردووه بئ ئه وه ي له شيعره که يدا ناوي خاوه نه كه ي بيني چونکه ديره شيعره که ي هيمن زور به ناوبانگه و خوينه ري شيعره کاني هيمن ده يناسيته وه.

نمونه یه کی تر:

بوچی فهرموویه تی نه بیی نه مین

((اطلبوا العلم ولو بالصین))

(حاجی)

له م دیره دا (حاجی) فهرمووده یه کی پیغه مبه ری به ده قی خو ی تیّه لکیش

کردووه، بی نه وه ی ده ستکاری بکا، یان بیکابه کوردی.

تیبینی: هه موو پینج خشته کییه کانی شاعیریك له سه ر شیعری شاعیریکی

تری ده کا بهر نه م هونه ره ده که ویت.

پرسیار

۱- قه‌دری میله‌تتان به جاری شکان
نه‌ه‌یاتان ما، نه‌ناوونیش‌شان
باری ته‌عنه‌تان وا‌هاته‌سه‌رشان
(وه‌فدی کوردستان، میله‌ت فرۆشان
هه‌رزه‌وه‌کیلی شاری خامۆشان)

(بی‌گه‌س)

۲- گۆل له‌سه‌ر لقی خۆیا ره‌نگینه
(به‌ردیش له‌جیگای خۆی سه‌نگینه)

(پیره‌می‌رد)

۳- رۆژی فه‌رمووت (لیس لانسان الا ما سعی)
هیچ که‌سیش هی‌زی فه‌لاح نیش کیلانی نییه

(دل‌دار)

۴- له‌دوو ئاوان که‌یه‌کده‌گری
(سیروانی نهم چه‌م تا‌نجه‌رۆی نه‌وچه‌م
دوو میسره‌عی به‌یتی مه‌ول‌ه‌وی
بدن به‌یه‌کدا نهم چه‌م بو‌نه‌وچه‌م)

(پیره‌می‌رد)

۵- سه‌یری که‌نه‌ئی ی خوینی رزّای گه‌شی تۆیه
(سیروانی سروشکم که‌نه‌کا هه‌زه‌له‌سه‌ردا)

(عه‌لی که‌مال باپیر) که‌مالی

۶- تا‌نه‌تناسی نایه‌ت و سه‌عاتی نه‌وقاتی دوعا
فانیده‌ی چــــی (ربنا انزل علینا مانده)

(صابری)

سەرچاوهكان

١-	محمد عارفی جزیری	سگفان عبدالحکیم	١٩٨٤- بغداد
٢-	گۆقاری سلیمانی ژ (٩) ی سالی ١٩٦٩	د. شوکریه رهسول	١٩٨٩ - ههولیر
٣-	المدخل لدراسه الادب الکردی المدون باللهجه الشمالیه - جزء الاول	تحسین ابراهیم الدوسکی	١٩٩٣
٥-	پۆلی گۆقاری هیوا له پیشخستنی هونه رهکانی ئه ده بی کوردیدا	نامه ی ماجستیر - هیمداد حسین بکر	١٩٩٥
٦-	هونه رهکانی ئه ده پ له پۆژنامه گهری نیه نی کوردیدا (١٩٦١ - ١٩٩١)	نامه ی ماجستیر - نه وازد علی ئه حمه د	٢٠٠٠ سلیمانی
٧-	میژووی په خشان ی کوردی تا سالی (١٩٨٠)	عه لادین سجادی	٢٠٠٠ ههولیر
٨-	ئه ده بی پۆژنامه نووسی سه رده می کۆماری کوردستانی (١٩٤٣ - ١٩٤٧)	نامه ی دکتۆرا - هیمداد حسین بکر	٢٠٠١
٩-	(گۆقاری دهنگی گیتی تازه) سه ره لدان و ده وری له پیش خستنی زمان و هونه رهکانی ئه ده ب و وه رگێراند	پ. د. شوکریه رهسول	٢٠٠٣ سلیمانی
١٠-	پۆژنامه ی (برایی - برایه تی ١٩٦٧ - ١٩٧٤) و پۆلی له پیشخستنی ئه ده ب و رۆشنییری کوردیدا	نامه ی ماجستیر - ئاریان ابراهیم احمد	٢٠٠٤ سلیمانی
١١-	چیرۆکی هونه ریی کوردی	حسین عارف	١٩٧٧ به غدا
١٢-	لیکۆلینه وه و بیلۆگرافیا ی چیرۆکی	عومه ر مه رعوف	١٩٧٨ به غدا

	کوردی	بەرزنجی	
۱۳-	چیرۆکی نوێی کوردی	حەسەن جاف	۱۹۸۵ - بەغدا
۱۴-	بینای ھونەری لە کورتە چیرۆکی کوردیدا	ئەحلام مەنسور	۱۹۹۹ - سلێمانی
۱۵-	گەڕانەووە لە خەیاڵەووە بۆ واقع	عەتا قەرەداغی	سلێمانی - ۲۰۰۴
۱۶-	پۆلی گۆڤاری گەلاوێژ لە گەشەسەندن و پێشخستنی ئەدەبی کوردیدا	محەمەد دلێر ئەمین محەمەد	سلێمانی - ۲۰۰۴
۱۷-	الروایه الکوردیه	عبدالرحمن پاشا	اربیل - ۲۰۰۱
۱۸-	خۆشخوانی	عەلانەدین سوڤادی	بەغدا - ۱۹۷۸
۱۹-	پەوانبێژی لە ئەدەبی کوردیدا	عەزیز گەردی	ب ۱ بەغدا - ۱۹۷۵
۲۰-	پەوانبێژی لە ئەدەبی کوردیدا	عەزیز گەردی	ب ۲ ھەولێر - ۱۹۷۵
۲۱-	پەوانبێژی لە ئەدەبی کوردیدا	عەزیز گەردی	ب ۳ سلێمانی - ۱۹۷۹
۲۲-	پەوانبێژی	عەزیز گەردی	ھەولێر - ۱۹۹۲
۲۳-	دیوانی مەولەوی		
۲۴-	میژووی ئەدەبی کوردی	د. مەرف خەزەندار	

بهشی خویندهوه

ژمارەى لاپەرە	ناوەڕۆكى بەشى خۆیندەوه	ژ
٢٢٦	شیخ سەعیدی پیران	١
٢٢٨	میر شەرەفخانی بەتلیسی	٢
٢٣٠	قاسم ئەمین و ئازادکردنی ئافرەت	٣
٢٣٥	ئەین سینا	٤
٢٣٨	تاگور	٥
٢٤٢	مەلا محەمەدی کۆیه	٦
٢٤٥	شیخ محەمەد عەبدە	٧
٢٤٨	خەملى پەمۆو تکای شیخ	٨
٢٥٦	قەلاى دمدەم	٩
٢٥٩	کۆمارى ئەفلاتوون	١٠
٢٦١	سەرچاوەکان	١١

شیخ سه عیدی پیران

۱۸۶۸ - ۱۹۲۵

شیخ سه عید کوری شیخ مه حمودی ((کلدار)) ه، له بنه ماله یه کی ئایینی بووه، له گوندی ((پیران)) که که وتۆته ژوورووی ((دیاریه کر)) هوه هاتۆته دنیاوه، کلدار له قه بی بنه ماله ی باوکی بووه، پیاویکی زاناو نیشتمانپه روه ربووه له گه ئی لاوه خزمه تی خۆی کردووه یه کێک له بهر ئه وه که خه لیفه ی ((مه ولانا خالد)) بووه ته ریه تی ((نه قشبه ندی)) له ناوچه ی کوردستانی تورکیادا بلاوکردۆته وه، له م پووه وه خۆیشی بووه به شیخیکی پایه به رزو تا دوانزه هه زار مریدو په یه روه یکه ری هه بوو، له وانه بووه به ته وای به سه ر ئه و ولاته دا زال بووه.

یه کێ باری عیلمی و زانایی وه کو چۆن شیخیکی به رزبووه زاناو عالمیکی به رزتر بووه، گه ئی ئیجازه ی ته دریسی داوه به فه قیه کانی له مانه دوانزه عالمی هه ره گه وره له و لاته دا ده ستنیزۆ ((مجان)) ی ئه م بوون.

یه کێ له باری نیشتمانیدا له باوه ری شیخ سه عیددا حکومه تی ئه و سه رده مه ی عوسمانی له ریگای شه ریه تی ئیسلامه وه نه چووه به پێوه، ئه میش بۆهاتنه وه سه ری ئه و حکومه ته و بۆ که مکردنه وه ی ئه و سه رانه و پیتاکانه که حکومه ت خستبوونیه سه ر دانیشتوانی ولات هه ستا، نیشتمانپه روه رانی تری کورد دایانه پالی، شۆرشێ ۱۹۲۵ - ۱۹۳۰ ی کوردی له ولاتی تورکیادا په یدابوو، له ئه نجاما به هۆی هه ندی که م کووپیه وه که په یدابوو سه رنه که وتن، شیخ سه عید گیراو له لایه ن تورکه کانه وه خنکینرا. ئه م پیاوه توانی له و ماوه که مه ی ژیا نیا پیشه واییه کی میژوویی بۆ نه ته وه که ی خۆی له و ولاته دا بگریته ده ست. له پایه ی زانیاری و ئه ده بی و

هونه ريدا يه كه م كه سى بووه له و ناوچه يه دا هونراوه كوردى و فارسى و
 عه ره بيه كانى سۆزىكى ده دا به مهردم. پياويكى به سامان بووه. له نان
 بده يى و ديوه خاندارى دا به سه بو ئه و كه پيشپهوى شورشيك بووه.
 ناوبانگو ((طريقة)) ي مه ولانا خالد له شيخ سه عىدى پيرانه وه له و ناوه دا
 دهنگو ئاوازي پهيدا كرد. كۆرى مه دره سه و خانه قاكه ي وه كو پووره ي ههنگ
 وابوو، له دوولاه بو وه رگرتنى زانيارى ريگاي ((طريق)) و شه ريعه ت
 رووى تيكراوه. ئه و دوو ريگايه بوو كه له ئه نجاما رچه ي شكاند بو شورشى
 نه ته وايه تى. ئه م سى ريچكه يه كه شيخ سه عىدى پيران گرتبووى بوون به سى
 شارى كه كه مريدان و په يره وى كه ره كانى هه رسى ريگاكه له پاش خويشى
 له سه رى برۆن و شوين ماله گه وره هه ر كويز نه بيته وه و هه ر ئاوه دان بى.

مير شەرفخاننى كۆرىمىز شەمسەددىن بىدلىسى رۇژكى

شەرفخان لە رۇژى بىستەمى زىلەقدەى سالى ۹۶۹ كۆچى داو ۱۵۴۱ زايىن لە شارۆچكەى (كرهرد) لە نزيك شارى (قوم) لە مالى قازىيەكى قومى (كەدەچنەو سەرقازى شىرخى كوفى) لە دايك بوو دايكى كچى ميرخان بوو.

لە (۹) سالىدا دەگەل شازادان لە كۆشكى شامى تۆماسى سەفەوى بۆ ماوہى سى سالىن خويىندويەتى، لە ۱۲ سالىدا لەسەر داواكارى ھۆزەكەيان كراوہ بەمىر چونكە باوكى گوشەگىرى ھەلبژاردوہ ..... ناردراوہ تە سەرساليان و مەحمود ئاباد لەلای شىروانانەوہ ..... پاش ماوہىەك چۆتە لای خالى كە مەحمەد بەگى حاكىمى ھەمەدان بوو وە لە ھەمەدان ژياوہ وكچى خالى مارە كردوہ. سى سالىش لە ھەمەدان ماوہ.

لە ھەراى سولتان بايەزىدا كە پەناى بەشاي ئىران ھىنا باوكى كرايەوہ مىرو گروھروديان دايە .... دواى چەند سالىك ديسان باوك بۆ كۆر دەستى لە مىرايەتى بەردا. شەرفخان بۆ ماوہى دوو سالى ھەميشە وەك ياوہرو راپوژكارىك لەگەل شادا بوو لى جيا نەدەبوو .... بە لەشكر ناردىانە سەر ئەحمەدى خانى (بيە) وە بەسەر ولاتەكەى رادەگەشت. سولتان ھاشمى حاكىمى گەيلان بە ۱۸ ھەزار سواروہ ھىرشى بردە سەر شەرفخان كە لە چوارسەدو پەنجا سوار پترى نەبوو. لەشكرى گەيلانى شكاندو سى منارەى لەسەريان بەرزكردەوہو گەيلانى گرتو لە پاشان لەسەر خواستى خۆى ھاتەو قزوین .... ديسان لەسەر خواستى خۆى ناردىانە تە ولاتى شىروان و ناوچەكانى، تەركات و ئەرش و ئاق داش و قەبالەو و باكو و كەناروى دراوہتى كە خۆى و ھۆزەكەى پى بژين. لە پاش ھەشت مانگ لەوى بوو

شاھ تۆماسب مردووھ ئىسماعىل مىرزا ناردوويە بردوويەتییە قەزوين و
کردوويەتى بە میرى کوردستان و لورستان و گۆران و ھەر کوردیک کارى بە شای
ئیران بوو ھە رییگەى میرشەرەفەو ھە دەبووايە پیی بگا.

دوایی شایان لیى پەنجاندوو ھە ناردوويەتییە سەر نەخچەوان.....
سالیك و وچوار مانگ حاکمى نەخچەوان بوو سولتان مرادى سىيەم بە ھۆى
خوسرەو پاشای میرى میرانى وان عەفونامەى بۆناردوو ھە ھاتۆتەو ھە بدلیس
جیگەى باوبا پیرانى. ناوچەى موش و چەند جیگەى ھەکی تری بۆ خراو ھە سەر
بدلیس و سالانە ۴۱۰ ھەزار ئاقچەى داھات بوو.

خۆى دەلی: ئەمرۆکە دوامین رۆژى مانگی قوربانى سالى ۱۰۰۵ کۆچى و
۱۵۹۶ زایینیە ھە سایەى سەرى سولتان مەحمەد خانەو ھە ھەرمانرەوای
بدلیسمو کاروبارى خۆم داو ھە دەست شەمسەددینی کورم میرشەرەفخان ھە
سالى ۱۰۰۵ کۆچى ۱۵۹۶ زایینیدا تەواو بوو ھە دانانى پەرتووکی شەرەفنامە
ئەو ھە کە باسى میرەکانى کورد دەکات.

قاسم ئەمىن و ئازادکردنى ئافرىت

سالىك له سالان ههشتى ئازار هاتهوه..... سهرنوسهري ئهو رۆژنامهيهي
ئيشم تيدا دهكرد وتي:
هيچت بۆ ههشتى ئازار نه نووسيوه؟ ناتهوئ له پۆژى ژنانى جيهاندا شتيك
بنووسيت.

وتم: بهلى، پۆژى ژنان واديت، دياره له ناو ژنانى جيهاندا ژنانى عيراقيش
جهژن دهگيژن. پۆژنامهكه مان به عهره بى دنوسرا، له بهر ئه وه بۆ باسيك
كه ران كه بۆ خوينده وارى عهره بىيتو له باسى ژنان به دهرنه بىيتو له
جه مسهرىكه وه به كورديشه وه بيه سترىته وه. دوو ويتهم هات به بيردا، به
خامه دوو نهخشه م بۆ كيژان، باليره دا نهخشه ي ويته ي كه ميان بكه م به
كوردى.

دوو ويته ي مونا سه بهت

(١)

قاسم ئەمىن.....

له بيره وهريى ئه ودا دهچمه سهر چيروكى - توو خاك و با - ئهو چيروكه ي
به ره و گه ليك كه سى ترى پاكيشام، گه ليك كه سى وا كه تالى بيرىكى وا كه
به م خاكه وه به سترابىت پىكه وه ي گرى داوين.... ئهو تاله تا دىت به ميژتر
ده بىيتو پىچ ده خواتو پته و ده بىيتو منو ئه وان له جوغزىكى وا كه و ره دا
كو ده كاته وه، كه هه موومان هه ر سهر به وينو ئهو جوغزه ش زور فراوانه.....
ئهو پياوه يه كيكه له وانه ي له خاكى پاكي ئيمه دا له داىك بووه،
ره شه بايه كي تيزهاتوو... نازانم ره شه باي شه پوو، يا هه ر هه و لدان و
ئاواريه يه كو نه كه ي ئاده ميزاد بووه به دواي پاروو ناندا، ياشتيكى تر بووه؟

ھەر چۆنىڭ بوويىت، ھەر پەشەبايەكى بالدار بوو، يا ئەو تۆۋە خۆى
بالداربوو لە ئاۋجەرگەى شارى سلىمانىدا، بەسەر گەلىڭ لووتكەى بەرزدا
فريوۋە بەمەلەۋانى بەسەر گەلىڭ دەريادا پۆيشتوۋە رىگەى بريوۋە
گەيشتۆتە كەنار رووبارى نىل، ۋەك پىشىنان وتويانە:

(دەۋەن بىيىت بە دار، لەبىندا بھەيىنەۋە فەقرو ھەژار).

بەلى، درەختىڭ بوو، سىبەرى زۆرى زۆر دوور دەپۆيشتو لەگەل جوغزى
سىبەرى تردا لە كۆرى مەسەلەيەكدا يەكيان دەگرتەۋە، كە بوو بەيەككە لە
مەسەلە ھاۋچەرخىيەكانى جىھانى ئەمرو.

ئازادكردنى ژنو قاسم ئەمىن. دووسەر ناۋون، دوو ئاۋنىشانى بەيەكدا
چوۋى يەك مەسەلەن. ئىمەش ۋەك گەلانى خەباتكارى تر، لە چىرۆكى
شارستانىدا بەشمان بە ھەردو سەرنائو بەم دەستكەوتەۋە ھەيە. بەلى،
ھەمو ھاۋبەشىن، بەلام ئىمە ھەتا ھەتايە ھەر لە كلاًو رۆژنەى شانازىيەۋە
دەروانىنە قاسم ئەمىن. كەلە پياۋى مەسەلەيەكەۋ شانازى پىۋە دەكەين.
تۆۋىكە بە دەم باۋە فرى، درەختىكى مىسرى سىبەردارى ۋاى لىپروا كە بە
ستايىشەۋە باسى يەكەم نىشتىمانى بكرىت ... لەبەر ئەۋە شانازى پىۋە
دەكەين..... ئەم تۆۋەى لە كوردستانەۋە پۆيشت دىركى لى نەپروا....

ئەمەى سەرەۋەم بە غەرەبى نووسىبوو، ديارە ئەمە وىنەيەكى ئەدەبى
بوو..... چەند دىركى مېژوۋ بوو لىي زىاد كرابوو، خامە سىبەرى خۆى پىي
بەخىشبوو. بەلام ئەۋ پاستىيەى پەرتوۋكى مېژوۋ نووسىويانە ئەۋەيە كە
قاسم ئەمىن خۆى سالى ۱۸۶۵ لە تۆرە (طرە) لە مىسر لە دايك بوو. بەلام

مەخمەد ئەمىن بەگى باۋكى كە لە سوپادا ((مىر ئالاي)) بوو، خەلكى سەلېمانىيەو بەدەم فرمانەو لە سەلېمانىيەو گەيشتە مىسر.

قاسم ئەمىن لە ئەسكەندەرىيە گەرەبوو و لەوى دەستى كردووە بە خویندن، پاشان ھاتتە قاھىرەو (ئەزھەر)ى تەواو كړدووە. زۆر لە پېشەوا شېخ مەخمەد عەبدەو لە سەعد زەغلوولەو نەزىك بوو. پاشان چووە بۆ فەرەنسائو لە زانستگای مۇنبىلىيە كۆلېجى ھوقوقى تەواو كردووەو سالى ۱۸۸۵م ھاتتە مىسر. لە دادگاكانى مىسردا لە (حاكم)ىيەو دەستى پى كړدووەو ھەر لە دادگادا گەيشتتە پلەيەكى بەرز.

قاسم ئەمىن لە پال دىبلۆمى ھوقوقدا، گەلېك بىرى تازەى لە فەرەنسەو ھىنايەو. ھەر لەوى بىرى لە ژيانى ئافرەتى رۆژھەلات دەكردەو. بە باوەرو بىارەو ھاتەو ئالاي ئازادكردنى ئافرەتى ھەلگرت. داواى دەكرد كە ئافرەتى مىسرى، يا عەرەبو مۇسلمان ھەموو عەباو پەچە فەيدەن، بخوینن، لە ھەموو كاروبارىكدا ھاوبەشى پياوین.

سالى ۱۸۸۹ پەرتووكى ((ئازادكردنى ئافرەت))ى بۆلۆكردەو. ئەم بىرە تازەيە كۆنەپەرستانى وروژاند، كەوتنە ھاوارو ھەللاو بەرپەچ دانەو. قىژە قىژى كۆنەپەرستان ئەو پياو ھاو ھەللاو بىرپاھەرى سارد نەكردەو، نەيتەرساند، بەلكو زياتر پى داگرتو سالى ۱۹۰۶ ھەللاو ھەموو ئەو كۆنە پەرستانەى بە پەرتووكى ((ئافرەتى تازە))دايەو. ئەم بىرە پېشكەوتنخووانەى بوو بە ھوى كۆمەلە مۇناقەشەو لەسەر نووسنىكى زۆر. ھەندىك بەرپەچيان دايەو ھەندىك پىشتيان دەگرت. زۆر نووسەرى بەناوبانگى سەردەمى خوى پاكىشاىە كۆپى مەسەلەى رۆژگەياندى بە پلەيەكى نوى.

ئەگەر سەیری نووسىنەكانى قاسم ئەمىن بگەين دەبينىن نووسەر پەنا دەباتە بەر بەلگەو بە ھىمنى پىسەلماندن و خۆى لە شىۋەى خوتبەدان و پىشەسازى نووسىن و بچووك گەرە كردن بە دوور دەگرىت، ئەمە لەو دوو پەرتووكەيدا كە باسماڭ كردن و لەو كۆمەلە نووسنەدا بە ناوى ((وشەكانى قاسم ئەمىن بەگ)) ھوہ بۆلۆكراونەتەوہ ديارن. زۆر وتار لەسەر ژيانى ئەم كەلە پياوہ نووسراون. ديارترينيان پەرتووكى ئەحمەد خاكييە كە ناوى ناوہ ((قاسم ئەمىن)).

ئىستاش لە جىھانى عەرەبدا كە ناوى ئازاد كردنى ئافرەت دىت، بى پەروا ناوى قاسم ئەمىن بە يەكەم رابەردىت. بەلى.....

رابەرى ئازادكردنى ئافرەتى عەرەبە، نووسەرىكى جوان نووس و پاك نووس و پىشكەوتنخووزى عەرەبە. بەلام تۆ بلىيت ھەمەئەمىن بەگى مير ئالا كە بەداخى گەرانەوہى نىشتمانەوہ سەرى ناوہتەوہ، ئەوہى لە بىردا بووبىت، كە لە ھەموو سەرچاوہكەيدا ناوى خۆى بە ھۆى ئەو كورپە بلىمەتەيەوہ تۆمار دەكرىت و دەنووسرىت: نووسەرىكى گەرەى عەرەبەو لە پەچەلەك دا كوردە.

ئاي دەبىت زانىبىتى كە رۆژىك دىت ئىمەش شانازى بەو تۆوہ بالدارەوہ دەكەين، كە لە خاكى مىسردا سىبەرى داوہو دىكى لى نەپواوہو دەيكەين بە بەلگەيەكى تىرى پىۋەندى پىرۆزى كوردو عەرەب؟

ليكدانه وهى وشهكان:

ناتهوئ	:	تهنه قيت ، ناخوازي
بهلى	:	لهبئ
دهنووسرا	:	دهاته نفيسن
جه مسر	:	لاى سر
بيه سترپته وه	:	بيته گرئدان
بیر	:	هزر
خامه	:	قه له م ، پینووس
بیره وه رى	:	بیرانين
ده چمه وه	:	قه دگه ريم ، دزقريم
تال	:	تار
پيچ ده خوات	:	دقه تلئ ، لوول ده خوات.
جوغز	:	دائيره
سهر به وين	:	ئه م ئيت وينه
لووتكه	:	په خ
به به كداچوو	:	چوونه ناڤه هڤ
كلو پوزنه	:	كولوك
شانازى	:	سهر فرازى ، سهر پلندى
درك	:	دري ، سترى ، خار
ئالا	:	به يداغ
وروژاند	:	ئاراندى
كه له پياو	:	مروقت مه زن
توو	:	توخم ، توڤ

پرسىار و راهينان

- ۱- قاسم ئه مين كييه؟
- ۲- بوچ بوته يه كييك له پابه رانى ئازاد كردنى ئافرهت؟
- ۳- چون ئيمه ش مافى شانازيمان به و كه له پياوه هه يه؟
- ۴- سالى ۱۹۷۵، سالى جيهانىي ئافرهت بوو، وتاريك له م باره يه وه بنووسه و ياديكي قاسم ئه مين بكه وه.

«ئىبن سينا»

گه وره ترين و به ناويانگترين زاناو عالمى سده ي پينجه مى كۆچى (ئەبو
عەلى سينا) يە كە يەككە لە زانا بى ھاوتاكاني جيهانى ئىسلام، ناوى (ئەبو
عەلى كورپى حسين كورپى عبدالله) يە كە بە (ئىبن سينا) ناوى دەرکردووه، لە
سالى (۳۷۵) ي كۆچى لە (ئەفشنة) ي بخارا لە دايك بووه و باوكى خەلكى بەلخ
بووه و يەككە بووه لە فەرمانبەرانى دەولەتى سامانى و لە دىي (خريثين) كە
سەر بە بخارا يا فەرمانبەر بووه. ئىبن سينا زۆر زيرەك و بليمەت بووه، ھەر لە
مندالپيەوہ لە خویندن و زانست و ھونەردا، لەريزى پيشەوہ بووه، ئەدەب و
حیکمەتى خویندووه و ئينجا رووى کردۆتە پزىشكى و زۆرى پئەنەچووه كە
بووه بە شارەزايەكى تەواو لە زانستى پزىشكى و ھەقدە سالى تەواونەكرد كە
بوو بە پزىشكىكى ناودار و پەيوەندى لەگەڵ بارەگای سامانيەكاندا پەيدا
كرد. ئەوہ بوو دوواى نەمانى سامانيەكان (بخارا) ي بەجى ھيشت و رووى
كرده (خوارزم) و چەند سالىك لەویدا مايەوہ و لە دوايدا چوو بۆ (گورگان) بۆ
لاى (قابوسى كورپى وەشمگير) بەلام لەو كاتەدا (قابوس) كوژراو (ئەبو
عەلى) نەى دى، لەبەر ئەوہ لە (گورگانەوہ) چوو بۆ (رەى) و (مجدالدولە) ي
دەيلەمى تيمارکرد لەبەر ئەوہ (مجد الدولە) زۆر نوازشى كرد، دواى ئەمە
چوو بۆ ھەمەدان و لەوئى لەگەڵ (شمس الدولە) ي كورپى (فخر الدولە) كە
حاكمى ھەمەدان بوو دۆستايەتى كرد و ھەميشە لە گەلیدا بوو تا بوو بە
وەزيرى، بەلام لە زەمانى (شمس الدولە) ي كورپى فخر الدولەدا خرايە
زيندانەوہ، دوواى بەرەللابوونى چوو بۆ لاى (علاء الدولە) ي كاكويە كە حاكمى
ئەصفەهان بوو، ئينجا دەستى كرد بە دانانى پەرتووك و نووسراو، تەنانەت
چەند پەرتووكىكى بەناوى خۆيەوہ دەرکرد تا لە سالى (۴۲۸) ي كۆچيدا كە
لەگەڵ (علاء الدولە) دا چوو بۆ ھەمەدان كۆچى دووايى كرد و لەویدا نيژرا.

ههروهكو وتمان (ئەبو عەلى) يەككەكە لە بليمة تەكانى جيهان و ناوى لە لیستەى زاناو پزىشك و حەكىم و فەيلە سووفەكانى جيهاندا وەك ئەستىرەى پرشنگدار دەدرەوشیتهوه، لەگەڵ ئەوەشدا كە (ئەبو عەلى) زۆر لە هاتووچوو سەفەر دا بووه، بەلام گەلێك پەرتووك و نووسراوى بەنرخى لەپاش بەجیماوه، لە پەرتووكە بە ناوبانگەكانى (ئەبو عەلى سينا) - شفا - يە لە حيكمەت، كەبرىتيه لە باسى دەربارەى فەلسەفە، مەنتىق، رىازى، تەبیعی و ئیلاهی (و بە گرنگترین پەرتووك دادەنریت لە فەلسەفەدا لەلایەن موسلمانانەوه نووسرابێت. ههروهها (نجات) كە لە حيكمەت، بەلام لە پزىشكیدا پەرتووكى (قانون) ه كە بەگرنگترین پەرتووكى (پزىشكى) دادەنریت لە جيهانى ئىسلامدا و گەلێك لێكدانەوه و شەرحى لە سەرکراوه، تەنانەت يەكێك بووه لەو پەرتووكانەى كە قوتابخانە پزىشكیەكانى ئەوروپا و انەیان تیدا دەخویند، ههروهها پەرتووكى (الاشارات والتنبیها) لە حيكمەت..... ئەمانە هەمووى بە زمانى عەرەبى نووسیوه، بەلام چەند پەرتووكێكى بە فارسى نووسیوه، وەكو (دانشنامەى علائى) كە بەناوى (علاء الدوله) وه نووسیویتى. لە (مەنتىق و حيكمەت و تەبیعی و ئیلاهی) جگە لەمانەش - ئىبن سينا - چەشەى شاعیرى بووه شپەرىشى وتوو بە فارس عەرەبى، ئىبن سينا گەلێك شاگرد و قوتابى هەبووه كە لە ژێر دەستیدا و انەیان خویندوو، وەكو (عبید جوزجانى) لە سالى (٤٠٣) دا چۆتە لاى و (ئەبو عەبدوللا مەحمەدى كورپى ئەحمەدى معصوم) و (ئەبو الحسن بهمنيار كورپى مرزبان) كە خەلقى ئازەربايجان بووه.... هەتا هەتایە ناوى (ئەبو عەلى سينا) لە لاپەرەكانى میژووى عیلم و هونەر و ئەدەبیاتدا سەرتۆپەو جیى شانازى میلیلتانى جيهانى ئىسلامییه. و هەر ئىبن سينا و هاوڕێیانی ئەو بوون كە دەرگای كۆشكى زانست و عیلمیان خستە سەرپشت و بوونە هۆى ئەوەى كە شاگردان و

قوتابییانی تر له ناو میلله تانی موسلماندا په پره ویان بکه ن و بهرده وام بن
له سهر دانان و نووسین و وهرگیړان و شهر چی گه لیک له زانسته کان، چ دینی و
چ عیلمی، چ ئه ده بی، په پرتو وکخانه ی ئیسلامی بی بهش نه که ن له و زانست و
هونه رانه، ته نانه ت بییت به سهر چاوه یه ک بو زاناو عالمه کانی ئه وروپا و هه موو
جیهان سوودی لی وهر بگریت.

لیکدانه وهی وشه کان:

ئەفشنه : دئییه که سهر به (بخارا) له ناوچه ی ماوراءالنهر.
بهلخ : شاریکه له ئه فغانستان له سهر سنووری ئه فغان و سوڤیت.
سامانی : ده ولته تی سامانی له ناوچه ی ما وراء النهر له سالی
۲۷۹ دامه زرا.

خوارزم : ناوچه یه که له ما وراء النهر.
گورگان : ناوچه یه که له ئیران.

گفتوگو:

- ۱- ئەبو عەلی سینا به چی به ناوبانگه؟
- ۲- ئایا ئەبو عەلی سینا ده بییت به زانایه کی جیهانی بناسریت؟
- ۳- ناوی په پرتو وکه گرنگه کانی ئەبو عەلی سینا بنووسه؟

تاگور

ئەم سەرزەمىنەى ئىمەى تىدا دەژىن گەلىك پۆلەى پالەوان و قارەمان و پىاو چاك و شاعىرو زاناو فەىلەسوفى پىگەياندووه، كە ھەموو ۋەكو ئەستىرەى گەشى پرشنگذار لە ئاسمانى زانست و ھونەرى مرۇقاىەتىدا دەدرەوشىنەو، لەوانەكانى پىشوردا باسى چەند كەسىكمان لەوانە كرد چ لە نەوہى كورد و عەرەب و ئىرانى، وەيا پۆژھەلاتىى يا پۆژئاواىى، ئىستاش باسى زاناو شاعىرىكى بلىمەت دەكەىن كە نموونەى مرۇقاىەتى و پەىكەرى خۆشەوىستى و كانى دلسۆزى و پۆپەى زىرەكى بوو، ئەویش (رابندرانات تاگور)ى ھىندىيە.

ھىندستان ھەروەكو چۆن كانى ھەموو جۆرە بەروبوومىكى سروشتىى بوو، مەلەبەندى خۆشەوىستى و ئىلھامى شىعرو مۆسىقاش بوو، سەرزەمىنى (بودا) و (غاندى) و (نەھرۆ)، سەرزەمىنى بە ھارات و پىتوفەرىك كە دەولەتە ئەوروپايىەكان خەويان پىوہ دەدى و ھەول و كۆششىان داگىركردنى بوو، بەلام ھىندستان بە ھۆى پۆلە رۆشنبىرەكانىەو زوو خۆيان لە دىلىتى و زۆرو ستەم پزگاركد، لەوانەى كە كۆششى چاو لىى ناپۆشرىت و دەورى بالائى ھەبوو لە پىش خستنى رادەى ئەدەبىيات و خويندەوارى و شىعرو شاعىرىتى، (تاگور)ە.

(رابندرانات) ھەوتەمىن كورپى (دقندرانات) تاگورە كە لە رۆژى شەشى ئايارى ۱۸۶۱دا لە (كەلكەتا) لە دايك بوو. باوكى تاگور كابراىەكى خويندەوارو، دەستدارىكى دەولەمەند بوو، تاگور تا چەند پلەىەك لە ھىندستان خويندوىەتى و لە دواىیدا بە فەرمانى باوكى لەگەل برا گەورەكەىدا چووہ بۆ (لەندەن) تاكو لە دانشگای حقووق (قانون) بخوينىت. بەلام تاگور

چونکه شیت و شهیدای شیعیرو موسیقا بوو. نهونده گویى نه دایه نهو
 خویندنه و دهستی کرد به خویندنه وه وانه کردنی شیعیرى شاعیره هره
 به رزه کانی ئینگلیز، وهك شکسبیر، ملتون، پیرو، شیلی و له دوايیدا چهند
 وتاریکی دهرباره ی (گۆته و دانتی و بتراركو، تاسو) له گۆفاری (بهارای) که
 برا گهره که ی دهریده کرد بلأوکرده وه، له گه ل چهند پارچه یه کی وه رگیپراو له
 شیلی و فیکتور هوگو، بلأوکرده وه له گه ل نه مانه شدا خهریکی موسیقاو نه و او
 ئاواز بوو، که میك لاتینیشی خویند، که گه رایه وه بو هیندستان دهستی کرد
 به بلأوکرده وه ی به ره مه کانی، وه کو (گۆرانی ئیواری) نه مانه ی شتیکی تازه
 بوون له شیعیرى (بهنگالی) هندستاندا له بهر نه وه ی گۆرانیکیدا به شیعیرى
 بنغالی ناویان نا (شیلی بهنگال)، چونکه له پووی کیش و قافییه و بابته و
 ناوه رۆکو و پوخساره وه له شیعیرى بهنگالیدا گه لیك شتی تازه ی هیئایه کایه وه.
 تاگور له نمایشنامه دا دهستیکی بالای بووه، له وانه (تۆله ی سروشت) ه.
 له سالی ۱۸۸۷ دا دیوانیکی تازه ی بلأوکرده وه به ناوی (هیل و رووه کان) –
 خطوط و مسطحات – که یه که م قه سیده ی ناوی (ژیان) هو تییدا ده لیته:

نامه ی بمرم له م دنیا جوانه

ده مه ی بژیم له گه ل خه لکدا

له ژیر تیشکی رۆژدا له ناو نه م باغچه پر گو له،

ریم بدهن تا له ناو نه و دله زیندو وانه دا شوینیک بدۆز مه وه،

له سه ر نه م زه مینه سه ر ده کات.

پره له جیا بوونه وه، له به یه ک گه یشتن له گریان،

وازی نه با خانوویه کی نه مر دروست بکه م،

له تان و پۆی خو شی خه لک و ناخو شیان،

ئەگەر نەمتوۋانى بەيئەلە تا ھەم لە ناۋيان شوئىننىك پەيدا بىكەم. رىم بدە
بەيانى و ئىۋارى گوللى گۆرانى نوئى بىرۋىنم تا بىكەنەۋە.
گولەكانم بەزەردەخەنەۋە بىبەن.
ئەگەر سىس بوو (ھەلۋەرى) ھەيف فرىي بدەن.

ئا بەم جۆرە تاگور لە ژيان گەيشتبوو، بەم جۆرە دلى دەكردەۋە بۆ
ھەموو مرقۇقىك، تاگور بە ھۆى نەخۆشى دايكىيەۋەۋە مردنى بىبەش بوو لە
خۆشەۋىستى و كۆشى دايك، لەبەر ئەۋە ئەم بىبەشىيە لە بەرھەمەكانىدا
دىارە.

تاگور گەلىك ولاتى دىۋەۋە لە زۆرياندا موحازەرەى وتوۋە، ۋەك ئىنگلترە،
يابان، روسيا، عىراق. لە رۆژى (۱۷)ى ئابى ۱۹۴۱دا، تاگور دلى گەرەى پىر
لە خۆشەۋىستى و سىروش و ئازادى و شىعرو مۇسىقاى بۆ ھەتاھەتايە لە
لاپەرەى مېژوودا، جىگىرو پىر بە پىرىتى و ھەمىشە مىللەتى ھىندو ولاتى
ھىندىستان شانازى پىۋە دەكەن، چونكە بەراستى رۆلەيەكى دلسۆزى ولات و
مىللەت بوۋەۋە بەپىي تواناۋ دەسەلاتى كۆششى كرەۋە جى دەستى لەگەل
جى دەستى ھاۋپى دلسۆزەكانى تردا، لە رۆشنىرى ھىندىدا بە تايبەتى لە
ئەدەبىياتدا ديارەۋ سوود بەخشە.

لیکدانه وهی وشه کان:

پالەوان	:	ئازا ، نه به رد ، قاره مان
بلیمه ت	:	زیره ک
مه لبه ند	:	شوین (مرکز)
به هارات	:	داوده رمانی چیشت و خوارده مه نی
فه رمان	:	ئه مر
کیش	:	وه زن
نمایشنامه	:	(مسرحیه)
موحازه ره	:	(محاضره)

گفتوگۆ:

- ۱- تاگور که ی و له کۆی له دایک بووه ؟
- ۲- ئایا دووری تاگور له دایکییه وه کاری کرده سه رشیه ره کانی ؟
- ۳- تاگور دهوری چی بوو له ئه ده بیاتی به نگالیدا ، به تاییه تی له شیعر دا ؟
- ۴- ئه و چه ند دیره ی که له شیعی تاگوره وه وه رگی پراوه ، به ئینشای خۆت بینووسه وه کو شیعی لی بکه .

مهلا مهحه مهدي كۆيه

۱۸۷۶ - ۱۹۴۳

مهلا مهحه مهدي كۆيه كه به مهلاي گهوره به ناوبانگه، كورپى حاجى مهلا
عه ولاي جهلى زاده و له ۱۸۷۶ى زايىنى له شارى كۆيه هاتۆته دنياوه.
بنه مالهى جهلى زاده هه ر له سهرده ميكي كۆنه وه به عالم و زانايى هاتونه ته
خواره وه، له هه موو رۆژيكا دهسته جلهوى عيلميان له وولاته دا به دهسته وه
بوو، مهلا مهحه مهدي خۆي فيكرى روى و پۆشن بيرييه كى ته واوى هه بووه.
دهتوانرئى له ناو مهلايانى ولاتى كورده واريده به وه دابنرئى كه پيشرپه وى
پۆشن بيري بووه، چ له لايه ن كاروبارى نه ته وايه تى و كۆمه لايه تيه وه. له لاپه ره
پان و دريژه كه ي ژيانيدا گه لئىك روپه ره ي له ژيانى خويدا هه لگيراپه ته وه،
هه ر له وانه و تنه وه له ژوروى فه قئيان تا قازييه تى و ئيشى ميرى، تا
ئهنده ته تى ئه نجوومه نى دامه زراندى عيراق. كه كه وته سالى ۱۹۲۸، ئيتربه
ته واوى له هه موو فرمانيكي ميرى كه نارى گرت و ژيانى خۆي به ته واوى
ته رخان كرد بۆ وانه و تنه وه و په رتووك دانان و پووناك كردنه وه ي بيروبا وه رپى
خه لك، تا ما هه ر ئه مه ش ئيشى بوو. له ۱۲ى تشرينى يه كه مى سالى ۱۹۴۳
ئو شوينى هاتنه دنيايه ي بوو به مه لبه ندى هه تا هه تايى و كۆچى دووايى كرد.
بيجگه له و ريبازانه كه مه لامهحه مهدي كۆيه گرتبوونى ئه و ريبازهى كه
ئاووردانه وه له كچ و ريگه دان به سه ربه ستي ئافره ت له كۆمه لدا بوو ئه مه يان
به رانبه ر به و له هه موويان گرنگترو به سوودتر بوو. مهلا مهحه مهدي له سه ر ئه و
با وه ره بوو كه ئافره ت نيوه ي كۆمه له و به بى ده ستياوى ئه و كۆمه له و هيا ئه و
نه ته وه يه پيش ناكه ويئ. ئافره ت ده بئى رپگاي خويندن بگريئ بۆ ئه وه ي
له و رپگايه وه به ته واوى بيته ناو كۆمه له وه و شان به شانى پياو بۆ

پیشکەوتنى ئەو كۆمەلە بچن بەرپۆۋە . پېشەكى ئەمەى لە خۆيدا بەدېھتتا .
 لە ساللى ۱۹۲۶دا نەۋەك ھەر كچى خۆى خستە مەكتەبەۋە ، بەلكو وتى
 دەبىت لە مەكتەبدا لەگەل كوردا لەسەرىەك كورسى دابنىشن بۆ ئەۋە پېكەۋە
 وانەى پاشەرۆژى نەتەۋەى خۆيان و مېژوۋى نەتەۋەكانى تىرىش بخوینن .

ئەم ھەنگاۋەى كە ئەم ھاۋىشتى گەرەترىن ھەنگاۋىك بوو بۆ ئەو پۆژە ،
 چونكە ئافرەت لەو ناۋچەداۋ لەو پۆژەدا زۆرتەر لە مافەكانى زەۋت كرابوو .
 ئەو ھىناى ئەو بىرو باۋەرە كە لە دلىدابوو بەرانبەر بە سەرىەستى ئافرەت
 بەكردەۋە پىشانى ھەموو كەسكىدا ، ئىنجا بە زمانىكى پاراۋىش ھاتە
 مەيدان و بوو بە لايەنگرى سەرىەستى ئافرەت و پىر بە دەم بانگى كردوو
 وتى :

ژن زىنەتى دۇنيايە	ئەمانەتى خودايە
ھەبىبى مستەفايە	قەلاتن لە بۆ مېردان
ژن ئەگەر بە حورمەت بى	بى زىللەت و زەحمەت بى
بە تەرىبە و رەحمەت بى	دل گوشادو لىۋخەندان
كورپى دەبى ۋەكى شىر	عاقلاۋ داناۋ دلىر
بەدل غەنى بە چاۋتېر	سەردارو مەردى مەيدان

دەرحەق ژنان بى باكن	بۆيە بى داكى چاكن
سەيرى حاللى خۇ ناكەن	ۋەك دىكن لە نىۋەردان

ژنىش ۋەك موزەكەرە	عەينەن ئەۋەيش بەشەرە
چاۋ لادانى لەسەرە	ھەردوو لەيەك ھوكمدان

وهزيفه‌ی زۆر گه‌وره‌یه ده‌زانی ئه‌وه‌يش چيه؟
منڊال بوون و ته‌ربه‌يه بئ مه‌سخه‌ره‌و جوين پئ‌دان

ته‌ماشا ده‌كه‌ين مه‌لا مه‌حه‌مه‌دی كۆيه چ به‌ كرده‌وه چ به‌ وتن بوو به‌و
كه‌سه‌ی كه‌ به‌ په‌نجه له‌ باره‌ی داواكردنی سه‌ربه‌ستیی ئافره‌ته‌وه به‌ جوړيك
هيمای بۆ بكريت كه‌ له‌ پاش خوی ئه‌و كرده‌وه‌و ئامۆژگارييه‌ی بوو به‌ جيگای
په‌يره‌وی كردن.....

گفتوگۆ:

- ١- مه‌لا مه‌حه‌مه‌دی كۆيه به‌چی به‌ناوبانگه‌؟
- ٢- ده‌رباره‌ی سه‌ربه‌ستیی ئافره‌ت، به‌ دريژي باسی ده‌وری مه‌لا
مه‌حه‌مه‌د باس بكه‌؟
- ٣- ده‌رباره‌ی ژيانی مه‌لا مه‌حه‌مه‌دی كۆيی بدوئ.

شیخ مەحمەد عەبدە

۱۸۴۹ - ۱۹۰۵

ولّاتە خۆشەویستە کە مان جی نزرگە ی پیاو چاکان و زانایان و پالەوانان و قارەمانانە و گەلیک رۆلە ی زرنگو بە ھۆش و پیرعیلم و زانستی پەرورە دە کردوو، و بە ھۆی ئەو دە ی کە زاناکانمان بە دوا ی عیلم و خویندندا ولّاتیان بە جی ھیشتوو و لە ناو ولّاتەکانی ناوچە ی رۆژھەلاتی ناوہ راست بە واتا لە ناو ولّاتە موسلمانەکاندا بلاو بوونەتەو، گەلیک زاناو بلیمە تمان ھە یە کە لە دەرەو دە ی ولّات لە دایک بوون و، بە لام پە یو ھەندی ئایینی ئیسلامی پیرو زو گیانی برایەتی و خۆشەویستی وای لی کردوون کە خۆیان بە بیگانی نە زانن و ھەول و کۆششیان بریتی بی لە خزمەتی عیلم و زانست و ری راست پیشاندان بۆ ھەموو ھاو ولّاتیان و ھاو بیرو باو ھەریان.

شیخ مەحمەد ی عەبدە یەکیکە لەوانە کە تا ھەتایە وە ک ئەستیرە ی پرشنگذار لە ئاسمانی مرقایەتی و ئیسلامیدا دەرەوشیتەو. شیخ مەحمەد عەبدە کوپی شیخ ھەسەن خیروللای کوردییە، باوکی ھەر بە ناویانگی کوردییەو ناوی دەرکردبوو، مەحمەد عەبدە لە گوندی (شتر) لە ولّاتی میسر ھاتۆتە دنیاو، لە پاش خویندنی قورئان و سەرەتای زانیاری ھەرەبی، چۆتە (طنطا) پاشان بۆ (جامعە ی ئەزھەر) لە قاھیرە، ئیجازە ی زانایی لە ئەزھەر وەرگرتوو، پاش وەرگرتنی دبلۆمی عیلمی لە دامو دەسگای دەولەتدا کاری کردوو. بە ھۆی ئەو بیرو باو ھەر تازەو پیشکەوتووییەو، کە ھەییوو دوور خراوەتەو بۆ گەلیک شوین. بەتایبەتی لەبەر ئەو دە ی کە لەمە شخەل ھەلگرەکانی شۆرش (عربی پاشا) بوو، ئیتر لە میسر جی نەبۆتەو، چوو بۆ سوریا، لە سەرداوا کردنی مامۆستا خۆشەویستە کە ی (جمال الدین ئەفغانی) چوو بۆ پاريس و لەو ی پیکەو

رۆژنامه‌ی (عروة الوثقى) یان دەرکردوو. پاشان گه‌پاوه‌ته‌وه بۆ (بیروت) و ئینجا بۆ میسر. له گه‌لیک پایه‌ی ده‌وله‌تیدا کاری کردوو، تا له دواییدا کراوه به (مفتی دیاری میسر) و له‌م وه‌زیفه‌یه‌دا ماوه‌ته‌وه تا له ساڵی ۱۹۰۵ له ئه‌سکه‌ندهریه به نه‌خۆشیه‌ی سه‌ره‌تانی دڵ کۆچی دوایی کردوو و له قاهره نیژراوه.

شیخ مه‌حه‌مه‌د عه‌به‌ده یه‌کیكه له پیاوه عیلمیه هه‌ره به‌رزه‌کانی سه‌ده‌ی نۆزه‌هه‌م له عاله‌می ده‌ره‌وه‌دا. بیروباوه‌پرو زانیارییه‌که‌ی له هه‌موو لایه‌که‌وه به په‌نجه ئیشاره‌ی بۆ ده‌کرا. که (جمال الدین) ئه‌فغانی شوین هه‌واری گواسته‌وه بۆ میسر، شیخ مه‌حه‌مه‌د عه‌به‌ده بوو به قوتابییه‌کی دڵسۆزی ئه‌و، و ئه‌ویش بوو به مامۆستایه‌کی جگه‌ر سۆزه‌ی ئه‌م له هه‌موو روویه‌که‌وه، ئه‌و وانه وه‌رگرتنه‌ی له‌و مامۆستا به‌رزه‌ی کردیه کاریک که ئاسۆی بیروباوه‌پری ئه‌وه‌نده‌ی تر فراوان بێته‌وه‌و روون بێته‌وه، له ماوه‌ی ژيانیدا داواکاری پیکوپیکه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی بووه له عاله‌می ئیسلامیدا، دوو باوه‌پری به‌رز له‌میشکی (شیخ مه‌حه‌مه‌د عه‌به‌ده) دا چه‌سپی بوو، یه‌کیک پێویستی به‌ینی حکومه‌ت و گه‌ل. که حکومه‌ت ده‌بیّت دادو عه‌دل به‌رامبه‌ر به‌ گه‌ل بنوینیت و گه‌لیش ده‌بیّت فه‌رمانبه‌رداری ئه‌و حکومه‌ته‌ بکات، جگه له‌مانه‌ش له‌گه‌ڵ هاو‌پیکه‌یدا قاسم ئه‌مینی کورد یه‌کیک بوو له داواکه‌رانی ئازادی بۆ ئافره‌ت. ئه‌م بیروباوه‌په‌رانه‌ی بوو که لاپه‌ره‌ی رۆژنامه‌کانی میسرو سواریا و پاریس باوه‌شیان بۆ ده‌گرته‌وه، هه‌ر ئه‌م بیروباوه‌په‌رانه‌ی بوو که جیگای پێ له‌ق ده‌کرد له ولاتی میسردا.

شیخ مه‌حه‌مه‌د عه‌به‌ده بێجگه له‌و وتارانه‌ی که له باره‌ی ئیسلامه‌وه له رۆژنامه‌کاندا به‌تایبه‌تی له (الوقائع المصريه) و (عروة الوثقى) دا بلاوی ده‌کرده‌وه ئه‌م به‌ره‌مانه‌ی تریشی له ماوه‌ی ئه‌و ته‌مه‌نه‌ که‌مه‌دا له شوین خۆی به‌جێ هێشتووه:

- ۱- ته فسیری قورئان.
  - ۲- رسالة التوحید.
  - ۳- رسالة الواردات.
  - ۴- شرح نهج البلاغة.
  - ۵- شرح مقامات بدیع الهمدانى.
  - ۶- الاسلام والرد على منتقدية.
  - ۷- الاسلام والنصرانية مع العلم و المدنية.
  - ۸- الثورة العربية
- شیخ مهحه مه د عه بده شاره زایی ته واوی هه بوو له فارسى و عه ره بى و
فه ره نسیدا.

لیكدانه وهى وشه كان

- جى نزرگه : شوین هه وار ، شوین.
- زانا : دانا
- دام و ده سگا : به ریوه به رایه تی
- چه سپی بوو : جی گیر بوو

پرسیار

- ۱- شیخ مهحه مه د عه بده به چ جور ه پیاویك ده ژمیتریت؟
- ۲- مهحه مه د عه بده داواى چى ده كرد؟
- ۳- له بهرچى له میسر دوور خرایه وه؟
- ۴- وتاریك ده باره ی زانایه كى كوردی خاوه ن به ره م و بیروباوه پ
بنووسه؟

خەملى پەمۇو تىكاي شېخ

«خەسەن قىزلىجى»

ھاۋىنى سالى ۱۹۵۶-يىلى، زەۋىي خاۋا دەۋىنى بۇ جارى چەندەم لە رۇڭ نىزىك دەۋىدە، تىشكوتىنى زىياترى لە خۇر وەردەگرت. خانەقا چۆل ۋەھۇل بو، ۋەرزىرەكان ۋەكۈۋەمۇ ھاۋىنىكى دىكە بەئىشوكارى كشتوكالەۋە سەريان قال بو، نەيان دەپەرژا سەرى مالى شېخ بدەن. ئەگەر دەرەتەشيان بوۋايە لەبەر ئەۋە كە نوخسە دەرەتەتەبو، لە روۋيان نەدەھات بە دەستى خالى ۋە تال بىنە زيارەت. پەردەي كىشومات بەسەر خانەقاۋ مالى شېخدا كىشابو، لەشەۋ ۋە پۇڭدا تەنیا پىنج جارى دەنگى سۆفى قادىرى ھەۋرامى گۆمى بى دەنگى نەختى دەشلەقاند. لە جياتى ((خەتم تەھلىلە)) سۆفى ۋە زىكرو دەفى دەرويش، مىشۋولەكان - كە لە برسانا ئالوزابوون - تىك دەھالان ۋە ۋىزە ۋىزىان بو.

شېخ پىش نىۋەپۇۋ تا نىزىك بانگدان يا لە ھەۋشەي خانەقا پىاسەي دەكر، يا لەسەر كورسىيەكەي كە لە ھەيۋانى خانەقا بە تايىبەتى بۇ ئەۋ دانرابو، دادەنىشتەۋ دەنگى تەزىيەكەي دەگىرا. ۋادىاربوۋ بىرى لە داھاتى پايزى پار دەكر دەۋە كە چەند بو، ۋەمسال چەند دەبىت.

مەلا جەلال، كە ئەگەر نوڭز كالابوۋايە دەكر بلىن كرىكارى دىنى بو، مانگى بە پىنج دىنار بۇ پىش نوڭزى بەكرى گىرابو، ۋەكۈۋە كرىكارى دەستەمۇ كە چاۋى لە دەمى خاۋەن كار بىت ورياي ۋەخت و كاتى كارەكە بىت گۆي لەۋەنەبوۋ كەس ھەيە لە پىشتىيەۋە نوڭز بىكات يان نا، لەگەل دەنگى بانگەكە دەست بەجى دەخزا ((مىحراب)) كە. سۆفى قادىرىش كە نوڭز بەشكى گىرەك بو لە دەستمايەي، يان باشتر بلىن ((دەممايە)) ۋە رىيانى، لە پىشتىيەۋە دەۋىستا. مىرزا ھەلىش كە كرىۋە پىچ بو دەۋەۋە سىيەميان. بەلام شېخ يا ۋەرزىبو، يا بە پىۋىستى نەدەۋانى، يا بەشكىم لە مالەۋە نوڭزى دەكر، لەۋ ۋەختەدا نەھاتە خانەقا.

مه لا جه لالو سوڤى قادر كه ((قامهت)) يان بۆيه كتر دهستانده وه، له ههواى دهنگو خاوىي ده ميان دهرده كهوت هه ر ئه وهنده بوو ئهركى خويان به جى دهگه ياند، ئه گينا هيچ له شانيان خوش نه بوو. ميرزا عه ليش وهكوو رهشايى له شكر وابوو، له نويزكه ريكي ساده به ولاوه پۆليكي يارى نه ده كرد. ئه و خانه قاو راقوگه وزهيه، به م سى كه سه وه له كاتى ((جه ماعهت)) دا وهكو حه مامىكي قه ديمىي وابوو، كه حه مام چى و ئاوگيڤو يه كيكيش به ((خير)) خويانى تييدا بشۆن. ئه و رۆژانه ديارى و سه وقاتيكي بۆ شيخو خه تمو ته هليله يه كي بۆ خوا تييدا نه بوو.

پيش نيوه پۆيه ك سوڤى قادر، وهكو هه موو رۆژيك، حه وشه وه هيوانه كه ي گه سك دابوو، ئاو په رژيني كردبوو، كورسيه كه ي شيخي خاوين كردبوو وه، راوه ستابوو، شانى دابوو به لاشيپانى دهركى مالى شيخه وه شيخ هاته دهره وه پرسى:

- سوڤى قادر چ باسه ؟

سوڤى قادر (به شيوه يه كي نيوه هه ورامى) وتى:

- سه لامه تى و سه روشيخي، ناشوكرى نمه بۆ، خانه قا چۆله ن.

شيخ هات له سه ر كورسيه كه دانيشتو چاوى برييه دهرگاي حه وشه كه كتوپر مه لا جه لال به شان و عه باوه خۆى كرد به ژووردا واديار بوو دويى ئيواره مانگى ديبوو.

شيخ چاوه پوانى هاتنى خه لك بوو، به لام نه ك هى وهكوو مه لا جه لال كه جگه له وه خيڤى به ناوچاوه وه نه بوو، په نگ بوو داواى مانگانه كه شى بكات. شيخ كه ئه حوالى پرسى و خوش هاتنى مه لا جه لالى كرد، له بيچمى وا دهركهوت له دلى خويدا ده ليت: كابرا تۆش پيش نويزى خانه قاى، ده بيت له واريادى رۆژانه ي خانه قا پارهت بدريڤى. خانه قاش ئه م رۆژانه چۆل وهۆله، ئيتير چيت ده وييت؟ نابى نه ختيك عه قلىت ببى؟

لەم کاتەدا سۆفی نامیق کە چاکی کەوا شۆرە کە ی کردبوو بە لادا، بەندە
خوینە کە ی بە سەر دەرپێ سپییه چلکنە کە یەو تاقمانە جووتی دەکرد،
ئەو بەندە بە پەلە خۆی کرد بە ژووردا لەبیری چوو ئاتەگی کەواکە ی داداتەو.
شیخ کە چاوی بە سۆفی (نامیق) ی کەوت تەم و مژی ناوچەوانی نەختیک
پەوی.

بانگی کرد:

- سۆفی نامیق بە خیری. خیرە شوکر؟

سۆفی نامیق:

- بەخوا قوروان، مەگەر هیمەت پیران فریام کەفی خیری چی؟

شیخ هەقی بوو هاتنی سۆفی (نامیق) ی پێخۆش بێ. مریدیکی دلسۆز
بوو، خزمەتی خانەقای زۆر دەکرد، هیچ کاتی ک بە دەستی خالی نە دەهاتە
زیارەت. هیچ نەبێ دیناریکی هیناوه، مەلا جەلالی پێ بێ دەنگ بکەم. خۆ
ئەگەر هیچیشی نە هینابی، دیسان هەرقە ی ناکا. هاوینە نوخشە
دەرنەهاتوو ((دار ئەگەر سالیکیش بەری نە هینا نابریت)). سۆفی نامیق
سەرکەوت، سلاوی کردو دەستی شیخی ماچ کرد.

- سۆفی نامیق بە خیرەتیت "خۆشی شوکر؟

- قوروان خوا خۆشت کا، لە سایە ی خواو هیمەت و بەرە کەتی شیخۆ....

- مال و مندالت چۆن؟

- قوروان دەستەکانت ماچ ئەکەن .... خزمەتکارتن.

- شینا وەر دەکەت چۆن؟ نوخشە دەرنەهاتوو؟

- ئای قوروان .... نوخشە ی چی؟ خۆزیا هەر نەبوايە، ئیمسال

پەمگە کە مان هەراش بوو بە خاوخیزانو تی وروکاین، چەند مانگمان
کوێرەوهری لە تەکیا دی. ئەوا ئیستە گشتی بووگە و هیچ! مەگەر خۆت
هیمەتیکم بۆ بفەرمووی، پەنام هاوردگەسە بەر خانەقا، تاجارم نە کە ی
نارۆمۆ.

شیخ (بەشیووی دەمی سۆفی نامیق): سۆفی نامیق بیژە خوا کەریمە چی قەوماگە؟

- قوروان! وەکیل زۆراو بەگ ھاتگە دەفتەری ھاوردگە، خەملەکە ی ئەوەنە قورسە گشت پەمگەکەمی بدەمی ئەوسا پزگاریم تی. ئەوا خۆم خستگەسە خانەقا، بەخوا ئەشی ھیمەتیکم بۆ بکە ی.

شتی وا چۆن ئەبی؟ ئاخەر خەملیش ری و شوین و ئوسوولی خۆی ھە یە.

- قوروان! شلە و قولە ی بەگ کووا گو ی ئەدەنە ری و شوین و ئوسوول؟

لە و کاتە دا سۆفی قادر بانگی نیوەرۆی دا.

شیخ: خاسە سۆفی نامیق، خاسە ئیسە ئەنیرمە لای (زۆراو بەگ). مە لا جەلال! تۆش مەرۆرەو. جەماعەتە کە بکەن لەگەل سۆفی نامیق لە حوجرە دانیشە، لیرە نیوەرۆی بکە.

دوای نیوەرۆژە شیخ ھاتە دەرەو:

- سۆفی نامیق! سۆفی رەشیدم ناردە خزمەت زۆراب بەگ. ئیستا

دیتەو. خوا کەریمە.

سۆفی نامیق! ئای خوا بمکا وەسیەقەت، ئای بم وەقوروانە کەت.

تاویکی پی چوو سۆفی رەشید ھاتەو.

شیخ: ئادە ی سۆفی رەشید، زۆراب بەگ وتی چی؟

سۆفی رەشید: قوریان چووم فەرماشتە کە ی جەنابتم بە زۆراب بەگ وت.

زۆر سەلامی عەرز دە کردیت.

- عەلەیکە سەلام. خوا کاری راست کا. دە ی ئیشە کە ی سۆفی نامیق

بووبە چی.

- عەرزت دەکەم (چوو پێشەو، شتیکی بە گو یچکە ی شیخدا

سرکاند).

تمەز زۆراب بەگ وتبووی شیخ ئەوەندە پوونە دات بە و مسکینانە، ئاخەر

خۆشی خاوەن مولکە. ئەمانە روویان بکریتەو ھیچ بە خۆشی نادەن. شیخ

راویژی دەمی گۆرا. وتی ئەمانە پیاوی دنیان. ھەر لەسەر تەماعی خۆیانن،
بیریان بەلای قەبرو قیامەتەو نییە، تکای ئیمە ناگرن. بچۆ بزانی بەشکم
لەگەڵ وەکیلە کەیدا رێک کەوی.

سۆفی نامیق: قوروان رێکەوتنی چی؟ کاورا ییژی بەرازە. گشت
پەمگە کە ی گەرە کە.

شیخ: سا بیژین چی؟ زەمانە خراپ بوو. زۆلمەت دنیای داگرتوو. خوا
رەحم بە ئیمانە کەمان بکا.

سۆفی نامیق: بێم وە قوروانە کەت. خاس ئەفەرمووی ئاخر زەمانە. ئەمە
پینج مانگی رەبەقە بەخۆم و منالە کانمۆ رەنج ئەدەین، ئیسە ئەویش گشت
پەمگە کە ی گەرە کە. ئە ی خوا ھەلی نەگری.

شیخ: بیژین چی سۆفی نامیق قەزاو قەدەری خوا.

سۆفی نامیق: یا شیخ ئەمە ئەفەرمووی چی؟ ئیسە من گشت پەمگە کە ی
بدەمی، ئەمە چییە خەمڵی کردگە؟

شیخ: عیلاج نییە سۆفی نامیق. زەمانە کە خراپە. خوا خراپتر نەدا.

سۆفی نامیق: یا شیخ کە واسە بیژە (تۆفەر موو، ئیمە میاو!).

مە لا جەلال ویستی سۆفی نامیق تی بگە یە نیت لە رووی شیخدا قسە ی وا
نەکا، وتی سۆفی نامیق ئەمە مانای چی؟ سۆفی نامیق لەبەر پەرۆشی
پەژارە ی خۆی تی نەگە یشت، مە لا جەلال مە بەستی چییە. وتی:

مامۆستا، زوو فرە زوو، ھەرزە کار بووم، ئەوسا گەرمیان و کوێسانمان
ئەکرد. ھاوینان ئەرۆیشتینە سەر شیو سەقز. کاورای سەقزی بوو ناوی لالۆ
ھەواس بوو، ئاشنامان بوو، مامەلەمان لە تەکیا ئەکرد. رۆژی ھاتە
وارگە کەمان و پۆن و خوری لیمان سەند، سۆزی رۆن و خورییە کەم بۆ بردە
سەقزو میوانی بووم. شەو خیزانە کە ی سینیی بۆ ھاوردین. گۆشتاوی لێناوو.
نانمان تیولۆ. کتکی بۆر پەیاوو، دەستی کرد بە میاوه میاو. خاوەن مالە کە
تیکە یەکی بۆ ھاویشت، گورج قۆستیەو و دیسان دەستی کردەو:

میاو ... میاو. پاروویه کی تریشی بۆ هاویشت. کتکه بۆر ئه میشی قۆسته وه و دیسان "میاو! ئه وهنده ی پارو بۆ هاویشت وازی له میاومیاو نه هیناو نه یهیشت نانه که مان بخوین. لالۆ هه واس سینیه که ی هه لگرت و نایه به رده می کتکه بۆرو وتی:

((کهواته تۆ فهرموو، ئیمه میاو!)).

سۆفی نامیق دهستی شیخی ماچ کردو رویشت. به دهم ریگه وه دهیوت:
- هه زار قه زاو قه ده ربی په مگی خۆمی ناده می.
مه لا جه لال لای وابوو سۆفی نامیق شتیکی بۆ شیخ هیناوه، به ده رفه تی زانی وتی:
- قوربان شه کرو چامان نه ماوه. مانگانه که مان پی که ره م نافه رمووی.
- شیخ خۆی له قسه ی مه لا جه لالیش گیل کردو وتی:
زۆراب به گ هه قیه تی. برپوانه ئه م خه لکه ده لیی شه یتان وانه ی داو، قسه یان چه ند ره قو ناخۆش بووه، ئاخو زه مانه، خوا ره حم به ئیمان که مان بکات.

له ژماره (٤) تشرینی دووه می

١٩٧١ی گۆفاری (نوسه ری

کورد) هوه وه رگی راوه.

ليکدانه وهی وشه کان :

وه رزير	:	کرمانچ .
سه رقال	:	موژيل .
نه يان ده په رزا	:	نه دگه هشتن .
وه پز	:	په ست و بئ تاقه ت .
به شي کم	:	به شي کم . به شکم = به لکو .
رول	:	ده ور .
قامه ت	:	قامه تی نويز .
سه وقات	:	دياری .
بيچم	:	شکل ، روخسار ، شيوه .
تاقمانه جووت	:	ئيك و جووت .
ناته گي	:	دامه نی
قوروان	:	قوربان
پيران	:	شيخ و مه شايه خ .
كه في	:	كه وي : كه وي ت .
نوخشه	:	توبه ره .
شيخو	:	شيخه وه .
په مگه كه مان	:	په مووه كه مان .
هه راش	:	گه وره .
له ته كيا	:	له گه ليدا .
ئيسه	:	ئيس تا .
هاوردگه	:	هاورد وه .
قه وماگه	:	قه وما وه .
خستگه سه	:	خستو ته .
زوراو	:	زورا ب .
وه سيه قه ت	:	به ساقه ت .
خاس	:	باش
ماموسا	:	مامو ستا .

گفتوگۆ:

۱- لە سەرەتاوە شیخ ویستی تەکا لە زۆراب بەگ بکات کە خەمڵە کە ی
سۆفی نامیق نەختیک کەم بکاتەو، بەلام لە دوواییدا وازی هینا،
بۆچی؟

۲- سۆفی نامیق برۆی هەر بەشیخ ما یان برۆی پێ لەق بوو؟

۳- شیخ بۆچی ریزی سۆفی نامیقی دەگرت.

۴- شیخ بە چە چاویک سەیری مەلا جەلالی دەکرد.

۵- لەم چیرۆکە چ سوودیکت وەرگرت.

۶- چی دەربارەی چیرۆک نووس حەسەن قزنجی دەزانیت.

قه‌لای دمدم

جه‌نگی قه‌لای دمدم له سه‌رده‌می فه‌پمان‌په‌وایی شا‌عه‌باسی یه‌که‌می شای ئیران له‌ سالی ۱۶۰۸ روویداو. میژوونووسی شا‌عه‌باس که‌ ناوی ئه‌سکه‌نده‌ر تورکمان بوو وه‌کو په‌یامنی‌رێک له‌ جه‌نگه‌که‌دا به‌شداربوو، له‌پاشاندا زانیاری‌ییکی ژۆر به‌که‌لکی له‌م باب‌ه‌ته‌وه له‌ په‌رتووکه به‌ناوبانگه‌که‌ی ((میژووی عاله‌م ئارایی عه‌باسی)) دا تو‌مار کرد. میژوونووسی کوردی به‌ ناوبانگیش مه‌حه‌مه‌د ئه‌مین زه‌کی گه‌لی رووداوی به‌ نرخ‌ی تری له‌باره‌ی قه‌لای دمدمه‌وه له‌ ((میژووی کورد و کوردستان)) دا بلاوکردۆته‌وه.

له‌ سه‌ده‌ی شازده‌هه‌م و سه‌ره‌تای حه‌فده‌هه‌مدا خانی له‌پ زی‌رین میری ناوچه‌کانی ته‌رگه‌وه‌پو مه‌رگه‌وه‌پو ئورمی و شنۆ بوو له‌ کوردستانی ئیراندا، و سه‌رۆکی هۆزه‌کانی برادۆستیش بوو. خانی له‌پ زی‌رین له‌ جیگه‌ی پاشماوه‌ی قه‌لا هه‌ره‌ کۆنه‌که‌ی ده‌وروبه‌ری ساسانیان که‌ ناوی دمدم بوو قه‌لای‌ییکی سه‌ختی تازه‌ی دروست کرد، بۆ زیاتر به‌هێزکردنی قه‌لای دمدم، له‌ ناوه‌وه قه‌لای‌ییکی بچوکی تری دروست کردو ناوی نا ((نارین)).

به‌هێزکردن و پته‌وکردنی قه‌لای دمدم کاریکی گه‌وره‌ی کرده‌ سه‌ر میرنشینه‌کانی هاوسی‌ی خانی له‌پ زی‌رین، ئه‌مانه‌ که‌وتنه‌ هاندانی شای ئیران له‌ دژی خان بۆ ئه‌وه‌ی هێزی خان زیاتر په‌ره‌نه‌سینیت و له‌ دوا‌روژێکی نزیکدا جاری سه‌ربه‌خۆیی نه‌دا.

هه‌ر له‌و کاته‌دا بوو بیست هه‌زار که‌س له‌ هۆزی جه‌لالی له‌ کوردستانی عوسمانی یه‌وه‌ کۆچیان کرده‌ کوردستانی ئیران. ئه‌مه‌ هه‌لیکی به‌نرخ بوو بۆ شا، بریاری دا که‌ هه‌زار که‌سیان له‌ ناوچه‌ی برادۆست جی نشین بن. به‌لام خانی له‌پ زی‌رین به‌ تیژی له‌ دژی ئه‌م بریاره‌ی شا وه‌ستا. شا عه‌باس له‌

رووداوە میژووییه‌کانی قەڵای دمدەم رۆمانیکی نووسیوەتەو. ئەم رۆمانە ساڵی ۱۹۶۶ بە زمانی کوردی و تیپی روسی (سلاقی) لە شارێ یەرێقانی پایتەختی ئەرمەنستانی سۆڤیەت بۆلۆکراوەتەو. لە پاشاندا وەرگیردراوە بۆ زمانی روسی ساڵی ۱۹۶۹ لە مۆسکۆ بۆلۆکرایەو.

عەرەب شەمۆ لە رۆمانەکهیدا هەولێ ئەوێ داوێ پێوەندی دۆستایەتی کوردو نەتەوێ هاوسێکانی روون بکاتەو، بەتایبەتی خەباتی ئەم میلەتانە لە دژی داگیرکەرێ ئێرانی و عوسمانییەکان. هەرەها وێنێ نایابی ژیانی کۆمەڵایەتی و ئابووری کوردستانی کێشاوە لە سەرەتای سەدەێ حەڤدەهەمدا.

پووداوێکانی جەنگی قەڵای دمدەم سەرچاوەییکی بەکەلگە بۆ دروست کردنی گەلی بابەتی نووسین و هونەر، وەکو چیرۆک و پێهەسی پەخشانی و شیعری، هەرەها کەرەستەییکی بێ هاوتای شانۆ و سینەمایە، بەلام لەبەر دەست کورتی نەتەوێکەمان تا ئێستا هەلیکی ومان بۆ هەلنەکەوتووێ کە ئەم ئامانجە بهێننەدێ. دەبێت ئەوێش بڵێن کە ساڵی ۱۹۳۸ تیپی تەمسیلی ئاشوورییه‌کانی سوریا بە زمانی عەرەبی قەڵای دمدەیان خستبووێ سەر شانتۆییکی گەڕۆک و لە هەندێ لە شارەکانی سوریا پێشکەشیان کردبوو.

كۆماری ئەفلاتون

ئەفلاتونی فەیلەسوف، فەلسەفەكەى خۆى لە پەرتووكە بەناوبانگەكەيدا
دارشتوو بەم پەرتووكەش ئەوترى ((كۆماری ئەفلاتون))و بریتییه لە دە
پەرتووك و كراوە بە پینج بەشەو: بەشى یەكەم، پەرتووكى یەكەمەو
پیشەكى باسەكەیتى و بەشى دووهم بریتییه لە پەرتووكى دووهم و سییهەم
چوارەم بریتین لە روكنەكانى دەولەتێكى میثالى. بەشى سییهەمیش بریتییه
لە پەرتووكى پینجەم و شەشەم و حەوتەم، بەلام بەشى چوارەم كە بریتییه
لە پەرتووكى هەشتەم و نۆهەم باسى لە ناوچوونى ئەو دەولەتە میثالییه
دەكات، بەشى پینجەمیش كە پەرتووكى دەهەمە، لەسەر نەمرى نەفسى
ئینسان و دەربارەى رۆژى قیامت ئەدوئ.

ئەفلاتون دەلى: ((دادپەروەرى باشتەرە لە دەس درێژى و شەرفپۆشتن.
چاكترین نموونەى دەولەتى ئەفلاتون، ئەو دەولەتەیه كە چینیكى
ئۆرستكراتى لە پۆشنبیرو فەیلەسوفى وەك خۆى دەستەلاتى تیا دا وەربگرن و
هەریەكە بە گوێرەى پلەى زانایى خۆى هەلبژیریت، ئەمانە پێویستە بۆ
ئامانجەكانى دەولەت و پاراستنى راستى و چونیەكى، لەسەر بناغەیهكى
هاوبەشى تى بكۆشن)).

دواى ئەمان چینی لەشكرەكە ئەركى پارێزگارى ئەمن و ئاسایشى ولات
دەكەن و ئینجا چینی پیشەسازو كریكارانە كە بەروبوومى ولات بەرھەم دینن،
بەم جۆرە، دەولەتى ئەفلاتون بە كوێرەى (پیشە) بەش كراوە.
وادیارە ئەم بەش بەش كردنەش، بە گوێرەى بەشەكانى لەشى ئادەمیزاد
كە بەگوێرەى پای ئەفلاتون كراوە بەسى بەشەو “بەشى هۆش (عقل) و
بەشى خرۆش (حماس) و بەشى ئارەزوو (الشهوة)، لەمانە پێك هاتوو.

باشتريڻ چاڪهي ئادهميزاد، سي جوره دسته پياوان نه نوين.
 بهم جوره فرمان رهواي دهولت كه فله سوفو به هوشه جيگاي
 بهشي هوش دهگريته وه له نه فسي ئادهميزاداو سهربازيش كه پياوي خاوهن
 خروشه جيگاي بهشي خروشي نه فسي ئادهميزاد دهگريته وه له پهيكهري
 دهولت، هره هاش پياوي پيشه ساز كه نوينهري بهشي ناره زوو جيگاي
 بهشي ناره زووي دهروون ئادهميزاد دهگريته وه له لهشي دهولت.
 راستي و دادپهروهري له دهولت بهجوري پيكدت كه هره كه سه نهو نيشه
 هه لسوورپيني كه له گه ل سوروشو رهوشيا بگونجي. فرمان رهوا فرمان
 دهواو جله وكيشي دهولت وه سهرباز پاريزگاري دهولت دهكاتو
 زحمه تكيشو پيشه سازيش بهروبوومي ولات بهرهم دين، واته دادپهروهري
 نه فسي ئادهميزاد نهويه كه هر بهشي كاري تاييه تي خوئي
 هه لده سوورپيني.
 هوش جله وكيشي ناره زوو دهكات، هستيش پال به هوشه وه دهنی كه
 پالپشتي هسته پاكه كان بكات، وهك توورهي بهرامبه ر به نيشي نزم و كه م
 نرخو پروزه ردي له درو. دادپهروهري كومه لايه تي ته نانهت بريتييه له
 پواله تيكي دهره وهي فراوانتري دادپهروهري دل و دهرووني ئادهميزاد.

سەرچاوهكان (المصادر)

- ۱- دیوانی شاعیره کوردەکان.
- ۲- گۆڤاری گەلاوێژ، رۆژی نوێ، هیوا، نووسەری کورد، گۆڤاری کۆپی زانیاری، گۆڤاری (المعلم الجديد)، ئەوانیتەر.....
- ۳- نووسینەکانی سوجادی، خال، شاکر فتاح، گۆران.
- ۴- کتییی خویندەوێ عەرەبی بۆ پۆلهکانی قوتابخانە بنەرەتی و ئامادەییەکان.
- ۵- مختصری صرف نحوی سعید صدقی.
- ۶- دەستووری زمانی کوردی توفیق وەهبی.
- ۷- پێژمانەکانی نوری عەلی ئەمین.
- ۸- زاراوەکانی کۆپی زانیاری.
- ۹- الواقعیه فی الادب الكردی لمؤلفه الدكتور عزالدین مصطفى رسول.
- ۱۰- دوکتور مارف خەزەندار سەرەتای میژووی ئەدەبی کوردی (بەپرووسی).

ناومرۆك

لایپەرە	بابەت	ژ
۳	پیشەکی	۱
۵	بەشی ریزمان	۲
۷	(کار بەپی ئی ئاوەرۆك چوار شێوازی ھەبە) ۱- شێوازی ریزە ی راگەیاندن	۳
۱۳	۲- شێوازی ریزە ی دانانی	۴
۱۸	ریژە ی کار	۵
۲۶	۳- شێوازی ریزە ی داخواری	۶
۳۰	۴- شێوازی مەرجی (رستە ی ئاویتە ی مەرج)	۷
۳۶	کاری چاووگی (بوون)	۸
۴۳	ئەركی (ه) لە ریزمانی کوردیدا	۹
۴۷	ئەركی جێناو ھەسیە لکاوەکان پەكەم: ھەكو بەكەر	۱۰
۵۳	ئووەم : ھەكو بەركار	۱۱
۵۹	سێیەم: ھەكو تەواوكەری بەیاریدە	۱۲
۶۶	ھاوئەلناو لەپووی بنچینە ی وشەکانیەو (رۆنان) ھو	۱۳
۷۴	جۆرەکانی ئاوەلکار لەپووی پێكھاتنیانەو (رۆنان) ھو	۱۴
۷۹	رادە	۱۵
۸۴	بیارخەرەکانی ناو : پەكەم: ئەركی ناو لە رستە دا ھەكو دیارخەری ناو	۱۶
۹۰	ئووەم: ئەركی ئاوەلناو لە رستە دا ھەكو دیارخەری ناو	۱۷
۹۷	سێیەم: ئەركی جێناوی ھەسی سەریەخۆ لە رستە دا ھەكو دیارخەری ناو	۱۸
۱۰۱	چوارەم : ئەركی جێناوی ھەسی لکاو لە رستە دا ھەكو دیارخەری ناو	۱۹
۱۰۶	سەرچاوەکان	۲۰
۱۰۷	بەشی ئەدەب	۲۱
۱۰۹	پێرەوی شیعی کوردی لە سالی (۱۹۳۹-۱۹۹۱)ز	۲۲

۲۳	قۇناغى يەكەم سالى (۱۹۵۸-۱۹۳۹)ز	۱۰۹
۲۴	قۇناغى نووھم سالى (۱۹۷۰-۱۹۵۸)ز	۱۲۰
۲۵	قۇناغى سىيەم سالى (۱۹۹۱-۱۹۷۰)ز	۱۲۵
۲۶	تايىبەتمەندى شىعەرى كوردى لەم قۇناغەدا	۱۲۶
۲۷	روخسارو تەكنىكى شىعەرى كوردى لەنيوان سالى (۱۹۷۵-۱۹۷۰)ز	۱۲۹
۲۸	شىعەرى كوردى لەنيوان سالى (۱۹۹۱-۱۹۷۵) ز	۱۳۲
۲۹	رەخنەى ئەدەبى	۱۴۱
۳۰	مىژووى رەخنەى جىھانى	۱۴۲
۳۱	رەخنەى رۇژئاواى	۱۴۲
۳۲	رەخنەى رۇژمەلاتى (عەرەبى ئىسلامى)	۱۴۵
۳۳	رەخنەى ئەدەبى كوردى	۱۴۷
۳۴	رەخنەى ئەدەبى كوردى لەدواى جەنگى يەكەمى جىھان	۱۵۲
۳۵	پەخشان	۱۵۹
۳۶	وتار	۱۵۹
۳۷	قۇناغى يەكەم سالى (۱۹۵۸-۱۹۳۹)ز	۱۶۰
۳۸	قۇناغى نووھم سالى (۱۹۷۰-۱۹۵۸)ز	۱۶۲
۳۹	قۇناغى سىيەم سالى (۱۹۹۱-۱۹۷۰)ز	۱۶۴
۴۰	چىرۆكى كوردى لە جەنگى نووھمى جىھانىيەو	۱۶۸
۴۱	چىرۆكى ھونەرى كوردى لە سالى (۱۹۵۸-۱۹۳۹)ز	۱۶۹
۴۲	چىرۆكى ھونەرى كوردى لە سالى (۱۹۷۰-۱۹۵۸)ز	۱۷۴
۴۳	چىرۆكى ھونەرى كوردى لە سالى (۱۹۹۱-۱۹۷۰)ز	۱۷۶
۴۴	رۇمان لە ئەدەبى كوردىدا	۱۸۱
۴۵	بابا تاھىرى ھەمەدان (۱۰۱۰-۹۳۷)ز	۱۸۸
۴۶	مەولەوى (۱۸۸۲-۱۸۰۶)ز	۱۹۰
۴۷	پرتەوى ھەكارى (۱۸۵۲-۱۷۵۶)ز	۱۹۳

۱۹۵	حه مدی (۱۸۷۸-۱۹۳۶) ز	۴۸
۱۹۷	به شی رهوانبیزی	۴۹
۱۹۹	رهوانبیزی	۵۰
۱۹۹	لینکچواندن	۵۱
۲۰۵	خواستن	۵۲
۲۰۹	ره گه زدوزی	۵۳
۲۱۴	دژیەك	۵۴
۲۱۷	جوانی بایس	۵۵
۲۱۹	تییه لکیش	۵۶
۲۲۲	سه رچاوه کان	۵۷
۲۲۴	به شی خویندنه وه	۵۸
۲۲۶	شیخ سه عیدی پیران	۵۹
۲۲۸	میر شهره فحانی به تلیسی	۶۰
۲۳۰	قاسم ئەمین و ئازادکردنی ئافرهت	۶۱
۲۳۵	ئیبین سینا	۶۲
۲۳۸	تاگور	۶۳
۲۴۲	مهلا محهمه دی کۆیه	۶۴
۲۴۵	شیخ محهمه د عه بده	۶۵
۲۴۸	خه ملی په مۆو تکای شیخ	۶۶
۲۵۶	قه لای دمد	۶۷
۲۵۹	کۆماری ئەفلاتوون	۶۸
۲۶۱	سه رچاوه کان	۶۹
۲۶۲	ناوه رۆك	۷۰